

ביזה

רוברט קזנובאס

רומן

תקציר

רומן היסטורי זה, בהשראת אירועים אמיתיים, מתאר את המסע הצרפתי-בריטי של שנת 1860 בסין ואת ביזת ארמון הקיץ בבייג'ינג. לאחר הניצחונות הצבאיים בדאגו ובפאליקאוו, מגלים צבאות בעלות הברית את ארמון הקיץ (יואן מינג יואן), מעון קיסרי העמוס באוצרות בני אלפי שנים. מול עושר זה, המשמעת קורסת: במשך שלושה ימים בוזזים החיילים בשיטתיות חרסינה, ירקן וברונזה. לאחר מכן מציתים הבריטים את הארמון. החפצים הגנובים מובלים לצרפת ומוגשים לקיסרית אז'ני, אשר מקימה את המוזיאון הסיני בפונטנבלו. ויקטור הוגו מגנה בפומבי את הביזה, ומכנה את צרפת ואנגליה "שודדים". הדיפלומט הסיני פין צ'ון דורש את השבת האוצרות, ומנבא כי סין לעולם לא תשכח את ההשפלה הזו. הרומן בוחן את התודעה המיסרת של הדמויות מול ההפיכה הצבועה של הביזה ל"שימור תרבותי".

המחבר

רוברט קזנובאס, שכבר פרסם את "החדר הגנוב" ואת "הצוואה הייתה מזויפת", הוא פרופסור אמריטוס וחבר באגודת אנשי הספר הצרפתי. עורך דין הנלהב מהיסטוריה של אוספי אמנות, הקדיש שנים ארוכות לחקר השתלטות מדינות על יצירות אמנות. כנשיא הארגון הבינלאומי הלא-ממשלתי Restitutions, International פרסם עבודות אקדמיות רבות בנושא.

ביזוה

רוברט קזנובה

casanovas@hotmail.com

הפקדה חוקית דצמבר 2025 – ספר אלקטרוני דיגיטלי וגרסה בכריכה רכה
 © 2025 קזנובה. כל הזכויות שמורות.

ISBN : 978-2-489502-00-8

www.international-restitutions.org

כריכה: ארמון הקיץ הישן המשוחזר – חדשות סין 2025

גרסה עברית

מהדורה שנייה מתוקנת ומתוקנת

מאת אותו מחבר: החדר הגנוב (רומן)
 הצוואה הייתה זיוף (רומן)

אזהרה

רומן זה נשען על מחקר היסטורי מקיף, כולל עדויות סיניות ספורות ששרדו, דוחות צבאיים בריטיים וצרפתיים, מאמרים עיתונאיים עכשוויים וארכיוני מוזיאונים אירופיים. בעוד שחלק מהדמויות בדיוניות, חוויותיהן ומעשיהן מבוססים על סיפורים אמיתיים של ניצולים. פרטים על חפצים, מבנים ואירועים מדויקים מבחינה היסטורית ככל שמאפשרים המקורות הזמינים. ארמון הקיץ היה באמת אחד מפלאי האדריכלות של עולם, והרסו מייצג את אחד האובדנים התרבותיים הגדולים ביותר של המאה ה-19.

הגרסה המקורית, שנכתבה בצרפתית, תורגמה למספר שפות זרות. הגרסאות המתורגמות עשויות להכיל שגיאות לשוניות, שגיאות תרגום או אי דיוקים.

תוכן הענינים

פרולוג

פרק 1: הדרך אל קלון

פרק 2: אוצר בן השמיים

פרק 3: העדים הדוממים

פרק 4: המסע

אפילוג

בזיזה

פרולוג

פריז, 4 בנובמבר 1859

אבני הריצוף של רחוב סן-דומיניק נצצו בגשם הקל שהפך את פריז לציור אפור. הגנרל שארל גיום קאזאן דה מונטובן עמד מול החלון, ידיו מאחורי גבו, וצפה בעוברים ושבים הממהרים להתקדם תחת מטריותיהם.

מאחוריו, מרשל רנדון, שר המלחמה, דפדף מכנית במסמכים. דממה השתררה ביניהם, מנוקדת בחריקת קרשי הרצפה וברשרוש מדי פעם של דף. רנדון הרים את ראשו, גבותיו העבותות מכווצות.

— מונטובן, אמר בקול רציני, הקיסר מפקיד בידך משימה שחורגת בהרבה מהיקף של משלחת צבאית רגילה.

הגנרל פנה אליו. פניו המחוספסות, שהוטבעו במערכות המלחמה באפריקה, נותרו אדישות. עיניו הכחולות, הבהירות באופן מטריד, נחו על השר.

— אני מוכן לשרת את האימפריה בכל מקום שתהיה, מרשל. סין אינה מפחידה אותי יותר ממדבריות אלג'יריה.

רנדון חייך קלות. הוא קם מכורסתו - גודלו הקשה על כל תנועה - וניגש למפה גדולה הפרושה על שולחן סמוך. היא הראתה את האימפריה הסינית בכל גודלה, טריטוריה עצומה המסומנת בסימנים מוזרים ובקווי מתאר משוערים.

— זו לא רק שאלה של אומץ, מונטובן. האנגלים נכשלו בשנה שעברה בהצלתם לפרוץ את שפך נהר פיי-הו. ספינותיהם נהדפו, מספר מתיהם בעשרות. הפנים שאיבדו מכרסמים בהם כמו פצע נגוע. לורד אלגין בוער בקמה.

הגנרל פנה אז אל המפה, ובחן אותה בריכוז של צייד הבוחן את שטחו. אצבעו התווה קו מהחוף פנימה.

— הם עשו את הטעות של תקיפה חזיתית. אם אני מבין נכון את הדיווחים, לסינים היה זמן לבצר את שפך הנהר. נצטרך לאגף אותם, לתקוף במקום שבו הם הכי פחות מצפים לנו.

— זה מה שהוד מלכותו מצפה ממך, השיב רנדון, והניח יד על כתפו של הגנרל. המוכרות של המחווה עמדה בניגוד חד לאיפוק הרגיל שלו. עשרת אלפים חיילים יוקצו לך. שתי חטיבות בפיקודו של הגנרלים ג'אמין וקולינו. אנשים מנוסים, שילכו אחריך עד קצה העולם במידת הצורך.

מונטובן הנהן. הוא פנה מהמפה וצעד כמה צעדים סביב החזר. מוחו חישב מרחקים, עיכובים, את אינספור המשתנים של מערכה בצד השני של העולם.

— והאנגלים? מה תהיה היקף מחויבותם?

— לרשותו של גנרל גרנט יהיו שנים עשר אלף איש. רבים יותר, בוודאי, אך פחות ממושמצים משלנו. תתמודדו עם חיילים קולוניאליים, אינדיאנים ואוסף מגוון של יחידות. תיאום יהיה אתגר בפני עצמו.

הגנרל פלט גניחה חרישית. הוא הכיר את המוניטין של הצבאות הבריטיים, את יעילותם המרוכזת על ידי נטייה לביזה שקצינים התקשו לשלוט בה. הרעיון של מערכה משותפת הדאיג אותו, אך הוא לא נתן לכך שום סימן.

— מתי אני צריך לעזוב?

— בהקדם האפשרי. הספינות מוכנות בברסט ובטולון. אתה אמור להיות בהונג קונג בפברואר.

רנדון חזר למשרדו והוציא מעטפה נושאת את חותם הקיסרי.

— הנה ההוראות הרשמיות שלך. הקיסר צירף מכתב אישי. אל תאכזב אותו. הגנרל לקח את המעטפה כמעט ביראת כבוד דתית. משקל הנייר, הברק של השעווה האדומה, הכל גילם את רצון האימפריה. הוא החליק את המעטפה לתוך טוניקתו, צמודה לליבו.

— האמון שלך יהיה מוצדק, מרשל.

רנדון ליווה אותו עד לדלת. לפני שעזב, מונטובן הסתובב בפעם האחרונה.

— האם אוכל לשאול שאלה, מרשל?

— אני מקשיב לך.

— מה אנחנו באמת יודעים על הקיסר הסיני הזה? על הארמון הזה שכולם מדברים עליו?

פניו של רנדון התקשחו. הוא היסס, כאילו שוקל את ההזדמנות לחלוק סוד.

— הישועים ששהו שם מדברים על פלא אדריכלי. גנים עצומים, עשרות ארמונות. הקיסר שיאן-פונג העדיף להתגורר שם מאשר בעיר האסורה. נאמר שמקום זה מכיל אוצרות שנצברו במשך מאות שנים. אבל אלו רק שמועות, מונטובן. משימתך צבאית. כפה את אשרור אמנת טיינג'ין. השאר... השאר יהיה תלוי בנסיבות.

מונטובן יצא אל המסדרון המואר באור עמום. צעדיו הדהדו על השיש בקצב צבאי. מחשבה הציקה לו: במלחמות רחוקות, לנסיבות יש נטייה מצערת לצאת משליטה.

פרק 1 - הדרך אל קלון

הפרידה של פריז

פריז, 10 בנובמבר 1859

שבוע לאחר פגישתו עם רנדון, בסלון ביתה העיירה של משפחת מונטובן ברחוב דה וארן, שררה אווירה שונה מאוד. וילונות קטיפה כבדים בצבע גארנט עמעמו את רעשי הרחוב. מנורות ברונזה הטילו אור זהוב על פניהם של המתאספים. לואיז דה מונטובן, אשתו של הגנרל, ניהלה את ההתכנסות הצנועה הזו באלגנטיות שכמעט ולא הסתירה את חרדתה.

היא ישבה ליד האח, והחזיקה בין אצבעותיה כוס חרסינה של סבר, שלא נגעה בה. שתי בנותיה, מתילדה וקלמנס, עמדו סביבה בדממה יוצאת דופן. ממולן, קפטן ארמנד דלמאס, קצין ארטילריה צעיר שקודם לאחרונה למטה הגנרל, ניסה להרגיע את הגברות באופטימיות שחש רק בלב עז.

— גברתי, הוא פתח, בוחר את מילותיו בקפידה, הגנרל בעלך הוא אדם בעל ניסיון שאין שני לו. מערכות הבחירות שלו באלג'יריה יצרו לו מוניטין שכל הצבא מכיר בו.

לואיז הרימה את מבטה. עיניה, שבדרך כלל היו עדינות וטובות לב, נשאו עוצמה מטרידה.

— קפטן, התחנתני עם צ'ארלס לפני עשרים ושלוש שנים. למדתי לקרוא בשתיקתו את מה שהוא אף פעם לא אומר. המשלחת הזו מדאיגה אותו יותר ממה שהוא מוכן להודות. סין היא לא אלג'יריה.

הקפטן רכן קדימה, אוחז בידיו בין ברכיו. בגיל עשרים ושמונה, עדיין היה בו אותה להט נעורים שמגיע גברים להאמין בתהילה צבאית. אך אל מול האישה הזו שחוותה כל כך הרבה עזיבות וכל כך הרבה המתנה, ביטחונו התערער.

— מסיבה זו, הקיסר בחר בבעלך, גברתי. כי הוא יודע איך להסתגל, איך לצפות. לא נהיה לבד. האנגלים...

— האנגלים, קטעה אותה מתילדה, הבת הבכורה, עם נגיעה של חמיצות בקולה. בגיל עשרים ואחת, היא ניחנה בביטחון העצמי של נשים צעירות ומחונכות שקוראות עיתונים ועוקבות אחר ענייני העולם. אותן אנגליות שנהדפו בשנה שעברה? אבא אומר שהאדמירל התקווה שלהם איבד ארבע ספינות ומאות אנשים.

הקצין חיפש את מילותיו, אך דווקא קלמנס, האחות הצעירה, היא ששברה את המבוכה בכנות המנטרלת של שבע עשרה שנותיה.

— שמעתי שקיסר סין גר בארמון מפואר, עם גנים המשתרעים עד אין קץ. האם זה נכון, קפטן?

— אכן, דברים יוצאי דופן נאמרים, גברתי. מיסיונרים ראו את הארמון הזה שנקרא יואן-מינג-יואן, גן הבהירות המושלמת. נראה שהוא עיר בתוך עיר, עם אגמים מלאכותיים, גשרי שיש ומאות ביתנים. הקיסר בנה שם עותקים של נופים מפורסמים מכל רחבי האימפריה.

— והאוצרות? שאלה מתילדה, סקרנותה פחות תמימה. אנחנו מדברים על ירקן, חרסינה עתיקה, חפצים יקרים שנצברו במהלך שושלות.

לואיז הניחה את כוסה על שולחן קטן בקול חבטה חד שמשך את תשומת הלב בחזרה אליה.

— מתילדה, קלמנס, השאלות האלה לא מתאימות. אביכם יוצא למשימה צבאית, לא כדי לבזוז ארמונות כמו איזה הרפתקן פשוט.

הנזיפה, למרות שנאמרה בעדינות, גרמה לשתי הנערות הצעירות להסמיק. דלמאס, נבוכה, ניסתה להציל את המצב.

— כמובן, גברתי. הגנרל ברור מאוד בנקודה זו. מטרתנו היא לאלץ את הסינים לכבד את האמנה שנחתמה בטיאנג'ין. פתיחת נמלים חדשים לסחר, חופש תנועה למיסיונרים שלנו. לא יותר מזה.

— לא יותר מזה, חזרה לואיז, נועצת בו מבט. ואתה באמת מאמין בזה, קפטן? השאלה תפסה אותו לא מוכן. בעיניים הבוחנות הללו, הוא קרא חוכמה שנולדה משנים של המתנה, תקווה וחרדה לחדשות מהחזית. היא ראתה גברים יוצאים למלחמה עם תקוות גדולות וחוזרים שבורים, או בכלל לא. היא ידעה שסכסוכים תמיד מתנגדים לתכנון, שהבלתי צפוי מכתוב את הכללים שלו.

— אני מאמין, גברתי, שהגנרל ימלא את חובתו בכבוד האופייני לו. מה שיקרה שם... איש אינו יכול לחזות באמת. אך אני נותן לך את מילתי שאשמור עליו כמיטב יכולתי.

לואיז חייכה חיוך עצוב.

— אתה אדם כן, קפטן. אני מקווה שהכנות הזו תשרוד את מה שאתה רואה בסין.

באותו ערב, במשרדי המטה ברחוב סן-דומיניק, הפעילות הייתה בעיצומה למרות השעה המאוחרת. גנרל ז'אמין, מפקד החטיבה הראשונה, וגנרל קולינו, שעמד בראש השנייה, התעמקו ברשימות אינסופיות עם מונטובן. ריח של טבק וקפה מעופש שטף את האווירה הצפופה.

ג'אמין הגדיר גבולות על מפה בעזרת העיפרון שלו.

— הכוחות בעוצמה מלאה. חמשת אלפים איש לחטיבה. חיל רגלים, ארטילריה, הנדסה. וידאתי שיהיו לנו תותחי הרים; הם יהיו חיוניים אם נצטרך להתרחק מנתיבי מים.

קולינו, מסיבי ועליו יותר, התערב.

— מה שמדאיג אותי זה לא התותחים. אלה הקיבות. עשרת אלפים איש להאכיל במשך חודשים בארץ עוינת. לאנגלים יהיו קווי אספקה משלהם, לנו יהיו את שלנו. אם נמצא את עצמנו מופרדים...

— לא ניפרד, הצהיר מונטובן בסמכותיות שלא סבלה ויכוח. הודעתי לגרנט. כוחותינו יתקדמו יחד. האנגלים שילמו ביוקר על בידודם בשנה שעברה. הם לא יעשו את הטעות הזו שוב.

ג'אמין הניח את עיפרון שלו והתמתח.

— מה אם הסינים יסרבו לנהל משא ומתן? מה אם נצטרך לצעוד לעבר בייג'ינג?

הדממה שבאה לאחר מכן נשאה את כל ההשלכות של שאלה זו. מונטובן ניגש לחלון והביט בלילה הפריזאי. כמה פנסי גז הבזיקו בחושך. הוא חשב על אשתו, על בנותיו ועל החיים הנוחים שעמד לעזוב לחודשים.

— אחר כך נצעד לעבר בייג'ינג. ונעשה את מה שצריך לעשות.

קולינו החליף מבט עם ג'אמין. שניהם הכירו את נחישותו הבלתי מעורערת של מונטובן. ברגע שהחליט, שום דבר לא יכול היה להזיז אותו. תכונה זו הפכה אותו למפקד אדיר. היא גם הדאיגה את אלה שהכירו אותו היטב.

— האנשים מוכנים, אישר ג'אמין. הם יגיעו לברסט בעוד חודשיים.

— טוב.

מונטובן התמודד עם הגנרלים שלו.

— הפיצו את הבשורה: משמעת מוחלטת. אין ביזה, אין הגזמות. אנחנו צבא האימפריה הצרפתית, לא חבורת שכירים. אם עלינו להתעמת עם הסינים, נעשה זאת תוך כיבוד חוקי המלחמה.

קולינו הסכים.

— והאנגלים? חיילי הקולוניאליזם שלהם אינם ידועים באיפוק שלהם.
— האנגלים יכולים לעשות כרצונם עם אנשיהם. נשמור על המשמעת שלנו.
עם זאת, אין לי אשליות. ברגע שצבא טעם דם ושלל, בלימתם הופכת לאתגר.
עלינו להישאר ערניים.

הוא חזר לחדר העבודה שלו והוציא דף נייר ריק. לאור המרצד של מנורת
הנפט, הוא החל לנסח את פקודותיו המקדימות. עטו גירד את הדף בהתמדה,
מתחקה אחר המילים שיחתמו את גורלם של אלפי אנשים.

ג'אמין וקולינו צפו בו עובד. הם היו עדים לרגע היסטורי. בעוד מספר חודשים
הם יהיו בצד השני של העולם, מול אימפריה בת אלפי שנים שסירבה להיכנע
למערב. מה שיקרה שם ללא ספק יאתגר אפילו את התוכניות המפורטות
ביותר ואת הפקודות המחמירות ביותר.

למלחמות יש היגיון משלהן. והיגיון זה, חשב קולינו כשצפה בצללים
הרוקדים על הקירות, לעולם אינו מכבד כוונות נעלות.

למחרת בבוקר, בחדר בארמון טילרי, קיבלה הקיסרית יוג'יני את פניו של
הברון גרוס, המיופה הכוח שמונה ללוות את המשלחת. תליוני הזהבה בסגנון
רוקוקו, תליוני המשי והציורים של אמנים ותיקים יצרו תפאורה מפוארת
שעמדה בניגוד חריף לצנע של המשרות הצבאיות.

יוג'יני, לבושה שמלת סאטן תכלת שהדגישה את גוון הפורצלן שלה, עמדה
ליד חלון המשקיף על הגנים. בגיל שלושים ושלוש, היא גילמה אלגנטיות
אימפריאלית בחן טבעי ששבה את חצר המלוכה. אבל מתחת לחיצוניות
העדינה הזו הסתתרו מוח פוליטי חד ורצון ברזל.

— הברון גרוס, הקיסר ביקש ממני לתמוך במשלחת הזו. הסכמתי, כמובן.
אבל אני רוצה להבין מה מצופה מהמשימה הזו.

הברון גרוס, דיפלומט ותיק בעל פנים כחולות ונימוסים יקרי ערך, קד קידה
בכבוד.

— הוד מלכותך, המטרה היא בעיקר דיפלומטית. לאלץ את הקיסר הסיני
לאשרר את אמנת טיינג'ין, להבטיח את ביטחון המיסיונות הקתוליים שלנו,
לפתוח נמלים חדשים לסחר צרפתי.

— והאנגלים? מהן מטרותיהם האמיתיות?

ניצוץ של שעשוע חלף על עיניו של הדיפלומט. הקיסרית פגעה בלב העניין בחדות הרגילה.

— לורד אלגין הוא אדם מורכב, הוד מלכותך. בנו של הלורד אלגין המפורסם שהביא את גולות הפרתנון בחזרה ללונדון, הוא נושא שם יוקרתי ושאפה עצומה. כישלונו של השנה שעברה השפיל אותו. הוא יבקש גאולה בניצחון מזהיר.

יוג'ני התיישבה בחן על הספה וסימנה לגרוס לשבת מולה.

— מה זה אומר?

— מה שאומר, הוד מלכותך, שנצטרך לנווט במיומנות. לאנגלים יש אינטרסים משלהם, שלא תמיד תואמים את שלנו. סחר האופיום, למשל...

— אופיום, חזר יוג'ני בגועל כמעט ולא מוסווה. אותו סחר ידוע לשמצה שהאנגלים מגנים עליו בלהט רב.

— אוי ואבוי, הוד מלכותך. אחת הסיבות למלחמה הזו טמונה בכך. הסינים רוצים לאסור את הסחר בה, האנגלים רוצים להכשיר אותה. אנחנו הצרפתים לכודים באש הצולבת.

הקיסרית קמה ממקומה וצעדה כמה צעדים אל תוך חדר האורחים, תחתונותיה מרשרשות על רצפת הפרקט המלוטשת. היא עצרה מול גלובוס משובץ וסובבה את הכדור עד שמצאה את סין.

— שמעתי על הארמון הזה. היואן-מינג-יואן. אומרים שיש בו פלאים.

גרוס התקשח. השיחה קיבלה תפנית בלתי צפויה.

— אכן, הוד מלכותך. המיסיונרים הישועים שעבדו עבור הקיסר מדווחים על תיאורים יוצאי דופן.

— ואם נפלו פלאים אלה בידינו? אם מזל המלחמה יוביל אותנו לארמון הזה? הברון בחר את דבריו בקפידה. לכל מילה שנאמרה בפני הקיסרית הייתה משקל.

— חוקי המלחמה ברורים, הוד מלכותך. מה ששייך לאויב המובס... הופך לרכושו של המנצח. אך יש הבדל בין תפיסת רכוש בפעולות צבאיות לבין מתן אפשרות לביזה פרועה.

— כמובן.

יוג'ני חזרה למקומה, מביטה מהורהרת בדיפלומט.

— הגנרל דה מונטובן הוא איש כבוד. אני סומך עליו שישמור על כבוד צבאנו.

— הוא יעשה זאת, הוד מלכותך. אני משוכנע בכך.

יוג'יני הביטה מהחלון אל הגנים המטופחים בקפידה, אותם גנים צרפתיים פורמליים שגילמו סדר ושליטה בטבע. היא חשבה על הגנים הסיניים שאנשים דיברו עליהם, כל כך שונים, שבהם הטבע נחגג בחירותו לכאורה.

— ברון גרוס, סיפקתי למשלחת אספקה רפואית וציוד לטיפול בפצועים שלנו. חובתי כסנדקית דורשת זאת. אבל אני גם מצפה למשהו בתמורה.

— הוד מלכותך?

— אם יצירות אמנות כלשהן יפלו לידינו, הייתי רוצה שיוחזרו אליי מבחר מהיצירות הטובות ביותר. כדי שיווצרו אוסף. עדות לאותה תקופה, לאותו מפגש בין שתי ציוויליזציות.

גרוס קד קידה, מסתיר את חוסר הנוחות שאחז בו. דבריה של הקיסרית היו ברכה אימפריאלית על תפיסת אוצרות סיניים. הוא הבין שמשלחת זו הולכת הרבה מעבר לסכסוך צבאי פשוט. היא הכילה את זרעי השאלות המוסריות שירדפו אותו במשך שנים רבות.

— זה ייעשה לפי רצונך, הוד מלכותך.

כשעזב את הארמון שעה לאחר מכן, גרוס צעד בצעדים מדודים, שקוע במחשבות. שמי פריז היו אפורים כבדים, מבשר של שלג. בעוד מספר שבועות הוא יהיה על ספינה בדרכה לצד השני של העולם. הוא נשא עמו הוראות דיפלומטיות, פקודות רשמיות ואת משאלתה השקטה של הקיסרית.

הוא תהה כיצד יתפתח כל זה, כיצד ישתנו כוונות נעלות לנוכח המציאות בשטח. ההיסטוריה לימדה אותו שמלחמות רחוקות תמיד חומקות משליטתם של אלו המזמינים אותן מארמונות נוחים.

באותו ערב, כשנדלקו פנסים הרחוב ברחובות פריז, חזר הגנרל דה מונטובן הביתה. לואיז חיכתה לו בסלון הפרטי, פיסת רקמה שלא נגעה בה על ברכיה. כשהוא נכנס, היא הרימה את מבטה וחייכה אליו בעצבות של השלמה.

— האם זה הוחלט? אתה עוזב?

— בעוד שבועיים.

הוא התיישב לצידה ולקח את ידה בידו. לרגע הם נשארו כך, ללא מילים, מאוחדים בדממה שדיברה בקול רם יותר מכל מילה. בחוץ, פריז המשיכה את

קיומה חסרת הדאגות, מבלי לדעת שאירועים מתבשלים שיסמנו את ההיסטוריה ויפגעו לנצח בכבודם של אלה שישתתפו בהם. ההכנות הואצו. ספינות הועמסו, אנשים הורכבו ופקודות סופיות ניתנו. ובבוקר ערפילי בסוף ינואר 1860, עזבו המשלוחים הראשונים את ברסט, כשהם נושאים צבא צרפתי לכיוון מזרח, מבלי לדעת מה מצפה להם.

המעבר

ביום ינואר-יוני 1860

הפריגטה אימפרטריס יוג'ני התגלגלה על פני הגלים האטלנטיים. על הסיפון, עמד הגנרל דה מונטובן על הסיפון האחורי, נאחז במעקה, ובהה במרחב האפור העצום המשתרע עד האופק. הרוח המלוחה הצליפה בפניו, נושאת עמה את ריח היוד ורסס הים שהזכירו לו מסעות אחרים, מערכות אחרות. אבל מעולם לא הרחיק לכת כל כך. מעולם לא היה המרחק בינו לבין פריז כה מסחרר.

מאחוריו, קפטן דופרה התקרב בהליכה מתנדנדת של מלחים שבילו יותר זמן בים מאשר ביבשה. גבר בשנות החמישים לחייו, פניו שחוקות מהשמש והמלח, עפעפיו מקומטים לאחר שהביט באופקים רבים מדי.

— גנרל, אנחנו בדרך טובה. אם מזג האוויר יחזיק מעמד, נקיף את כף התקווה הטובה בעוד שלושה שבועות.

מונטובן הנהן בהסכמה מבלי להסיר את עיניו מהאוקיינוס. הגלים התגלגלו פנימה בסדירות היפנוטית, כל אחד כמו קודמו, אך ייחודי. הוא חשב על לואיז, בנותיו ופריז, שנסוגה מעט יותר עם כל פעימת ליבו.

— שלושה שבועות לקייפטאון. וכמה זמן להונג קונג?

— חודשיים וחצי, אולי שלושה אם נצטרך לעצור בעדן או בסינגפור.

דופרה חיכה רגע.

— אתה יודע, גנרל, הפלגתי במסלול הזה תריסר פעמים. האוקיינוס ההודי יכול להיות מסוכן. סופות מגיעות ללא אזהרה, וכשהן מגיעות...

— כשהם מגיעים, קפטן, אנחנו מתמודדים איתם כמו עם כל דבר אחר. החיילים שאני מפקד עליהם לא חוששים מהיסודות.

חיוך חולף עלה על שפתיו של דופרה. הוא כבר הספיק להעביר חיילים, לראות אנשים ותיקים ביבשה הופכים לירוקים ורועדים ברגע שהספינה התנדנדה אפילו במעט. אבל הוא נמנע מכל הערה.

— אנשיך מחזיקים מעמד יפה עד כה. כמה מקרים של מחלת ים בסוללות התחתונות, אבל שום דבר מדאיג. קצין הרפואה הראשי מחלק את השיקויים והעצות שלו.

מונטובן פנה אל הקפטן. עיניו הכחולות בחנו את המלח בקפידה.

— דבר איתי בכנות, דופרה. אתה שמכיר את הימים האלה, את הארצות הרחוקות האלה. מה דעתך על המשלחת? על סיכויינו?

הקפטן היסס. השאלה הייתה ישירה, כמעט בוטה. הוא לא היה רגיל שגנרל שואל את דעתו בנושאים אסטרטגיים. אבל קולו של מונטובן, עם סדקו הבלתי מורגש, הזמין אותו לספר לו את סודו.

— גנרל, אני מאמין שאנחנו לא מתמודדים עם שבטי המגרב. הסינים רבים ומאורגנים. האימפריה שלהם קיימת כבר אלפי שנים. נכה אותם בלבם, ואימפריה פצועה יכולה להגיב באופן בלתי צפוי.

— אתה נשמע בדיוק כמו אשתי. היא הזהירה אותי גם. יש לה את האינטואיציה הנשית הזו שרואה את מה שאסטרטגים צבאיים מתעלמים ממנו.

— נשים לרוב חכמות מאיתנו, גנרל. אין להן את היוהרה הגברית שלנו, את הצורך שלנו בתהילה.

במרחק, ספינות תובלה אחרות של המשט התקדמו במבנה צפוף, מפרשים מתנופפים ברוח שבאה בעקבותיה.

— כמה אנשים אנחנו מעבירים בפריגטה שלנו?

— שלוש מאות וחמישים חיילים, גנרל. בנוסף לצוות ולצוות שלך. אנחנו עמוסים עד אפס מקום. המחסנים מלאים בתחמושת, אספקה וציוד. אם נתמודד עם סערה רצינית...

— לא נטבע, קפטן. האימפריה זקוקה לנו בסין.

— האוקיינוס אינו מכיר לא אימפריה ולא מלך, גנרל שלי. הוא לוקח את מה שהוא רוצה, מתי שהוא רוצה.

בסיפונים התחתונים, האווירה הייתה שונה לחלוטין. דחוסים בחללים צפופים שבהם האוויר בקושי זרם, החיילים ניסו להסתגל לחיים הימיים הלא מוכרים.

ריח הזיעה, הזפת והקיא התערבב בצחנה שנתקעה בגרון. ערסלים היו תלויים בשורות צפופות, מתנדנדים בקצב הספינה.

סמל ביומונט, ותיק בן ארבעים שצלקת על לחיו השאירה סימני כבוד, ניסה לשמור על המורל של המחלקה שלו. הוא ישב על תרמילו וחילק עצות ובדיחות ברוח טובה וקשוחה שהפכה אותו למנהיג אהוב.

— קדימה, חברים, הוא קרא לקבוצת מגויסים ירקרקים, זה כמו שיט בסירה על הסיין. חוץ מזה שזה נמשך יותר זמן והמים מלוחים.

— סמל, נאנח נער שלא היה יכול להיות יותר מעשרים, אני חושב שאני הולך למות. הבטן שלי...

— הקיבה שלך תשרוד, דובואה. תוך שלושה ימים, תתרגל לזה. בעוד שבוע, תעלה לסיפון ותדרוש את מנת הרום שלך כמו מלח אמיתי.

— מה אם אני אף פעם לא אתרגל לזה? מה אם אני חולה כל הזמן? ביומונט רכן לעברו במבט אבהי.

— אתה תהיה חולה. אבל אתה עדיין תגיע לסין. ושם, תאמינו לי, יהיה לך יותר להתמודד עם דברים מאשר רק מחלת ים.

חייל נוסף, מבוגר יותר, התערב. רב"ט לרו, גבר בעל כתפיים רחבות וידיים עבות, דמויות איכרים.

— סמל, האם זה נכון מה שהם אומרים? שלסינים יש כלי נשק סודיים? אבקות שמטריפות אנשים, רעלים שהורגים תוך שניות?

— שטויות, לרו. תעמולה כדי להפחיד אותנו. הסינים הם אנשים כמונו. הם מדממים כמונו, הם מתים כמונו.

— אבל יש הרבה מהם. הם אומרים שהם יכולים להציב מאות אלפי חיילים. ביומונט קם, מפרקו סדקו. הוא שרד שלושה מערכות באלג'יריה, ראה דברים שהצעירים האלה אפילו לא יכלו לדמיין.

— תקשיבו לי היטב, כולם. כן, יש הרבה סינים. כן, אנחנו הולכים להילחם רחוק מהבית, במדינה שאנחנו לא יודעים עליה כלום. אבל יש לנו שני יתרונות: המשמעת שלנו והנשק שלנו. רובי המיני שאנחנו נושאים יכולים להרוג ממרחק של 300 מטר. התותחים המכוסים שלנו הם הטובים בעולם. ומעל הכל, יש לנו את הגנרל דה מונטובן. אדם שמעולם לא הפסיד בקרב.

— תמיד יש פעם ראשונה, מלמל מישוה.

— מי אמר את זה?

רעם ביומונט.

— מי מעז לדבר כמו פחדן?

ביומונט הניח לתשומת ליבו לנדוד על פני הפנים המתוחות, מוארות בזוהר הקלוש של מנורות הנפט.

— אנחנו לא פחדנים. אנחנו חיילים של האימפריה הצרפתית. בעוד כמה חודשים נעשה היסטוריה. שמותינו ייחקקו בדברי הימים הצבאיים. ילדינו יספרו בגאווה שאביהם השתתף במערכה בסין. שמרו על ראש מורם ועל רובים נקיים. השאר יגיע בזמנו.

רחש של הסכמה עבר דרך הספסל. ביומונט הנהן. אבל הוא לא היה בטוח בעצמו כפי שהציג. הוא ראה יותר מדי, איבד יותר מדי חברים מכדי להאמין בעיוורון בהבטחות ריקות. מלחמה היא הגרלה, ואף אחד לא יכול היה לחזות מי יחזור ומי יישאר שם, בארץ זרה, מתחת לצלב אנונימי.

בסיפון העליון, בתא הגנרל, נערכה ישיבת צוות סביב שולחן עמוס במפות ובמסמכים. מונטובן ניהל את הישיבתו, ולו קפטן דלמאס ומפקד פבייר, מפקד הארטילריה שלו. המנורה המתנדנדת מהתקרה הטילה צללים מתחלפים על פניהם המרוכזות.

— הדיווחים האחרונים שקיבלנו לפני העזיבה מדאיגים, הסביר פבייר. הסינים חיזקו את המבצרים בדגו. הם התקינו תותחים חדשים, חפרו תעלות והציבו מכשולים בנהר.

מונטובן בחן את המפה בקפידה. אצבעותיו קבעו נקודות ציון דמיוניות, חישוב מרחקים והעריכו זוויות ירי.

— אם נתקוף חזיתית כמו שהבריטים עשו, נסבול את אותן אבדות. אנחנו צריכים למצוא נקודת נחיתה אחרת. אולי צפונה יותר. לאגף את ההגנות האלה.

— גנרל, התערב הקצין, האנגלים לעולם לא יסכימו. לורד אלגין רוצה לנקום על העלבון של השנה שעברה. הוא ירצה לכבוש את המבצרים האלה בכוח.

— הוא יעשה זאת בלעדינו. לא אקריב את אנשיי כדי לספק את יהירותו של לורד אנגלי.

מבטיהם של פבייר והקפטן נפגשו. שניהם היו מודעים לכך שעמדה זו תעמיד את מונטובן בסכסוך עם הבריטים.

— נצטרך להיות דיפלומטיים, גנרל. אנחנו צריכים את הבריטים. את ספינות המלחמה שלהם, את הארטילריה הימית שלהם, את חיילי הקולוניאליזם שלהם שמכירים את השטח.

— אהיה דיפלומטי. אבל לא אהיה אובדני. ננחת בפה-טאנג, מצפון למבצרים. ניקח את ההגנות מאחור. האסטרטגיה ההגיונית היחידה.

הוא רכן מעל המפה, עוקב אחר קו החוף באצבעו.

— פה-טאנג נמצאת כעשרים קילומטרים צפונה. נצטרך לצעוד דרך שטח עוין, מבלי לדעת מה נמצא. הסינים עלולים לחכות לנו שם גם כן. הם לא יכולים להיות בכל מקום. וגם אם הם מחכים לנו, יהיה לנו יתרון של ניידות. ברגע שנגיע ליבשה, נוכל לתמרן, לבחור את השטח שלנו.

הדיון נמשך למעלה משעה, תוך בחינת כל פרט, כל מקרה אפשרי. מונטובן שאל שאלות מדויקות ודרש תשובות ברורות. קפדנותו הפכה אותו לאסטרטג אדיר. הוא לא השאיר דבר ליד המקרה, וצפה בעיות לפני שהן צצו.

כשהפגישה הסתיימה ופבייר עזב, דלמאס נשאר לבדו עם הגנרל. הוא היסס לשאול את השאלה שהטרידה אותו.

— גנרל, האם אוכל לדבר איתך בסודיות?

מונטובן הרים את מבטו מהמפה שעדיין היה עסוק בה.

— אני מקשיב, קפטן.

— אני כל הזמן חושב על הביקור שלי אצל אשתך לפני שעזבנו. היא אמרה לי משהו שרודף אותי. היא שאלה אותי אם אני מאמין שהמשימה שלנו היא צבאית גרידא.

הגנרל הזדקף.

— ומה ענית לו?

— חשבתי שתמלא את חובתך בכבוד. אבל היא ראתה משהו שלא רציתי לראות. המשלחת הזאת... זו לא רק מבצע צבאי, נכון?

מונטובן הגיע אל חלון האשנב והביט באוקיינוס השחור המשתרע תחת הירח. הגלים נצצו בכסף בלילה. איפשהו, רחוק, חיכתה להם סין עם מסתוריה וסכנותיה.

— למלחמות יש פנים רבות, ידידי. הפנים הרשמיות, אלה של אמנות ומטרות אסטרטגיות. ואז יש את הפנים האחרות, אלה שאף אחד לא רוצה לראות, אבל שכולם מכירים. השלל, הביזה, העושר שמחליף ידיים.

— אבל אמרת לגנרלים שלך...

— אמרתי את מה שמפקד חייב לומר כדי לשמור על משמעת. אבל אני לא נאיבי. הברון גרוס דיבר עם הקיסרית לפני עזיבתנו. היא הבהירה לו שהיא מצפה לדברים מסוימים מהמשלחת: יצירות אמנות, שרידים של אותה ציוויליזציה רחוקה.

הקפטן חש צמרמורת וזחלת לו בעורקיו. האידיאליזם ששכן בו התנגש במציאות הכוח.

— אנחנו הולכים לכבוש את המקום הזה? את היואן-מינג-יואן שכולם מדברים עליו?

— נעשה את מה שהנסיבות דורשות. אם המלחמה תוביל אותנו לארמון הזה, אם הקיסר הסיני יסרב לנהל משא ומתן, אם חייליו יתקפו אותנו... אז כן, ניקח את מה שניתן לקחת. אבל נעשה זאת בצורה מסודרת ומבוקרת. לא כמו ברברים, אלא כמו נציגים של אומה מתורבתת.

— ואתה חושב שאנחנו יכולים לבזוז בצורה מתורבתת?

השאלה הייתה ישירה, אפילו חצופה. מונטובן הסתובב, ובעיניו האיר אור שמעולם לא ראה בו קודם לכן.

— אתה צעיר, קפטן. יש לך אשליות לגבי טבע המלחמה. אתה מאמין שיש דרך ראויה להילחם, שכבוד צבאי יכול להגן על נשמותינו מפני חשכת הקרב. אני מקנא בך. היו לי אשליות כאלה בעצמי, לפני שנים, לפני אלג'יריה. לפני שראיתי מה אנשים הופכים להיות כשהם מפחדים, כשהם רעבים, כשהם רואים את חבריהם מתים.

— אבל אתה שונה, גנרל. אתה איש עקרונות.

— עקרונות הם כמו המפרשים של הספינה הזו. הם דוחפים אותנו קדימה כשהרוח נוחה. אבל כשהסערה מכה, פקודות הקיסר הן מה שחשוב. והקיסר רוצה ניצחון מוחלט. הוא רוצה שסין תיפתח לסחר צרפתי, כדי שהמיסיונרים שלנו יוכלו לנסוע בחופשיות. הוא גם רוצה להראות לאנגליה שצרפת שווה לה. כל זה מגיע במחיר.

הספינה התנדנדה והתנדנדה, והפיקה את חריקת העץ המוכרת כשהתכופפה. איפשהו בסיפונים התחתונים, מפוחית ניגנה מנגינה שדיברה על בתים רחוקים ואהבות אבודות.

— אני לא בטוח שאני יכול לקבל.

— אתה לא חייב לקבל, קפטן. אתה חייב לציית. זוהי המעלה היחידה שאדם מבקש מחייל. עם זאת, אני מבטיח לך דבר אחד: אעשה כל שביכולתי כדי להבטיח שנמשיך להיות אנשי כבוד.

הוא יצא מהתא. על הסיפון, הוא נשם את אוויר הלילה המלוח. מעליו, הכוכבים זרחו בעוצמה שמעולם לא ראה בפריז. קבוצות כוכבים לא מוכרות החלו להיווצר בשמיים.

דבריה של לואיז דה מונטובן הדהדו בראשו. היא צדקה. המשלחת הזו לא הייתה כפי שהתיימרה להיות. מתחת למטרות הדיפלומטיות הנאצלות חבשו שאיפות אפלות יותר, תשוקות פחות מכובדות. והוא, ארמנד דלמאס, קפטן מלא אידיאלים, עמד להפוך לשותף למשהו שתעב עמוקות.

השבועות חלפו באיטיות מתישה. הספינה התקדמה דרומה, חובקת את חוף אפריקה, חוצה מים שלפעמים היו רגועים, לפעמים סוערים. החיילים התרגלו בהדרגה לחיים בים; פניהם קיבלו גווני שזופים, גופם הסתגל לתנודות המתמידות.

בוקר אחד, כשהשמש זרחה בצבעי כתום מרהיבים, צעק התצפית מקן העקב שלה.

— נחיתה! נחיתה ימינה!

כל העיניים נשואות אל האופק. גוש כהה הגיח מתוך ערפל הבוקר. כף התקווה הטובה. סוף העולם הידוע לרבים מהאנשים הללו שמעולם לא עזבו את צרפת.

מונטובן עמד על סיפון האחורי, וצפה בהתקרבותה של אדמה אפריקאית. לצידו, הגנרל ז'אמין, שפיקד על ספינת תובלה נוספת בצי ועבר לאונייה "אימפרטריס יוג'יני" להתייעצות, התבונן במחזה בהבעת פנים בלתי ניתנת לפענוח.

— הגענו לחצי הדרך. עוד חודשיים בלבד ונהיה בסין.

— אם הכל ילך כשורה. האוקיינוס ההודי בלתי צפוי. ואנחנו לא יודעים מה נמצא בהונג קונג. החדשות האחרונות בנות כמה שבועות.

— אתה חושב שהאנגלים שם?

— גרנט היה אמור לעזוב באותו זמן כמונו. עם קצת מזל, נגיע יחד. זה יקל על התיאום.

ג'אמין פנה למפקדו. אדם פרגמטי, לא נוטה לסנטימנטליות, אך מוטרד כבר מתחילת המעבר.

— מונטובן, האם שקלת מה יקרה אם נצטרך לצעוד על בייג'ינג? אם נצטרך להיכנס לעיר האסורה שהמיסיונרים מדברים עליה?
— אני חושב על זה כל יום.

— וגם?

— ואני לא יודע. זו הפעם הראשונה בקריירה שלי שאני יוצא למלחמה בלי מושג ברור לגבי התוצאה. אלג'יריה הייתה שונה. ידענו מול מה אנחנו עומדים: שבטים נוודים, אמיצים אך לא מאורגנים. הנה... אנחנו הולכים להכות באימפריה בת אלפי שנים. אימפריה ששרדה יותר כובשים ממה שאנחנו יכולים לספור.

— אתה מפקפק בכך?

— אני חושב. זה לא אותו דבר.

מלח עבר לידם, מושך בחבל, מזמזם מנגינה מברייטאני, מולדתו.

— האם הגברים במצב רוח טוב?

— הם משועממים. סימן טוב. גברים משועממים לא מפחדים. אבל נצטרך להעסיק אותם ברגע שהם יגיעו לחוף. אחרי שלושה חודשים בים, הם יהיו להוטים לפעולה.

— הם יילחמו בקרוב. אני מעדיף חיילים משועממים על פני חיילים שרוצים להילחם. האחרונים עושים טעויות.

השיחה גלשה לשאלות טקטיות, ארגון החטיבות והצורך בתחמושת ואספקה. אך שניהם חלקו את אותה חרדה שלא נאמרה: הם נכנסו אל הלא נודע, ושום ניסיון עבר לא יכול היה באמת להכין אותם למה שצפוי להם.

כף התקווה הטובה הוקפה ללא תקריות משמעותיות, למרות שסערה פקדה אותם במשך יומיים, קרעה מפרש והשליכה שתי חביות של אספקה למים. ואז הגיעה עצימותו של האוקיינוס ההודי, חלל נוזלי זה מנוקד על ידי כמה איים נידחים שבהם עצרו כדי לחדש את מלאי המים המתוקים שלהם.

בעדן, נמל בריטי בעל אקלים גיהנומי, הם שהו חמישה ימים. הגברים הורשו לרדת לחוף ולשתות בירה פושרת בטברנות מעושנות שבהן התערבבו מלחים מכל הלאומים. מונטובן ניצל זאת כדי לפגוש את המושל הבריטי, קולונל שמן ועצמאי שאישר שהצי האנגלי בדרכו לסין.

— הגנרל גרנט הוא אדם נחוש. הוא לא ייתן לסינים להתחמק הפעם. נראה להם ממה עשויה האימפריה הבריטית.

מונטובן הקשיב בנימוס, אך היהירות הבריטית הרגיזה אותו. האנגלים ראו את עצמם אדוני העולם, ודרך דיבורם על עמים אחרים, בתערוכת של התנשאות ובזו, חשפה מנטליות קולוניאלית שהרגיזה אותו.

— אנו מקווים, קולונל, כי מערכה זו תתנהל בהתאם לחוקי המלחמה. צרפת אינה מעוניינת להיות קשורה למעשי הגזמה.

הקולונל פרץ בצחוק לבבי שגרם לסנטרו המשולש לרעוד.

— חוקי המלחמה! גנרל, תלמד בקרוב שהמזרחים אינם מכירים את החוקים הללו. הם בוגדניים, אכזריים, בלתי צפויים. עליך לדבר אליהם בשפה היחידה שהם מבינים: שפת הכוח.

מונטובן נמנע מלהשיב. הוא קד קידה בקרירות ועזב את בית המושל עם תחושה מוקדמת. התיאום עם האנגלים יהיה קשה. מטרותיהם לא היו זהות, השקפות עולמם היו שונות בתכלית.

בחזרה על הספינה, הוא זימן את צוותו ושיתף אותם בדאגותיו.

— עלינו להיות ערניים. לאנגלים יש סדר יום משלהם: סחר באופיום, התפשטות טריטוריאלית, השפלת סין. אנחנו הצרפתים חייבים להישאר נאמנים למטרותינו: הגנה על המיסיונות הקתוליים שלנו, סחר פתוח וכבוד בניצחון.

— אם יהיה ניצחון, מלמל פביר.

— יהיה ניצחון. כי אין לנו ברירה אחרת.

סינגפור הייתה תחנתם האחרונה לפני הונג קונג. הנמל רחש פעילות, תערוכת של ג'ונקות סיניות, ספינות קיטור בריטיות ודאואים ערביים. האוויר היה סמיך מלחות וניחוחות אקזוטיים: תבלינים, קטורת, דגים מיובשים ופירות טרופיים. עבור רוב החיילים הצרפתים, זו הייתה פגישתם הראשונה עם המזרח, והם שוטטו ברחובות הצרים בפליאה פעורת עיניים של ילדים המגלים עולם חדש.

מונטובן ניצל את ההזדמנות להיפגש עם סוחרים צרפתים שהתגוררו באזור. גברים אלה, שחיו באסיה, ידעו היטב על המצב בסין.

בטרקלין פרטי של מלון קולוניאלי, הוא שוחח עם מסייה דופרן, סוחר משי שסחר עם קנטון.

— גנרל, אינך יכול לדמיין את מצב הכאוס ששורר בסין כרגע. אימפריית צ'ינג נאכלת מבפנים. מרד טאיפינג גבה מאות אלפי חיים. הפרובינציות הדרומיות נמצאות בעיצומה של מלחמת אזרחים. הקיסר שיאן-פונג חלש, מנוהל על ידי יועצים חסרי יכולת.

— זה אמור להקל עלינו את המשימה, לא?

דופרסן הניד בראשו בלהט.

— אל תטעו. אימפריה מתפוררת מסוכנת יותר מאימפריה חזקה. כי אין לה מה להפסיד. כי הכללים הרגילים כבר לא חלים. ראיתי דברים נוראיים בשנים האחרונות. כפרים שלמים נטבחו, משפחות הושמדו. האלימות הגיעה לרמות בלתי נתפסות.

— האם הסינים יילחמו?

— אה כן, הם יילחמו. אולי לא בצורה קונבנציונלית. אבל הם יילחמו. ואם תגיעו לבייג'ינג, אם תאיימו על לב האימפריה...

— דבר בכנות, מר דופרסן. ממה אתה מפחד?

הסוחר ריסק את הסיגר שלו במאפיה.

— אני חושש שתשחררו כוח שאף אחד לא יכול לשלוט בו. לסינים יש זיכרון ארוך. אם תשפילו את הקיסר שלהם, אם תחללו את האתרים הקדושים שלהם, אם תשדדו את אוצרותיהם... הם לעולם לא ישכחו. ואנחנו הצרפתים, שחיים כאן וסוחרים איתם, נשלם את המחיר לדורות.

מונטובן עזב את הפגישה מוטרד. דבריו של דופרן הדהדו במוחו, הדהדו את חרדותיה של אשתו, את ספקותיו של דלמאס ואת שאלותיו שלו. אך היה מאוחר מדי לחזור בו. הקובייה הוטלה, החיילים יצאו לדרכם. כל שנותר לו היה לעשות כמיטב יכולתו כדי להבטיח שהמערכה הזו תסתיים בכבוד ככל האפשר.

באמצע פברואר, לאחר יותר מחודשיים בים, חופי הונג קונג הופיעו באופק. גבעות ירוקות בלטו על רקע שמיים כחולים וצלולים. הנמל גדוש בספינות בריטיות, דגליהן מתנופפים ברוח. הצי של הגנרל גרנט היה שם, מרשים ומאיים.

כאשר הקיסרית יוג'יני עגנה בנמל, התקרבה סירת כבד בריטית. על הסיפון היה קצין במדים ארגמניים שהציג את עצמו כמייג'ור וורטינגטון, עוזרו של הגנרל גרנט.

— גנרל דה מונטובן, גנרל גרנט שולח את ברכותיו ומזמין אותך לפגישת תכנון מחר בבוקר על סיפון אה"מ פיוריוס. גם לורד אלגין יהיה נוכח. מונטובן הנהן בנוקשות. הרגע שממנו חשש הגיע. הוא יצטרך לשתף פעולה בשיתוף פעולה הדוק עם האנגלים הללו שלא הכיר, לחלוק איתם את הסכנות ואולי גם את האחריות על החלטות שלא אהב. באותו לילה, כשהוא לא מצליח לישון, הוא כתב ללואיז:

"לואיז היקרה שלי,

הגענו להונג קונג אחרי חצייה שנראתה אינסופית. הגברים בריאים, המורל טוב. מחר אפגש עם הבריטים כדי לסיים את תוכנית המערכה שלנו. אני חושבת לעתים קרובות עליכן, על בנותינו. על פריז, שהיא כל כך רחוקה, כל כך שונה מהמזרח הזה שבו אנו נמצאות. לפעמים אני תוהה מה אני עושה כאן, למה קיבלתי על עצמי את המשימה הזו. ואז אני נזכרת שאני חייל, שחובתי היא לשרת את הקיסר.

לפני שעזבתי, אמרת לי שאת מפחדת שאאבד משהו מעצמי במהלך הקמפיין הזה. צחקתי, עם הנטייה הגברית המוזרה הזו לסרב להקשיב לאינטואיציה הנשית. אבל אולי צדקת. אני מרגישה דברים קורים בתוכי שאני לא מצליחה להבין לגמרי.

התפללי עבורנו, מתוקה שלי. התפללי שנמשיך להיות אנשי כבוד, מה שלא יקרה. בעלך האוהב, צ'ארלס.

הוא חתם את המכתב, בידיעה שייקח חודשים עד שיגיע לפריז, שלואיז תקרא אותו כשכל זה עלול להסתיים. אבל הכתיבה עשתה לו טוב, ויצרה קשר רופף עם העולם שהשאיר מאחור.

הקרבות הראשונים

הפגישה למחרת הייתה כל מה שמונטובן חשש ממנו. בתא המרווח של אה"מ פיוריוס, ספינת הדגל הבריטית, כעשרים קצינים אנגלים וצרפתים התקהלו סביב שולחן גדול שבו הייתה פרושה מפה של אזור טיינג'ין.

גנרל גרנט היה אדם גבוה בעל נימוסים בוטים. לורד אלגין, המיופה הכוח הבריטי, היה נמוך ועגול יותר, אך מבטו החודר וקולו החד גילו אישיות שתלטנית.

— רבותי, פתח אלגין באנגלית לפני שחזר בצרפתית רצוצה, אנחנו כאן כדי לנקום על העלבון שהסינים גרמו לנו בשנה שעברה. הפעם, לא יהיה כישלון. ניקח את מבצרי דאגו, נצעד במעלה נהר פיי-הו עד טיינג'ין, ואם יהיה צורך, נצעד על בייג'ינג. הקיסר הסיני יחתום על האמנה, או שנכריח אותו לחתום עליה.

מונטובן המתין בנימוס לסוף הנאום, ואז התערב.

— לורד אלגין, אני מאמין שתקיפה חזיתית על מבצרי דאגו תהיה טעות אסטרטגית. הסינים חיזקו את הגנותיהם. הם מחכים לנו. אני מציע שננחת צפונה יותר, בפה-טאנג, ונכבוש את המבצרים מאחור. הקצינים הבריטים החליפו מבטים שחשפו את דעתם על הצרפתים הללו, אשר העזו ללמד אותם שיעורים באסטרטגיה.

גרנט רכן מעל המפה, בחן את מיקומה של פה-טאנג, ואז הרים את ראשו.

— גנרל דה מונטובן, להצעתך יש בסיס. אך היא טומנת בחובה גם סיכונים. פה-טאנג נמצאת עשרים קילומטרים צפונה. משמעות הדבר היא צעידה דרך שטח עוין, ללא כיסוי ימי.

— אני יודע. אבל זה עדיף על מתקפה חזיתית שתעלה במאות נפשות.

אלגין דיבר, קולו מלא חוסר סבלנות.

— גנרל, איננו חוששים מקרב. הכבוד הבריטי דורש שנתמודד מול האויב במקום בו הוא מאתגר אותנו.

— כבוד אינו דורש התאבדות. לא אקריב את אנשיי כדי לספק עיקרון מופשט.

הצרפתים והאנגלים בחנו זה את זה, כל אחד מהם התבצר בעמדותיו. הברון גרוס הוא שהרגיע את המצב.

— רבותי, אנו בעלי ברית במאמץ זה. מטרותינו זהות: לאלץ את סין לכבד את האמנות. האמצעים להשגת מטרה זו יכולים להיות נושא לדיון סביר. אני מציע שנלמד את שתי האפשרויות בפירוט, נעריך את יתרונותיהן וסיכוניהן, ונגיע להחלטה משותפת המבוססת על היגיון צבאי ולא על גאווה לאומית.

הרוחות התקררו. הדיון חודש, טכני יותר, פחות נלהב. מפות נפרסו, חישובים בוצעו, תרחישים נלקחו בחשבון.

לאחר שלוש שעות של דיונים, הושגה פשרה. כוחות בעלות הברית ינחתו בפה-טאנג, כפי שרצה מונטובן, אך חלק מהצי הבריטי יערוך הפגנה מול מבצרי דאגו כדי למשוך את תשומת לבם של המגינים הסינים.

כשהפגישה הסתיימה, מונטובן יצא אל הסיפון ברגשות מעורבים. הוא ניצח בנקודה המהותית, אך במחיר של מתח מתמשך עם הבריטים. גרנט הביט בו בקור חדש, ואלגין אפילו לא הסכים ללחוץ את ידו כשעזב.

הברון גרוס מצא אותו כמה רגעים לאחר מכן, חיוך אניגמטי על שפתיו.

— יצרת היום אויבים, גנרל.

— לא אכפת לי. מה שחשוב הם אנשיי. חייהם שווים יותר מידידותו של לורד אלגין.

— רגש אצילי. אבל נצטרך לחיות עם האנשים האלה במשך חודשים. הקור הזה עלול לסבך דברים רבים.

מונטובן משך בכתפיו ובהה במל הונג קונג הפרוש לפנייהם, ערימת נמלים אנושית שבה התערבבו סינים, אירופאים ומאלאים בבלט מסחרי בלתי פוסק.

— האנגלים יבינו בסופו של דבר שאני צודק. כשנכבוש את המבצרים ללא אבדות מוגזמות, הם ישכחו את טינתם.

— אולי. או שאולי הם ינסו לפצות על כך מאוחר יותר, לנקום על זהירותנו בתעוזה יתרה. הבריטים מגיבים לפעמים באופן בלתי צפוי כאשר גאוותם נפגעת.

מילים נבואיות אלו רדפו את מונטובן זמן רב. אך לעת עתה, היו לו דאגות אחרות: הכנות לנחיתה, ארגון לוגיסטי, תיאום עם חילות הצבא השונים. הזמן להרהורים הסתיים. הזמן לפעולה התקרב.

הכנות אינטנסיביות החלו במהירות. חיילים צרפתים התאמנו בחופי הונג קונג, דימו נחיתות ובדקו את ציודם בחום המחניק ובלחות המדכאת. חיילים רבים חלו, נפגעו מחום טרופי או דיזנטריה שהרסו את השורות בוודאות כמו קרב.

סמל ביומונט ומחלקתו השתתפו בתרגילים היומיים הללו. הטירונים התבגרו במהלך המעבר; תווי פניהם איבדו את עגלגלותם המתבגרת. הם היו גברים, או לפחות הדבר הכי קרוב לכך.

ערב אחד, בזמן שהם חנו על חוף הים, ביומונט אסף את קבוצתו.

— תקשיבו לי היטב, בחורים. בעוד כמה ימים, נפליג באמת. נצא צפונה, ושם נילחם. זה לא יהיה כמו התרגילים. יהיה דם, פחד ותוהו ובוהו. חלקכם ימותו. זוהי המציאות של מלחמה, ואני לא אשקר לכם ואומר אחרת.

הדממה הייתה מוחלטת. אפילו החרקים כאילו חיו. דובואה, החייל שסבל כל כך ממחלת ים, שאל בקול רועד:

— סמל, איך נמנע מפחד?

ביומונט בהה בו לפני שענה.

— אנחנו לא יכולים לעשות את זה. הפחד תמיד שם. אפילו בשבילי, אחרי עשרים שנות שירות. אפילו בשביל הגנרל. מה שחשוב הוא לא לא לפחד. זה לעשות את חובתך למרות הפחד. להישאר בעמדה שלך. להגן על החבר שלך. זה מהות הלחייה.

— מה אם ניפגש פנים אל פנים עם גבר סיני? מה אם נצטרך להרוג אותו?
— אתה תהרוג אותו. כי אחרת, הוא יהרוג אותך. אין נקיפות מצפון בקרב. יש רק הישרדות.

רב"ט לרו, שהקשיב בדממה, התערב.

— אומרים שהסינים מושחתים את אסיריהם. שהם כורתים את ראשיהם ותוקעים אותם על כידון.

— זה סתם שטויות של שירותים. הסינים הם בני אדם כמונו. הם חשים פחד כמונו, הם סובלים כמונו, הם מתים כמונו. אל תעשו להם דה-הומניזציה על ידי דמיון זוועות. זה רק מצדיק את הזוועות שלנו.

השיחה גלשה לנושאים אחרים, קלילים יותר. החיילים דיברו על משפחותיהם, על כפריהם ועל מה שיעשו כשיחזרו לצרפת. ביומונט נתן להם לחלום, בידיעה שחלומות אלה היו לפעמים הדבר היחיד שהחזיק אדם בחיים ברגעים האפלים ביותר.

אבל לא כולם יחזרו. חלק מהפנים שראה ייעלמו במהרה, נפל על ידי כדור, על ידי מחלה, או על ידי הסיכוי האכזרי של מלחמה.

היציאה התרחשה בתחילת יולי. צי מרשים של ספינות צרפתיות ובריטיות עזב את הונג קונג צפונה. ספינות ההובלה ליוו פריגטות, תותחיהן מכוונות אל האופק כמו הבטחות רבות לאלימות.

על סיפון האמפרס יוג'יני, צפה מונטובן בנמל נסוג למרחק. דלמאס עמד לצידו, דומם. שיתוף פעולה חדש התפתח ביניהם, שנולד מאותן שיחות ליליות בהן חלקו את ספקותיהם ותקוותיהם.

— האם אתה מוכן, קפטן?

— ככל האפשר, גנרל. חשבתי על מה שאמרת לי. על אופי המשלחת, על מה שמחכה לנו. ניסיתי להכין את עצמי נפשית.

— וגם?

— אני לא יודע אם אפשר להתכונן לדברים מסוימים. ישנם מצבים שבהם כל העקרונות שלנו, כל האמונות שלנו עומדות למבחן. אני מתפלל לכוון להישאר נאמן למה שאני מאמין בו.

— כולנו מתפללים לכך. אבל לפעמים, מלחמה משנה אותנו בניגוד לרצוננו. ראיתי אנשים טובים הופכים לאכזריים, אנשים מכובדים מבצעים קלון. לא מבחירה, אלא משום שהנסיבות דחפו אותם לכך. היה ערני, דלמאס. הישאר מודע למעשיך. זו העצה היחידה שאני יכול לתת לך.

הצי התקדם צפונה, בעקבות החוף הסיני. הימים חלפו במתח גובר. החיילים בדקו את נשקם, חידדו את כידוניהם, אולי כתבו את מכתביהם האחרונים. האווירה הייתה מחשמלת, טעונה בציפייה שלפני אירועים גדולים.

ב-1 באוגוסט 1860, חופי פה-טאנג הופיעו באופק. חוף שומם, גובל בדיונות וביצות. לא נראו ביצורים גלויים, לא סימן לנוכחות צבאית סינית. נראה היה שתוכניתו של מונטובן עובדת.

הנחיתה החלה עם שחר. ספינות חילוץ נעו הלוך ושוב בין הספינות לחוף, והעבירו אנשים, סוסים, תותחים, תחמושת ואספקה. בלט מורכב, בניצוחו המדויק של קציני הצי. הצרפתים נחתו בצפון, הבריטים בדרום, כל יחידה סימנה את שטחה.

מונטובן היה בין הראשונים שירדו מהספינה. מגפיו שקעו בחול הרטוב, ולראשונה מזה חודשים, הוא הרגיש תחת רגליו את מוצקותה של אדמה דוממת. תחושה נשכחת זו הזכירה לו שהוא שוב חייל יבשה, שהמרכיב הטבעי שלו הוא לפקד על חיילים בשדה קרב, לא לחיות במרחב המוקף של ספינה.

— להקים מתחם אבטחה. לשלוח סיירים. אני רוצה לדעת אם הסינים מחכים לנו איפשהו.

השעות הבאות היו סוערות של פעילות. חיילים נפרסו, הקימו מחנה וחפרו תעלות. תותחים הוצבו בעמדות, כוונו פנימה. קו הגנה התגבש, והפך את החוף הנטוש הזה לעמדה מבוצרת.

הלילה ירד כשהסיירים הראשונים חזרו. דיווחם אישר את מה שקיווה מונטובן: הסינים לא ציפו לנחיתה במקום זה. מבצרי דאגו, כעשרים קילומטרים דרומה משם, ריכזו את כל כוחותיהם.

— השגנו את היתרון הראשון שלנו. מחר נתחיל בהתקדמותנו לעבר המבצרים. נכבוש אותם מאחור ונעשה את צעדנו הראשון לעבר הניצחון.

השחר עלה ב-2 באוגוסט בערפל סמיך שאפף את המחנה. החיילים יצאו מאוהליהם, מטושטשים מלילה חסר מנוחה. החום כבר היה מעיק למרות השעה המוקדמת, והלחות דבקה במדים שלהם כמו עור שני.

הגנרל בחן את החיילים במבט ביקורתי. תווי פניהם היו מתוחים, אך נחושים. האנשים הללו, שחצו חצי עולם, היו מוכנים ללחימה.

גרנט הגיע רכוב על סוס, מוקף בקציניו. פגישתו עם מונטובן הייתה לבבית, אך קרה. שני הגברים בירכו זה את זה בקשיחות, החליפו כמה מילים על מזג האוויר והלוגיסטיקה, ואז נפרדו דרכיהם כדי להצטרף שוב לחייליהם.

— הוא עדיין לא אוהב אותנו, העיר דלמאס, שהיה עד למחזה.

— לא משנה אם הוא אוהב אותי או לא. מה שחשוב הוא שהוא עושה את העבודה שלו.

הטור יצא לדרך בסביבות השעה תשע. עשרת אלפים חיילים צרפתים מצפון, שנים עשר אלף בריטים מדרום, מתקדמים במקביל דרך נוף של שדות אורז וכפרים נטושים. האיכרים הסינים נמלטו עם התקרבות הצבא הזר, ונטשו את בתיהם, את יבולם, ולפעמים אפילו את בעלי החיים שלהם.

עזיבת הכפר יצרה אווירה מטרידה ורפאים. החיילים צעדו בשלווה יחסית, כשהם מופרעים רק על ידי הלמות מגפיים, רעש כלי נשק ופקודות שנצעקו על ידי קצינים. בשמיים, עורבים חגו, זקיפים שחורים אולי מבשרים על הטבח הקרב ובא.

סמל ביומנט צעד בראש מחלקתו, סוקר בקפידה את האופק. שנות פעילותו באלג'יריה לימדו אותו לקרוא את סימני הסכנה: תנועה בעשב הגבוה, השתקפות חשודה, דממה עמוקה באופן לא טבעי. לעת עתה, דבר לא הצביע על נוכחות אויב, אך הוא נותר על המשמר.

— סמל, למה כל הכפרים האלה ריקים? לאן נעלמו כל האנשים?

— הם ברחו. זה מה שאזרחים עושים כששני צבאות מתכוננים לקרב. הם יודעים ששום דבר טוב לא ייצא מנוכחותנו.

— אבל אנחנו לא מאחלים להם שום רעה. אנחנו כאן בשביל הקיסר שלהם, לא בשבילם.

— האם אתה חושב שהאיכרים עושים את ההבחנה הזו? מבחינתם, אנחנו פולשים זרים. שדים עגולי עיניים שבאים מהצד השני של העולם כדי לזרוע כאוס. ואתה יודע מה? הם לא טועים.

השיחה נפסקה כאשר קצין דהר במעלה הטור, צועק פקודות. הצעידה הואצה. סיירים הבחינו בתנועות חיילים סיניות במרחק של קילומטרים ספורים. האויב ידע שהם שם.

המגע הראשון התרחש באמצע אחר הצהריים. הטור הצרפתי יצא מחורשה ומצא את עצמו מול מישור שבו נפרס צבא סיני. אלפי חיילים במדים צבעוניים, דגלים מתנפנפים ברוח, תופים מכים בקצב מאיים.

מונטובן הרים את ידו, וכל הטור נעצר. הוא בחן בקפידה את מערך האויב. הסינים היו רבים, אולי חמישה עשר עד עשרים אלף איש, אך מערכם נראה לא מאורגן. מסות קומפקטיות של חיל רגלים, כמה ארטילריה בעיצוב מיושן, ופרשים טרריים באגפים.

— הם רוצים למנוע מאיתנו להגיע למבצרים. ניסיון עקר. הם יודעים שהם יפסידו.

— אולי. אבל גברים נואשים יכולים להיות אדירים.

מונטובן פנה אל פייבר.

— מקמו את הארטילריה על הרכס הזה. אני רוצה שתתחילו להפגז אותם ברגע שנגיע לעמדה. חיל הרגלים יתקדם בגלים, תוך שמירה על לכידות. אין גבורה מיותרת.

הפקודות הועברו. הצבא הצרפתי נפרס בדיוק כמו של מצעד. התותחים הוכנסו לסוללות, גדודי חיל הרגלים יצרו שורות מושלמות, והלוחמים תפסו עמדות בחיל החלוץ.

מצדם, הסינים נותרו דוממים, כאילו מאובנים מהפגנת המשמעת הצבאית הזו. תופיהם המשיכו לפעום, דגליהם המשיכו לנופף, אך ניתן היה לחוש היסוס, חוסר ודאות נוכח מכונת המלחמה הזו שנפרסה לפניהם.

הברון גרוס, שנשאר מאחור עם הלא-לוחמים, הצטרף למונטובן.

— גנרל, אולי כדאי שננסה לנהל משא ומתן? להימנע משפיכות דמים מיותרת?

— הם בחרו לחסום את דרכנו. הם יודעים את ההשלכות.

— אבל קחו בחשבון את ההשלכות הדיפלומטיות. אם נוכל להשיג את כניעתם ללא קרב, זה יקל על המשא ומתן העתידי.

מונטובן היסס. ההצעה הייתה הגיונית. אך הוא גם ידע את הסיכונים הכרוכים בעיכוב. הסינים יכלו לפרש פתיחה זו כסימן לחולשה, לחזק את מעמדם בזמן שהמשא ומתן נמשך, או לפתוח במתקפת פתע.

— בסדר. שלחו שליח תחת דגל לבן. תגידו להם שאנחנו לא מחפשים קרב, אלא שנעבור את זה, בדרך זו או אחרת.

גרוס קד קידה ונסוג כדי לארגן את המבצע. קצין צרפתי, בליווי מתורגמן סיני שהועסק בהונג קונג, התקדם לעבר קווי האויב כשהוא נושא דגל לבן. כולם הלכו בעקבותיו.

הדיאלוג נמשך כעשר דקות. לאחר מכן חזר הקצין בדהרה מהירה, סוסו מקפיץ קצף.

— גנרל, הסינים מסרבים לסגת. המפקד שלהם אומר שקיבל פקודות לעצור אותנו, ושהוא מעדיף למות מאשר לא לציית לקיסר שלו.

— הוא ימות. פבייר, אתה רשאי להתחיל.

מפקד הארטילריה הרים את זרועו, ואז הורידה. התותחים הצרפתיים רעמו יחד, פולטים אש ועשן. כדורי התותח שרקו באוויר בקול קטלני והמטירים על שורות הסינים.

התוצאה הייתה הרסנית. המערך הצפוף של חיל הרגלים של האויב הוצע מטרת מושלמות. כדורי התותח חרצו חריצים עקובים מדם, וכיסחו עשרות אנשים בכל פגיעה. זעקות הפצועים עלו באוויר החם, מתערבבות עם רעם הארטילריה.

ביומונט, שצפה מנקודת התצפית שלו עם קבוצתו, צפה. הוא ראה קרבות; הוא הכיר את זוועת המלחמה. אבל במחזה הזה, תחושת אי נוחות אחזה בו. הסינים האלה, שגוססים במאות, אפילו לא הייתה להם הזדמנות להילחם. הוצאה להורג, לא קרב.

— סמל, מלמל דובואה, עיניו פעורות לרווחה, תראה מה אנחנו עושים להם. זה... זה טבח.

— לוחמה מודרנית. תותחינו כנגד חניתותיהם. הטכנולוגיה שלנו כנגד אומץ ליבם. ברוכים הבאים לעולם המתורבת.

הארטילריה הצרפתית תקפה את העמדות הסיניות. לאחר חמש עשרה דקות של מבול ברזל זה, צבא האויב החל להתפרק. קבוצות חיילים נמלטו באי-סדר, נטשו את נשקם ופצעו. חיל הפרשים הטטרי ניסה להסתער על האגף השמאלי הצרפתי, אך נתקל באש כבדה מצד חיל הרגלים. גברים וסוסים התמוטטו בסבך של גופות וצעקות.

— הפסקת אש. ג'אמין, פתח במרדף, אבל באיפוק. אני לא רוצה שנתפזר. חיל הרגלים הצרפתי התקדם בריצה, כידונים קבועים. אך לא נותר הרבה מה לרדוף אחריו. הצבא הסיני נעלם, והותיר אחריו שדה זרוע מתים וגוססים. מונטובן ירד מסוסו והלך בין הגופות. פניהם, קפואות במוות, בהו בו במגוון הבעות: הפתעה, כאב, השלמה. בעיקר גברים צעירים, איכרים שנקרעו מכפריהם ונזרקו לקרב הזה שכנראה לא הבינו.

הקפטן מצא אותו, חיוור.

— ההפסדים שלנו מינימליים, גנרל. שלושה הרוגים, כעשרה פצועים. הסינים... בטח יש יותר מאלף מהם.

— פינו את הפצועים שלנו. למען הסינים...

מונטובן היסס.

— עשו מה שאתם יכולים למען הפצועים. אלו שניתן להציל. האחרים... לא הצלחנו להציל את כולם.

הלילה ירד על שדה הקרב המאולתר. חובשים צרפתים עסקו סביב הפצועים, נותנים אופיום לכאב, קוטעים גפיים שבורות ותופרים פצעים פעורים. סינריהם הלבנים היו מוכתמים בדם, פניהם חרוטות מעייפות וגועל.

המנתח-רב-סרן רנו עבד ביעילות מכנית שנולדה מתוך הרגל. הוא ראה כל כך הרבה פציעות, כל כך הרבה סבל, עד שיצר סביבו קליפה רגשית.

— קפטן, בוא ותראה משהו.

דלמאס נכנס לאוהל, מואר באור עמום על ידי פנסים. ריח מתוק של דם ובשר שרוף דבק בגרוננו. על אלונקות מאולתרות שכבו כעשרה חיילים סינים פצועים.

— תראו את זה. רגל אחת מרוסקת, ידו השמאלית קרועה. כמה שעות של חיים, לכל היותר. אבל תראו את פניו. הוא מחייך.

הקפטן נדהם לראות שהרופא דיבר אמת. הצעיר הסיני, למרות ייסוריו, עטה חיוך שלו. שפתיו נעו, מלמלו מילים בלתי מובנות.

— מה הוא אמר?

— המתורגמן תרגם עבורי. הוא דקלם תפילה בודהיסטית. הוא התכונן למות בכבוד.

הוא חש לחץ בחזהו. הצעיר הזה, גוסס הרחק מביתו, מושחת על ידי כלי נשק שמעולם לא ראה, עמד בפני גורלו באומץ רב יותר מגברים רבים שהכיר.

— האם יש משהו שאנחנו יכולים לעשות בשבילו?

— כדי להקל עליו. זה הכל.

רנו חיכה רגע.

— אתה יודע, קפטן, ביליתי את חיי בטיפול בחיילים. צרפתים, ערבים, ועכשיו סינים. ולפעמים אני תוהה אם כולנו משוגעים. אם לכל האלימות הזאת, לכל הסבל הזה, יש משמעות כלשהי.

— מלחמה תמיד הייתה קיימת. היא תמיד תתקיים.

— מה שלא אומר שזה נכון. או הכרחי.

לצעיר לא הייתה תשובה לכך. הוא עזב את האוהל והלך ברחבי המחנה, מחפש מקום שקט לאסוף בו את מחשבותיו. לבסוף התיישב על סלע, הרחק מהמדורות והשיחות. שמי הכוכבים נמתחו מעליו, עצומים ואדישים לטרגדיות האנושיות המתרחשות למטה.

הוא חשב על הצעיר הסיני הגוסס, על לואיז דה מונטובן ועל דבריה הנבואיים, על תמימותו שלו בכך שהאמין שמלחמה יכולה להיות נקייה ומכובדת. הוא לא ראה דבר, הוא ידע זאת. התכתשות זו הייתה רק הקדמה. מה שציפה להם בהמשך, במבצרי דאגו, בטיאנג'ין, ואולי בבייג'ינג, היה גרוע בהרבה.

צבא בעלות הברית המשיך בהתקדמותו. הסינים עשו מספר ניסיונות נוספים לעצור אותם, ופתחו בהתקפות שכולן נהדפו באבידות כבדות. הצרפתים והבריטים התקדמו ללא הרף, ועליונותם הטכנולוגית טאטאה את כל ההתנגדות.

ב-21 באוגוסט, הם הגיעו לטווח ראייה של המבצרים. מבני אדמה ואבן מסיביים, חמושים בתותחים מכל הקליברים, המוגנים על ידי אלפי חיילים. אך הצרפתים תקפו אותם מאחור, כפי שחזה מונטובן, בעוד שהצי הבריטי הפציץ אותם מהחזית.

הקרב היה קצר אך עז. הארטילריה הצרפתית פרצה את החומות, וחילים זרמו דרכן. הקרב פנים אל פנים היה אכזרי. הסינים הגנו על עצמם באומץ לב, בידיעה שהם נלחמים על כבודם ועל כבודו של קיסרם.

סמל ביומנט מצא את עצמו בעיצומו של הקרב, רובהו חסר תועלת כעת, נלחם בכידונים ובקתות. סביבו, אנשיו צרחו, היכו והרגו. הציוויליזציה וחוקיה נעלמו בזעף הקרב. רק ההישרדות נותרה, האינסטינקט הקדמוני שמניע אדם אחד לחסל אחר לפני שיחוסל בעצמו.

דובואה, החייל שסבל כל כך ממחלת ים, נלחם בזעם שאיש לא היה חושד בו. פניו היו מכוסות בדם, עיניו נצצו באור פראי. הוא איבד כל תמימות תוך שניות ספורות של קרב.

כאשר המבצרים נפלו בשעות אחר הצהריים המאוחרות, המחיר היה כבד. בצד הצרפתי, כחמישים הרוגים ויותר ממאתיים פצועים. בצד הסיני, כמה אלפי הרוגים. הניצולים נמלטו לכיוון טיינג'ין, ונטשו את עמדותיהם, את נשקם, את כבודם.

מונטובן עמד על החומות הכבושות, סוקר את שדה הקרב שנמתח למטה. גופות פזורות על הקרקע, עשן עלה מהבניינים הבוערים. ניצחון מתק-מריר. גנרל גרנט מצא אותו, חיוך מרוצה על שפתיו.

— ניצחון גדול, מונטובן. האסטרטגיה שלך הייתה נכונה. אני מודה בכך בקלות.

— תודה לך, גנרל.

— עכשיו נוכל לעלות במעלה נהר פיי-הו לטיאנג'ין. הדרך לבייג'ינג פתוחה. שני הגברים לחצו ידיים, וחתמו את ניצחונם המשותף. אבל בעיניו של מונטובן, גרנט היה יכול לקרוא משהו אחר מלבד סיפוק של חובה שמילא. הוא היה יכול לראות אי נוחות, תהיות, אולי אפילו תחילתה של חרטה.

אבל גרנט לא ניסה לקרוא את עיניהם של גברים. כחייל פשוט, הוא ראה את העולם במונחים של ניצחונות ותבוסות, אויבים ובני ברית. ניואנסים מוסריים לא עניינו אותו.

בעוד המחנה המנצח חגג את כיבוש המבצרים עם מנות רום נוספות, מונטובן פרש לאוהלו וכתב:

"לואיז היקרה שלי,

השגנו את הניצחון הגדול הראשון שלנו. מבצרי דאגו נפלו, הדרך פנימה פתוחה. הגברים גאים, הבריטים מכבדים אותנו שוב.

ובכל זאת, אני לא יכול שלא לחשוב על כל הסינים שמתו היום. הם נלחמו למען ארצם, למען הקיסר שלהם. הם ידעו שהם הולכים להפסיד, אבל הם נלחמו בכל זאת.

כל ניצחון מכביד עליי קצת יותר. כל מוות מזכיר לי שמאחורי המטרות הנעלות שלנו מסתתרות מציאויות שהייתי מעדיף להתעלם מהן.

אבל אני חייל. חובתי היא לציית, לכבוש, להוביל את אנשיי להצלחה. לספקות אין מקום במערכה צבאית.

התפללי עליי, מתוקה שלי. התפללי שאשמור על נשמתי שלמה בכל הכאוס הזה.

בעלך שאוהב אותך וחושב עליך כל יום, צ'ארלס.

הוא חתם את המכתב, שלא יצא במשך מספר ימים, עד שתשוב ספינה להונג קונג. הרבה יכול לקרות עד אז. עוד קרבות, עוד הרוגים, עוד ניצחונות...

הצעדה על בייג'ינג

למחרת, החל הצי של בעלות הברית להתקדם במעלה נהר פיי-הו. ספינות ההובלה התקדמו באיטיות, מלוות בסירות תותחים. גדות הנהר היו שוממות, הכפרים נטושים. נוף שומם נמתח משני צדדיו, עד לאלומות ששטפה את האזור.

ב-24 באוגוסט, כוחות בעלות הברית נכנסו לטיאנג'ין ללא התנגדות. העיר הייתה ריקה, תושביה נמלטו עם התקרבות הברברים הזרים. רק כמה קשישים חלשים מכדי לעזוב וכלבים משוטטים אכלסו את הרחובות.

מונטובן הקים את מפקדתו בפגודה נטושה. הקירות היו מכוסים בציורי קיר המתארים סצנות מהמיתולוגיה הסינית, דרקונים ועוף החול בצבעים עזים. הוא התבונן בתמונות אלו של עולם כה שונה משלו, בניסיון להבין את המנטליות של האנשים בהם נלחם.

הברון גרוס הצטרף אליו בערב, כשהוא נושא חדשות.

— גנרל, שליחים סינים הגיעו. הם מבקשים לנהל משא ומתן. הקיסר מוכן לדון באשרור האמנה.

— באמת? אחרי כל ההתנגדות הזאת, הוא נכנע?

— הניצחונות שלנו שכנעו אותו. הוא יודע שאם לא ינהל משא ומתן, נצעד לעבר בייג'ינג. והוא לא יכול לאפשר זאת. זו תהיה השפלה גדולה מדי.

מונטובן חשב לרגע. המשימה הרשמית עמדה להסתיים. האמנה תאושר, המטרות הדיפלומטיות יושגו. הם יוכלו לחזור לצרפת בראש מורם, לאחר שאילצו את סין לפתוח את עצמה לסחר מערבי.

אבל הוא חש שזה לא יהיה כל כך פשוט. הבריטים רצו יותר. לורד אלגין דיבר על "לקחים שיש ללמד", על "עונשים לדוגמה". והקיסרית יוג'יני חיכתה לאוצרותיה מהמזרח.

— התחל את המשא ומתן, ברון. אבל אל תמהר. נראה לאן זה יוביל.

גרוס קד קידה ועזב, מודע לכך שההחלטות האמיתיות יתקבלו במקום אחר, בפגישות אליהן לא יוזמן, בין אנשי צבא שהיו להם עדיפויות אחרות מלבד דיפלומטיה.

המשא ומתן נתקע. השליחים הסינים הציעו ויתורים, אך לא מספיקים לטענת הבריטים. לורד אלגין דרש פיצויים כספיים אסטרונומיים, פתיחת נמלים חדשים וזכויות יתר אקס-טריטוריאליות. הברון גרוס ניסה למתן דרישות אלה, אך קולו טבע בקול החזק יותר של הדיפלומטיה הבריטית.

בינתיים, החיילים התיישבו בטיאנג'ין. התושבים המקוריים החלו לחזור בזהירות, ובחנו את כוונותיהם של הפולשים הללו. שווקים מאולתרים צצו, שם חיילים צרפתים ובריטים החליפו את חפציהם תמורת מזון טרי, מזכרות, ולפעמים אפילו טובות הנאה של זונות סיניות שנאלצו לסחר זה עקב עוני.

סמל ביומנט ניסה לשמור על משמעת במחלקתו, אך זה היה קרב אבוד. לאחר חודשים בים ושבועות של לחימה, הגברים רצו ליהנות מהחיים. כל עוד הם נשארו בגבולות המקובלים, הוא עצם עין.

ערב אחד, בעודו מסתובב ברחובות הסמוכים למחנה, הוא הפתיע שלושה מאנשיו ופרץ את דלתה של חנות שנראתה נטושה. הוא התקרב, באיום.

— מה אתם עושים, חבורת אידיוטים?

שלושת החיילים קפאו במקום, נתפסו על חם. פראשון, קולו והשלישי, דמבאך, שצבר מוניטין של תפוחים רקובים.

— סמל, רק חיפשנו...

— ניסית לגנוב.

ביומנט סטר להם אחד אחרי השני, הטפיחות הרמות הדהדו ברחוב השומם.

— כמה פעמים אנחנו צריכים להגיד לכם שאנחנו לא בוזזים? שאנחנו מייצגים את הצבא הצרפתי?

— אבל סמל, מזה דמבך, האנגלים עושים את זה מצוין. ראינו אותם חוזרים למחנה עם ארגזים מלאים באספקה.

— לא אכפת לי מה האנגלים עושים. אתם תחת פיקודי, והפקודות שלי ברורות: אין ביזה. אם אתפוס אחד מכם גונב, אני אזרוק אותו בכיכר. הבנת? הם הסכימו בביישנות. אבל ביומנט ראה בעיניהם שהפיתוי נותר חזק. המשמעת התפוררה, לאט לאט. והוא ידע שהוא לא יכול להיות בכל מקום כדי לשמור עליה.

בתחילת ספטמבר, המשא ומתן קיבל תפנית חדה לרעה. השליחים הסינים, תחת לחץ של גורמים שמרניים בחצר הקיסרית, הקשיחו את עמדתם. הם דחו מספר דרישות בריטיות וקראו לנסיגת כוחות בעלות הברית.

אז, תחת מסווה של הפסקת אש שנועדה להמשיך את השיחות, חייליו של הנסיך המנצ'ורי סנגה רינצ'ן לכדו את המשלחת שהגיעה לנהל משא ומתן: דיפלומטים אנגלים וצרפתים, קצינים, מתורגמנים, ואפילו עיתונאי מה"טיימס" שליווה את המשלחת. זה היה מעשה חמור ביותר.

אסירים אלה נלקחו על ידי הסינים לבייג'ינג, שם נעלמו בבתי המבוכים הקיסריים. במשך מספר ימים לא היו חדשות עליהם. לאחר מכן, בהדרגה, החלו להתפשט שמועות. שמועות מחרידות על עינויים והטלת מומים.

מונטובן שמע את החדשות בפגישת חירום שכינס גרנט. הקצינים האנגלים, פניהם קודרות, דיברו בקול שקט. אלגין צעד הלוך ושוב כמו חיה בכלוב.

— האנשים הנחשלים האלה העזו ללכוד דיפלומטים בריטים! הוא רעם. הפרה של כל החוק הבינלאומי! עלבון בלתי נסבל!

— מה אתה מציע? שאל מונטובן ברוגע, בניגוד להיסטריה ששררה סביב.

אלגין הביט בו, עיניו נוצצות מזעם.

— נצעד לעבר בייג'ינג. נשחרר את אנשינו. ונגרום לסינים האלה לשלם על בגידתם.

— צעדה על בייג'ינג היא משימה מסוכנת. אנחנו רחוקים מבסיסנו, קווי האספקה שלנו מתוחים...

— לא אכפת לי מהסיכונים! קטע אותו אלגין. כבודנו נרמס. נקמה תינקום, יהיה המחיר אשר יהיה.

הברון גרוס ניסה להתערב.

— לורד אלגין, אולי כדאי שננסה קודם כל להבטיח את שחרורם של האנשים האלה באמצעות משא ומתן...

— משא ומתן? עם הבוגדים האלה שמפרים את הבטחותיהם? לעולם לא! הפגישה נמשכה למעלה משעתיים, אך ההחלטה התקבלה במוחו של אלגין. צבאות בעלות הברית יצעדו לעבר בייג'ינג. הם ידכאו כל התנגדות. הם יחזירו את האסירים, מרצונם או בכוח.

מונטובן עזב את הפגישה עם תחושה מוקדמת. הדברים יצאו משליטה. המשימה הדיפלומטית הפכה למשלחת ענישה. והייתה לו תחושה שהגרוע מכל עוד לפנינו.

הצעידה לעבר בייג'ינג החלה ב-18 בספטמבר 1860. עשרים ושניים אלף איש, צרפתים ובריטים, יצאו לעבר הבירה הקיסרית. טור מרשים שנמתח לאורך מספר קילומטרים, והתפתל דרך המישורים הפוריים של צפון סין. דלמאס רכב לצד מונטובן, צופה בנוף החולף. כפרים שרופים, שדות רמוסים, גופות חיילים סינים נרקבים בשמש. המלחמה הותירה את חותמה על ארץ עתיקה זו.

— גנרל, האם אתה חושב שנמצא את האסירים האלה בחיים?

מונטובן שמר על תשומת ליבו נעוצת באופק.

— אני מקווה שכן, קפטן. אני באמת מקווה שכן. כי אם הם מתים, אם הסינים עינו אותם... שום דבר לא יוכל לרסן את הנקמה הבריטית. ואנחנו נסחף לתוך הספירלה הזו של אלימות, בין אם נרצה בכך ובין אם לא.

— נוכל לסרב. נשמור על מרחק מהגזמות אנגליות.

— אנחנו בעלי ברית. כבודנו מחייב אותנו להישאר מאוחדים, גם כשאנחנו לא מרוצים ממעשיהם.

— כבוד...

הקפטן הניד בראשו לשלילה.

— יש לי את הרושם שהמילה הזו מאבדת את משמעותה ככל שאנחנו מתקדמים.

מונטובן חלק את התחושה הזו. כבוד צבאי, עקרונות אציליים, המילים היפות מפריז... כל זה נמס במציאות הקשה של המערכה הזו. כל שנותר היה הצורך להתקדם, לכבוש, לשרוד.

ואיפשרו לפניהם, מעבר לאופק, חיכתה להם בייג'ינג עם מסתוריה וסכנותיה. ארמון הקיץ, עליו דיברו המיסיונרים לעתים כה קרובות, התקרב. ועמו הגיעו הפיתוי, החמדנות, האפשרות של ביזה שתסמן לנצח את תולדות המשלחת הזו.

בבוקר ה-21 בספטמבר, טור בעלות הברית חידש את צעידתו לאחר לילה חסר מנוחה. החיילים ישנו בשדות, עטופים במעילים גדולים, נרדים על ידי הצלילים המוזרים של אזור הכפרי הסיני הזה: קרקור צפרדעים בשדות האורז, יללות רחוקות של כלבי בר, ולפעמים קריאת ציפור לילית שדמתה לקינה אנושית.

ביומונט בקושי עצם את עיניו. הוא נשאר ער, מעשן את מקטרתו, צופה בכוכבים הזוהרים. לידו, אנשיו נחרו, מותשים מהצעידה הכפויה של היום הקודם. דובואה גנח בשנתו, סובל מסיוטים שבימונט יכול היה לדמיין בקלות. הילד הרג בפעם הראשונה במהלך כיבוש מבצרי דאגו, והחווייה הזו חתמה עליו חותם בל יימחה.

עם עליית השחר, העיר ביומונט את מחלקתו בפקודות פתאומיות. הגברים יצאו משמיכותיהם ממלמלים, גפיהם רדומות, פניהם מכוויות. הם בלעו ארוחת בוקר דלה של ביסקוויטים קשים וקפה פושר, ואז הסתדרו בשורה, ממתנים לאות לצאת.

דלמאס רכב על פניהם על סוס, סוקר את החיילים במבט מוסח. גם הוא ישן רע, רדוף מחשבות מטרידות. השיחה שניהל עם מונטובן על הספינה, דבריה הנבואיים של לואיז - כל אלה הסתחררו במוחו.

— קפטן, קרא לעברו ביומונט, מהו יעדנו היום?

הוא עצר את סוסו.

— אנחנו פונים צפון-מערבה. יש כפר מבוצר במרחק של כחמישה עשר קילומטרים. סיירים מדווחים שחיילים סינים התבצרו שם. כנראה שנצטרך לפלס את דרכנו.

— עוד דם. תמיד עוד דם.

— זו מלחמה, סמל. אתה יודע את זה בדיוק כמוני.

— אני יודע. אבל זה לא הופך את זה לקל יותר.

דלמאס הנהן בהסכמה ונסוג. הוא הבין את רגשותיו של ביומונט. גם הוא היה עייף מהקרבות האינסופיים הללו, מהניצחונות הללו שטעמם כאפר. אבל לא

הייתה להם ברירה. הם היו צריכים להתקדם, תמיד להתקדם, עד שהקיסר הסיני ייכנע או שכוחותיהם יתישו.

הטור התקדמה במשך שלוש שעות דרך נופים שהשתנו בין שדות אורז מוצפים לשדות דורה. החום היה מעיק, הלחות רוויה את האוויר עד כדי תחושה של נשימת מים. המדים נדבקו לעורם, והתרמילים הכבידו יותר ויותר על כתפיהם העייפות.

בסביבות השעה עשר נשמעו היריות הראשונות. צלפים בודדים, חבויים בעשב הגבוה, הטרידו את הטור. כדוריהם שרקו מעל, כמעט ולא גרמו נזק, אך שמרו על החיילים במצב של מתח מתמיד.

— מתאגרפים, קדימה! צעק קצין. פנו את החורשות האלה!

חיילי רגלים נפרסו במבנה מפוזר, וחיפשו בקפידה את האזורים החשודים. מדי פעם נשמע מטח אש, ואחריו צעקה. לפעמים היה זה חייל סיני שנפל, לפעמים צרפתי. המלחמה נמשכה, ללא רחמים, מצמצמת גברים לסטטיסטיקות, למספרים בדוחות צבאיים.

הכפר המבוצר הופיע בשעות אחר הצהריים המוקדמות. קבוצה של כמאה בתים מוקפים בחומת עפר מרוסקת. דגלים סיניים התנופפו על החומות, וצלליות של חיילים נראו באים והולכים.

מונטובן עצר את הטור במרחק קילומטר אחד מהכפר וקרא לקציניו. הם התאספו סביב מפה פרושה על מכסה המנוע של עגלה, ובחנו את הטופוגרפיה של האזור.

— עמדה הגנתית קלאסית. יש להם יתרון של שטח, חומות איתנות, וכנראה עתודות מזון ותחמושת. התקפה חזיתית תהיה יקרה.

— לא נתקוף חזיתית. פבייר, מקם את הארטילריה שלך על הגבעה ממזרח. אתה תפציץ את ההגנות. בינתיים, קולינו, תעקוף את הכפר מצפון עם החטיבה שלך. כאשר המגינים יתמקדו בארטילריה שלנו, אתה תתקוף מאחור.

— מה אם הסינים תכננו את התמרון הזה? מה אם הם מחכים לנו בצפון?

— נאלתר. אבל אני בספק אם יש להם את כוח האדם להגן על כל הצדדים בו זמנית.

הפקודות ניתנו. הצבא הצרפתי התפצל למספר קבוצות, כל אחת פנתה לעבר עמדתה. החיילים צעדו במתח שלפני קרב, בדקו את כלי הנשק שלהם, תקנו את ציודם, מחליפים כמה מילים בקול שקט.

ביומונט אסף את קבוצתו מאחורי חורשת עצים עצומים וחזר בפניהם על מה שכבר אמר להם מספר פעמים.

— תקשיבו לי היטב. בעוד שעה, אולי פחות, נתקוף את הכפר הזה. חלקכם ימותו. אחרים ייפצעו. אני לא אשקר לכם ואומר אחרת.

הוא נתן למילותיו להשפיע, בוחן את הפנים שנמתחו, את הלסתות שנמתחו.

— אבל אם תישארו יחד, אם תתמכו אחד בשני, אם תצייתו לפקודות ללא היסוס, יש לכם סיכוי. סיכוי טוב. אנחנו החיילים הטובים בעולם. לעולם אל תשכחו את זה.

הארטילריה הצרפתית פתחה באש בדיוק בשעה שתיים. התותחים רעמו בקופוניה מחרישת אוזניים, וירקו את כדורי התותח מברזל שלהם כנגד חומות הכפר. התוצאה הייתה מיידית. חלקים שלמים מהחומה קרסו בענני אבק, גגות נקרעו, ושריפות פרצו פה ושם.

מנקודת התצפית שלו, צפה מונטובן בהפגזה בתערובת של סיפוק ואי נוחות. זו הייתה הפגנה של כוח עצום, אך היא גם הזכירה לו עד כמה לא אישית הפכה הלוחמה המודרנית. גברים מתו מרחוק, נהרגו על ידי קליעים שנורו על ידי תותחנים שלעולם לא יראו אותם, שלעולם לא ידעו את שמם, שלעולם לא יישאו את משקל מותם.

— גנרל, חטיבת קולינו נמצאת בעמדה. היא ממתינה לאות שלך לתקוף.

— תן לה לחכות עשר דקות. אני רוצה שהסינים יהיו מבלבלים לחלוטין לפני שיפתחו במתקפה.

עשר הדקות הללו חלפו בשאגת ארטילריה מתמשכת. התותחים הצרפתיים ירו בסדירות מטרונומית, והרסו את הגגות האויב. בכפר, אנשים דמיינו את הפאניקה, את האימה, את הפצועים הצועקים, את ערימות ההרוגים.

מונטובן נתן את האות. דגל התנופף על הגבעה, והחטיבה של קולינו פתחה בהתקפה. חמשת אלפים איש יצאו מצפון, צועקים, מיהרו לעבר הפרצות שנפערו בחומות.

ההתנגדות הסינית הייתה קצרה אך עזה. המגינים, המומים מההפגזה, ניסו להדוף את התוקפים באומץ לב. קרב פנים אל פנים פרץ בסמטאות הצרות, אכזרי וחסר רחמים.

ביומונט ויחידתו היו חלק מהגל השני של המתקפה. הם גילו זירת הרס. גופות מבותרות היו פזורות ברחובות, בתים בערו ופצועים זחלו וגנחו.

— קדימה! צעק ביומונט. אל תעצור, המשך!

הם התקדמו דרך הכפר הבוער, דוחקים את כיסי ההתנגדות האחרונים. דובואה ירה לעבר חייל סיני שדהר לעברו ופגע בו בחזהו. האיש התמוטט, יורק דם, עיניו הפעורות בוהות בשמיים בהבעת הפתעה קפואה. הצרפתי הצעיר נותר מבועת, בהה באיש שזה עתה הרג. ביומונט סטר לו באלומות.

— אין זמן לזה! טען מחדש את הרובה שלך והתקדם!

דובואה ציית מכנית, אך פניו החווירו כמתים. משהו בתוכו נשבר, משהו שלעולם לא יתוקן.

הקרב היה קצר. כאשר הדממה חזרה, הכפר נכבש. הסינים ששרדו נמלטו מערבה, ונטשו את פצועיהם ומתיהם. הצרפתים ספרו את אבדותיהם: חמישה עשר הרוגים, כארבעים פצועים. הסינים הותירו אחריה כמעט שלוש מאות גופות.

מונטובן נכנס לכפר רכוב על סוסים, מלווה על ידי צוותו. סביבו חיפשו החיילים בבתים הנטושים, בחיפוש אחר מזון, מים ולפעמים חפצי ערך.

— תפסיקו את הביזה. אני רוצה משמעת נוקשה. האנשים האלה יכולים לחזור כשאנחנו כבר לא שם. אסור להם לחשוב שאנחנו פראים.

ג'אמין יצא למסור את הפקודה, אך מונטובן ידע שכוחו מוגבל. ביזה היא עתיקה כמו המלחמה עצמה. אפשר היה לבלום אותה, אך לא למנוע אותה. חיילים לקחו את מה שרצו, והצדיקו את מעשיהם בסכנות העומדות בפניהן, בכך שהיו רחוקים מהבית, בוודאות שאף אחד לא באמת יעניש אותם.

בחצר פנימית, הקים המנתח רב-סרן רנו את תחנת העזרה הראשונה שלו. פצועים שכבו על מחצלות, ממתינים לתורם. חלקם צרחו מכאב, אחרים נשארו דוממים, עיניהם ריקות. רנו עבר מאחד לשני, מעניק טיפול.

— גנרל, יש לנו בעיה. כמה מהפצועים שלנו נפגעו מכלי נשק מורעלים. חצים טבולים בחומר לא ידוע. הפצעים מזדהמים בקצב מפחיד.

— האם תוכל להציל אותם?

— אולי. אם נקטע ללא דיחוי, לפני שהרעל יתפשט בכל הגוף. אבל זה יהיה כואב, וחסר לי אופיום כדי להרדים אותם.

— תעשו מה שאתם יכולים. הם האנשים שלנו.

רנו הנהן וחזר לעבודתו הארורה. מונטובן הלך משם, לא מסוגל עוד לשאת את זעקותיהם של קטועי הגפיים. הוא פיקד על צבאות, זכה בניצחונות וקיבל עיטורים. אבל זעקותיהם של אנשים מושחתים רדפו אותו יותר מכל קרב אחר.

הלילה ירד על הכפר הכבוש. החיילים הצרפתים הקימו מחנה בחורבות, והדליקו מדורות כדי להתחמם. האווירה הייתה מוזרה, תערובת של הקלה על כך שהישרדו ואי נוחות מההרס שגרמו.

ביומנוט ישב עם אנשיו סביב מדורה, וחלקו מנת בשר בקר משומר שטעמו מתכתי לא מעורר תיאבון. איש לא דיבר. החיילים אכלו בשקט, שקועים במחשבותיהם.

היה זה לרו ששבר את השתיקה המעיקה הזו.

— סמל, האם אי פעם הרגת אדם מטווח קרוב? כלומר, על ידי הסתכלות עליו?

ביומנוט המשיך את ארוחתו מבלי לענות מיד. זו הייתה שאלה שנשאל עשרות פעמים במהלך השנים, והוא מעולם לא מצא תשובה מספקת.

— כן. באלג'יריה. מורד שתפס אותי בהפתעה בנווה מדבר. נלחמנו במשך מה שנראה כמו נצח. לבסוף תקעתי את הסכין שלי בגרונו. הרגשתי את דמו החם זורם על ידי. ראיתי את האור כבה בעיניו.

— ואיך... איך הצלחת להמשיך? לחיות עם הזיכרון הזה?

— אין לנו ברירה. אנחנו ממשיכים כי אנחנו חייבים להמשיך. אנחנו שותים קצת יותר ממה שאנחנו צריכים, אנחנו מנסים לא לחשוב על זה יותר מדי, אנחנו מתרכזים בחברים שחיים.

הוא חיכה רגע.

— ואז, עם הזמן, הזיכרון הופך פחות חי. לא שאנחנו שוכחים, לא. אנחנו אף פעם לא שוכחים. אבל זה פחות כואב.

דובואה, שכמעט ולא נגע באוכל שלו, התערב בקול חנוק.

— הרגתי אותו היום. את הסיני הזה. צפיתי בו מת. ואני לא יכול שלא לתהות מי הוא היה. אם הייתה לו משפחה. ילדים שמחכים לו איפשהו, שלעולם לא ידעו מה קרה לו.

— אל תעשה את זה. אל תעבור את העינויים האלה. עשית את מה שהיית צריך לעשות. הגנת על חייך ועל חייהם של חבריך. זה כל מה שחשוב.

— אבל הוא היה גבר, סמל. בן אדם, כמונו. הוא לא עשה לנו כלום.

— הוא לבש מדי אויב. הוא הגן על עמדה שהיינו אמורים לתקוף. זה מספיק. מלחמה היא לא עניין אישי, דובואה. זה עניין של מדינות, של פוליטיקה, של דברים שהם מעבר לשליטתנו.

החייל הצעיר הניד בראשו, לא משוכנע. הוא קם והתרחק מהאש, מחפש בדידות. ביומונט שחרר אותו, בידיעה שכל אחד צריך להתעמת עם השדים שלו בדרכו שלו.

דמבך, שהקשיב לחילופי הדברים, ירק אל האש.

— בשביל מה כל זה? כדי לאלץ את הסינים לקנות את הסחורות שלנו? כדי שסוחרים יוכלו להתעשר בזמן שאנחנו נמות כאן?

— זהירות, דמבך. דיבורים כאלה עלולים להוביל אותך למשפט צבאי.

— לא אכפת לי. אני רק אומר את מה שכולם חושבים. המשלחת הזאת חסרת היגיון. אנחנו הורגים אנשים שלא עשו לנו כלום, הורסים כפרים, שורפים יבולים. ובשביל מה? למען כבוד האימפריה?

ביומונט שתק. הוא שיתף את הספקות הללו. אבל הוא היה סמל; הוא היה צריך לשמור על משמעת, לשמור על מורל. הוא בלע את שאלותיו שלו וכפה חיוך.

— למלחמה הזו תהיה משמעות רק כשנחזור לצרפת, מכוסים בתהילה, עם כיסים מלאים בכסף ומדליות על חזינו. זה מה שחשוב, חברה. לא הפילוסופיה. הגמול.

אבל דבריו נשמעו כוזבים, אפילו לאוזניו שלו.

ארמון הקיץ

בינתיים, בבית נטוש שהוסב למטה זמני, ניהל מונטובן פגישה עם קציניו הבכירים. גם הגנרל גרנט נכח, כמו גם לורד אלגין והברון גרוס. האווירה הייתה מתוחה.

— רבותי, פתח אלגין, צועד הלוך ושוב בחדר, קיבלנו חדשות על אסירינו. חדשות נוראיות.

הוא עצר ופנה לעבר הקהל, תווי פניו מעוותים מרגשות.

— שמונה עשר מאנשינו מתים. מתים בבתי כלא סיניים, לאחר שעונו בצורה הברברית ביותר שניתן להעלות על הדעת. גופותיהם נמצאו מושחתות,

מעוותות. חלקם נקשרו בתנוחות בלתי אפשריות עד שגפיהם נשברו. אחרים נמנעו ממזון ומים עד שמתו מצמא.

דממה מזעזעת השתררה בעקבות הגילויים הללו. אפילו הקצינים הצרפתיים הקשוחים ביותר החווירו למשמע פירוט הזוועות הללו.

— בלתי מתקבל על הדעת. הפרה של כל חוקי המלחמה, של כל האמנות בין מדינות מתורבתות. הסינים חייבים לשלם על פשעים אלה. יש להעניש אותם בצורה למופת.

— מה אתה מציע?

— אני מציע שנשמיד משהו יקר להם. משהו שיגרום להם להבין ששליחים בריטים לא זוכים ליחס כזה.

— אתה מדבר על ארמון הקיץ?

אלגין פנה אל הצרפתי, מבטו בלתי מעורער.

— ארמון הקיץ הוא מעונו האהוב על הקיסר. שם הוא שומר את אוצרותיו היקרים ביותר, את יצירות האמנות הנדירות ביותר שלו. חורבנו יהווה מכה קשה ליוקרה האימפריאלית.

— זו תהיה גם פעולה חסרת תקדים של ונדליזם תרבותי, התנגד גרוס. אתה מדבר על הרס מאות שנים של אמנות וציוויליזציה. יצירות שאין להן תחליף.

— אני מדבר על צדק, ברון גרוס. על נקמה עבור אנשים שעונו למוות. נקמותיך אינן חשובות לנוכח זוועות כאלה.

הברון פנה לעבר מונטובן, מחפש תמיכה. אך הגנרל הצרפתי נותר דומם, פניו אדישות. הוא שקל את המצב, שקל את האפשרויות השונות.

— גנרל, אינך יכול לסלוח על כך. צרפת תמיד הגנה על האמנויות, התרבות ושימור מורשת האנושות. איננו יכולים להיות קשורים להרס מכוון של מונומנט היסטורי.

— הסינים עינו דיפלומטים למוות. עובדה זו דורשת תגובה.

— אבל לא זה! לא הרס מיותר! יש דרכים אחרות להעניש את האחראים, לגרום להם לשלם על פשעיהם.

— אילו? שאל אלגין בבזז. קנס? סעיף נוסף באמנה? הסינים לועגים לעונשים כאלה. הם מבינים רק כוח, רק הפגנת כוח.

גרנט, ששמר על שתיקה עד אז, התערב.

— לורד אלגין צודק. אנשינו נטבחו. עלינו להגיב. השאלה אינה האם עלינו לפעול, אלא כיצד ובאיזו מידה.

הדיון נמשך כעשרים דקות, והציב בין אלו שרצו נקמה מרהיבה לבין אלו שתמכו במתינות. לא הושגה החלטה רשמית. אלגין הצהיר כי יתייעץ עם לונדון, בעוד מונטובן הבטיח לדווח בחזרה לפריז. אך כולם ידעו כי התקשורת אורכת חודשים, ושההחלטות יתקבלו בשטח, על ידי אנשים שלא היה להם זמן להמתין להוראות ממרחק כה רב.

כאשר הסתיימה הפגישה והמשתתפים התפזרו, מונטובן עצר את דלמאס.

— קפטן, מה אתה חושב? בכנות.

דלמאס היסס. השאלה הייתה מלכודת. אמירת האמת סיכנה את הקריירה שלו. אבל שקר יבגוד בערכים שהוא שאף לשמור עליהם.

— אני חושב, גנרל, שאנחנו בדרך מסוכנת. שכל מעשה אלימות יוביל לאחר. שאם נהרוס את הארמון הזה, נחצה קו שלעולם לא נוכל לחצות שוב.

— מה אם לא נהרוס את זה? מה אם ניתן לבריטים לעשות את זה לבד?

— לפחות נוכל להסתכל על עצמנו במראה בלי יותר מדי בושה. לא נהיה שותפים למעשה הזה.

— אתה אידיאליסט. זה ראוי להערצה. אבל אידיאליזם לא שורד מלחמה. במוקדם או במאוחר תצטרך לעשות פשרות. כולם עושים זאת.

— לא אתה. יש לך ערכים שמעבר לתנאים האלה.

— אני אדם שמציית. יש הבדל.

הקצין הצדיע וחמק משם, והשאיר את מונטובן לבדו עם מחשבותיו. הגנרל התיישב על שרפרף. הוא חשב על לואיז, בנותיו ופריז, שנראתה כאילו שייכת לעולם אחר. הוא חשב על שמונה עשר הגברים שעונו למוות, על סבלם ועל משפחותיהם שיקבלו בקרוב את הבשורה הנוראית. הוא חשב גם על הארמון המסתורי שכולם דיברו עליו, ועל אוצרותיו שעוררו כל כך הרבה חמדנות.

והוא תהה, בפעם המאה, כיצד הגיע לכך. כיצד אדם שהאמין בעצמו כאדם מכובד, שהקדיש את חייו לשירות צרפת, יכול למצוא את עצמו שותף למעשים שהוא גינה?

בימים שלאחר מכן, צבא בעלות הברית המשיך בהתקדמותו לעבר בייג'ינג. כפרים נוספים נכבשו, קרבות נוספים נערכו. הניצחונות גברו, אך כך גם

המחיר האנושי. כל יום הביא את חלקו בהרוגים ופצועים, חיילים מותשים מהצעידה והחום, וחולים שמתו ממחלות טרופיות.

מורל החיילים התדרדר במהירות.

במחוז שלו, ביומונט עשה כמיטב יכולתו לשמור על הלכידות. הוא ארגן משחקי קלפים בערבים, סיפר סיפורים ממערכות הבחירות הקודמות שלו, וחילק את הטבק שלו כשהאספקה איחרה. אבל המשמעת התפוררה.

דובואה הפך לשותק. הוא ביצע את תפקידיו באופן מכני, אך מבטו היה ריק, שקוע במחשבות שאיש לא הצליח להגיע אליהן. ביומונט דאג לו. הוא ראה חיילים אחרים שוקעים במלנכוליה שעלולה להוביל אותם לעריקה או גרוע מכך, להתאבדות.

דמבאך, לעומת זאת, הפך ציני ומריר. הוא מתח ביקורת גלויה על הקצינים, הטיל ספק בפקודות ועודד ביזה ואלימות מיותרת. הוא היה גורם משבש שבומון היה צריך לפקח עליו ללא הרף.

ערב אחד, בזמן שהחלקה התעכבה ליד נחל, ביומונט לקח את דמבאך הציידה. — אתה צריך להירגע. התגובות שלך מורדות את המורל של אחרים. אם תמשיך, אני אשים אותך באזיקים.

— מאיזו סיבה? על אמירת האמת?

— על חוסר ציות. על פגיעה במורל החיילים. בחרו את הניסוח המועדף עליכם. התוצאה תהיה זהה: תיענשו.

דמבך ירק על הקרקע בבוז.

— אתם כולכם אותו דבר, תת-קצינים. תמיד מלקקים את מגפי הקצינים. אף פעם לא חושבים על האנשים שאתם מפקדים עליהם.

ביומונט תפס את דמבאך בצווארנו והטיח אותו בעץ.

— תקשיב לי טוב, חרא קטן. ראיתי דברים שאתה אפילו לא יכול לדמיין. קברתי יותר חברים ממה שאי פעם ידעת. ואם אני כאן, אם אני סמל, זה בגלל שאכפת לי מהאנשים שלי. כי אני עושה כל שביכולתי כדי להחזיר אותם לצרפת בחיים.

— על ידי שליחתם להיהרג בקרבות חסרי טעם?

— על ידי שמירה עליהם ממושמצים, מאורגנים ומאוחדים. כי במלחמה הזאת, זה הדבר היחיד שיכול להציל אותם. לא התלונות שלכם, לא הביקורות שלכם. משמעת וסולידריות.

הוא שחרר את דמבאך, שנסוג ממלמל עלבונות. ביומונט לא שכנע את החייל. אבל אולי הוא נתן לו רגע לחשוב, לפחות לרגע.

6 באוקטובר 1860 היה תאריך שנשאר חקוק בהיסטוריה של מערכה זו. באותו יום הגיעו צבאות בעלות הברית לפאתי בייג'ינג. הבירה הקיסרית ניצבה לפנייהם, חומותיה המרשימות נמתחות כצללית על רקע האופק, גגות רעפיה המזוגגים נצצו בשמש.

אבל לא העיר היא שעניינה את הבריטים. אלא מה ששכן כעשרה קילומטרים צפון-מערבית: ארמון הקיץ, יואן-מינג-יואן המפורסם שכולם דיברו עליו. צופים סיירו באתר וחזרו עם תיאורים נלהבים. גנים עצומים, מאות ביתנים, אגמים מלאכותיים, גשרי שיש. ומעל הכל, נאמר, אוצרות יקרי ערך, שנצברו במשך מאות שנים על ידי קיסרים סינים.

הקיסר שיאן-פונג נמלט מבייג'ינג מספר ימים קודם לכן, ולקח עמו חלק מחצרו לג'הול, מעון הקיץ שלו במנצ'וריה. ארמון הקיץ היה כמעט שומם, ונשמר רק על ידי כמה סריסים ומשרתים שלא הציגו התנגדות.

לורד אלגין כינס פגישה. באוהל הפיקוד הבריטי, כל הקצינים הבכירים התאספו. האווירה הייתה מחשמלת, טעונה בהתרגשות שהזכירה מחפשי זהב לפני שטף.

— רבותי, אנחנו הולכים לכבוש את ארמון הקיץ. אנחנו הולכים לאבטח את המקום ולבצע בדיקת מלאי של מה שיש שם. לאחר מכן, נחליט מה לעשות הלאה.

— למה אתה מתכוון ב'מאוחר יותר'? שאל הברון גרוס בחשדנות.

— אני מתכוון שנבחן את כל האפשרויות. כולל זו של השמדה מוחלטת.

— לא! קרא גרוס, וקפץ בפתאומיות. אתנגד לזה בכל כוחי! אי אפשר להרוס אנדרטה כזו! זה... זה ברברי!

— זה עניין של צדק. אנשינו עונו. יש לנקום על מותם.

מונטובן התערב בניסיון להרגיע את הרוחות.

— רבותי, בואו לא נמהר לשום דבר. בואו נראה קודם את הארמון הזה. במו עינינו. לאחר מכן נקבל החלטה מושכלת, בהתייעצות עם ממשלותינו.

— הממשלות שלנו נמצאות במרחק חודשים. עלינו לפעול, עם המידע שיש לנו.

— לכן עלינו להיזהר. החלטה חפוזה עלולות להיות בעלת השלכות שאיננו צופים.

הדיון התגלגל במעגלים מבלי שהגיעה לקונצנזוס כלשהו. הוחלט כי הכוחות הצרפתיים והבריטים ימשיכו יחד לארמון הקיץ למחרת בבוקר לסיור בכוח. מה שיקרה בהמשך יהיה תלוי במה שימצאו שם.

באותו לילה, מעטים ישנו במחנה בעלות הברית. החיילים לחשו ביניהם, הרהרו על העושר המצפה להם. חלקם דיברו על ירקן ירוק, זהב מלא וחרסינה עתיקה בשווי הון תועפות. אחרים הזכירו חפצים קסומים, קמעות חדורי כוחות מסתוריים. הדמיון השתולל, מונע על ידי חודשים של קשיים וסכנה.

ביומנוט הקשיב לשיחות הללו. הוא חש שדברים רציניים עומדים להתרחש, שהאירועים יוצאים משליטה. הוא חי מספיק זמן כדי לזהות את הרגעים שבהם ההיסטוריה משתנה, שבהם אנשים רגילים מבצעים מעשים יוצאי דופן, לטוב ולרע.

— סמל, האם זה נכון שיש שם זהב? שאנחנו יכולים לקחת לעצמנו?

— אני לא יודע מה יש שם. וגם אם יש זהב, הוא לא שייך לנו. הוא שייך לקיסר סין.

— הקיסר שעינה את אסירינו? מי ניהל מלחמה נגדנו ללא סיבה?

— אפילו הוא. גניבה היא עדיין גניבה, לא משנה איזו הצדקה אתה נותן לעצמך.

— אבל מה אם הקצינים מרשים את זה? מה אם זה נחשב שלל מלחמה? ביומנוט נאנח.

— אם הקצינים יאפשרו זאת, תצטרכו ללכת לפי מצפונכם. אבל אני לא אקח דבר. לא פרוטה, לא חפץ אחד. אחזור לצרפת בידיים ריקות.

הגברים השפילו את עיניהם, חסרי מנוחה. הם כיבדו את ביומנוט, ולדבריו היה משקל. אבל הפיתוי יהיה חזק, הם ידעו זאת. חזק מאוד.

השחר עלה ב-6 באוקטובר 1860, בערפל זהוב שעטף את הכפר הסיני ביופי אתרי. צבאות בעלות הברית יצאו לדרך בסביבות השעה עשר, בעקבות הדרך שהובילה צפונית-מערבית לבייג'ינג. טור מרשים: עשרים אלף איש, צרפתים ובריטים, התקדמו בסדר שדמה יותר לתהלוכה מאשר למבנה צבאי.

מונטובן רכב בראש עם גרנט, אלגין וברון גרוס. איש לא דיבר. כל אחד מהם היה שקוע במחשבות, מצפה למה שיגלו.

תחילה הם עברו דרך כפרים נטושים, אחר כך דרך שדות מעובדים שהושארו להתפורר. המלחמה רוקנה את האזור מתושביו, והפכה נוף שבעבר היה משגשג למעין שטח הפקר רפאים.

בסביבות הצהריים, הם ראו את המבנים הראשונים של ארמון הקיץ. מבנים אלגנטיים עם גגות מעוגלים, מוקפים בגנים מטופחים בקפידה. עצי אורן עתיקים עמדו על המשמר, ענפיהם המפותלים הטילו צללים מורכבים על הקרקע.

ככל שהתקדמו, כך גבר המחזה. ארמון הקיץ לא היה בניין בודד, אלא קומפלקס ענק המשתרע על פני כמה קילומטרים רבועים. ביתנים, מקדשים, גלריות, גשרים וקיוסקים רדפו זה אחר זה בהרמוניה אדריכלית שהעידה על מאות שנים של עידון.

— אלוהים אדירים, מלמל הברון גרוס, זה מדהים. באמת מדהים.

אפילו אלגין נראה מתרשם, למרות שניסה לא להראות זאת. גרנט, שהיה פרגמטי יותר, בחן את האזור בעין צבאית, וחיפש עמדות אסטרטגיות ונקודות הגנה אפשריות.

הם הגיעו אל מול הארמון הראשי, זה שבו התגורר הקיסר בדרך כלל. בניין מלכותי, בעל אלגנטיות מאופקת, מוקף בחצר מרוצפת בשיש לבן. הדלתות היו פתוחות לרווחה, כאילו מזמינות אותם להיכנס.

מונטובן ירד מסוסו וצעד קדימה. מגפיו הדהדו, מייצרים הד שנראה כאילו מהדהד ללא סוף. הוא חצה את הסף ומצא את עצמו באולם עצום שהדרו עצר את נשימתו.

עמודים מצופים לכה אדומה וזהובה תמכו בתקרה מעוטרת בדקונונים. קירות עיטרו את הפריטים, שתיארו סצנות מהמיתולוגיה הסינית בצבעים עזים ומדהימים. אגרטלי חרסונה, בגובה כמה מטרים, סודרו בצורה סימטרית לאורך הקירות. שולחנות מעץ יקר הכיל אינספור יצירות אמנות: אבני ירקון, ברונזה, גבישי סלע ושנהב מגולף.

מוזיאון, אוסף שנאסף על ידי קיסרים שהפכו את היופי לאובססיה. כל חפץ נבחר בקפידה, סודר באמנות ונשמר במסירות.

הקפטן, שעקב אחר מונטובן, נותר קפוא במקום, לא מסוגל להסיט את תשומת ליבו מהמחזה.

— גנרל, הוא לחש, זה מדהים. מעולם לא ראיתי דבר כזה, אפילו לא בלובר.

— גם אני לא, דלמאס. גם אני לא.

עוד קצינים נכנסו, אחר כך חיילים. עד מהרה החדר התמלא במדים צרפתיים ובריטים, ניגוד חריף להרמוניה העדינה של הסביבה. הגברים צעדו על קצות האצבעות, כאילו בכנסייה, מאוימים מיופי שכזה.

הברון גרוס חזר למונטובן כשדמעות בעיניו.

— גנרל, אתה רואה את מה שאני רואה? זה לא ארמון. זהו אוצר של האנושות. אם נהרוס אותו, אם נשדוד אותו, נבצע פשע שיכתים את כבודנו לנצח.

מונטובן המשיך להביט סביב, מנסה לספוג את הוד המקום. הוא חשב על הקיסרית יוג'ני, על בקשתה המוסווית להחזיר יצירות אמנות. הוא חשב על החיילים הממתנים בחוץ, רעבים לתגמולים לאחר כל כך הרבה קורבנות. הוא חשב על אלגין ועל צמאונו לנקמה.

והוא הבין שהוא נמצא בצומת דרכים בהיסטוריה. שמה שיוחלט בשעות הקרובות ישפיע על עשרות שנים, אולי מאות שנים.

— ברון גרוס, אני שותף לרגשותיך. אבל אני חושש שאנחנו כבר לא בשליטה על האירועים. כוחות חזקים מאיתנו פועלים כאן. נקמה, חמדנות, אמביציה אימפריאלית. כל אלה מתכנסים במקום הזה, ואני לא יודע אם נוכל למנוע את מה שעתיד לקרות.

— אתה מפקד הכוחות הצרפתיים. יש לך את הכוח לסרב.

— יש לי את הכוח לציית. זה שונה.

בחוץ, החיילים החלו לחקור את שאר המבנים במתחם. הם גילו חדר אחר חדר, ביתן אחר ביתן: ספריות המכילות אלפי כתבי יד עתיקים; גלריות אמנות המציגות ציורים של אמנים סינים; ותאי אוצר עמוסים במטילי זהב וכסף.

ההתרגשות גברה. הקולות התגברו, המחוות פחות מכבדות. מישהו הפיל אגרטל, שהתנפץ בצליל גבישי. זה היה כמו אות. לפתע, כל איפוק נעלם.

החיילים מיהרו אל תוך האולמות, תופסים כל דבר שנוצץ, כל דבר שנראה בעל ערך. הבריטים היו האגרסיביים ביותר, במיוחד חיילי הקולוניאליזם שלהם, אך הצרפתים מיהרו ללכת בעקבותיהם. הסידור הקפדני של האוספים לא עמד בפני מתקפתם של האנשים הללו שראו בו הזדמנות לעושר שלעולם לא יחזיקו שוב.

ביומונט, שנשאר עם מחלקתו בחצר הראשית, צפה בתחילת הביזה באימה.

— לא! הוא צעק. אין לך שום זכות! זו גניבה!

אבל קולו אבד ברעש. הגברים כבר לא הקשיבו לו. אפילו אלה שבאזור שלו היססו, צפו בחבריהם זוללים את שללם, תוהים מדוע עליהם להישאר בידיים ריקות.

דובואה התקרב אל ביומונט, פניו מיוסרות.

— סמל, מה אנחנו עושים?

— אנחנו לא עושים כלום. אנחנו לא לוקחים כלום. אנחנו שומרים על כבודנו, גם אם אף אחד אחר לא עושה את זה.

— אבל האחרים...

— לא אכפת לי מהאחרים! לא אכפת לי מה הגנבים האלה עושים! אתה, דובואה, שווה יותר מזה. אתה שווה יותר מחבורת השודדים הזאת.

החזייל הצעיר הנהן בהסכמה, דמעות קופצות מעיניו. הוא נותר לצד ביומונט, צופה בהרס נמשך בתחושת בושה וחוסר אונים.

בתוך הארמון הראשי, צפה הגנרל דה מונטובן באסון מתרחש. סביבו ניסו קציניו לשמור על מראית עין של סדר, אך ללא הועיל. הביזה החלה, ושום דבר לא יכול היה לעצור אותה.

גנרל ג'אמין התקרב, פניו אדומות מכעס.

— גנרל, משהו חייב להיעשות! אנשינו מתנהגים כמו פרימיטיבים! הם הורסים הכל, הם גונבים הכל!

— אני יודע, ג'אמין. אני יודע.

— תנו פקודה! תגרמו להם לעצור!

מונטובן עמד מול פקודתו, וג'אמין ראה בעיניו השלמה שמעולם לא ראה כמותה.

— פקודה? ומי יבצע אותה? האנשים משתוללים. אם אנסה לעצור אותם בכוח, הם יפנו נגדנו. אתה מכיר היסטוריה צבאית, ג'אמין. אתה יודע מה קורה כשצבא מתחיל לטעום של שלל. זה הופך לבלתי נשלט.

— האם נעמוד כאן ונצפה מבלי להגיב? האם נאפשר למאות שנים של ציוויליזציה להיהרס?

— ננסה להגביל את הנזק. לשמר את מה שניתן להציל. אבל לא נוכל להציל הכל. למנות נציבים. שיבחרו את הפריטים היקרים ביותר ולאבטח אותם. השאר... השאר יעבור כשלעצמו.

ג'אמין רצה למחות, אך הבין שזה חסר טעם. הוא הצדיע והלך משם לבצע את הפקודה, זעם בליבו.

דלמאס, ששמע את חילופי הדברים, נסע למונטובן.

— גנרל שלי, האם כך מסתיימת הרפתקתנו? בביזה ובחרפה?

— כבוד הוא מותרות שאנחנו כבר לא יכולים להרשות לעצמנו. הגזמנו. אנחנו חייבים להיות עם תוצאות מעשינו.

— אבל אמרת... הבטחת שנמשיך להיות אנשי כבוד. אפילו בנסיבות הגרועות ביותר.

— ניסיתי. אלוהים יודע שניסיתי. אבל נכשלתי.

— וגם אתה תיכשל, יום אחד. כי מלחמה לא משאירה מקום לקדושים. רק לניצולים.

הוא שחרר את עצמו ויצא מהארמון. הוא היה זקוק לאוויר, למרחב, למרחק מהזוועה הזו. בחוץ, הביזה נמשכה. חיילים יצאו מהבניינים עמוסים באוסף מגוון של חפצים. חלקם נלחמו על אותו אגרטל, וניפצו אותו במאבקם. אחרים שתו אלכוהול שנמצא במחסנים הקיסריים, והשתכרו בחום אחר הצהריים.

כאוס. כאוס מאורגן, אפילו טקסי, כאילו ביזה הייתה חלק בלתי נפרד מהמלחמה, כאילו הייתה גמול ראוי.

הברון גרוס ניסה להציל ככל יכולתו. יחד עם כמה קצינים צרפתים שחלקו את חששותיו, הוא אסף אוסף צנוע של חפצים שקיווה לשמר. אך זו הייתה טיפה בים ההרס.

השעות חלפו. השמש החלה לשקוע. הביזה נמשכה, והפכה לכאוטית יותר ככל שהחיילים השתכרו. פרצו קרבות, ומדי פעם נשמעו יריות.

ואז, לקראת ערב, כינס לורד אלגין פגישה נוספת. בחצר הראשית של הארמון, הוא פרסם הודעה.

— רבותי, קיבלתי החלטה. יש להשמיד את הארמון הזה. לחלוטין. אנו נצית אותו באש. זו תהיה תגובתנו למפלצות שבוצעו נגד אסירינו. זה יהיה המסר שלנו לקיסר סין: לא ניתן לרמוס את הכבוד הבריטי בחסינות.

פרק 2 - אוצר בן השמים

ב-7 באוקטובר 1860, עם שחר, זימן הגנרל שארל קאזאן דה מונטובן את שלושת קציניו הטובים ביותר לחדר הכס. הם היו: קפטן ז'אק בסיר, קצין ארטילריה ותלמיד לשעבר של בית הספר הפוליטכני שלמד היסטוריה של האמנות; המפקד אנרי פול, אספן עתיקות סיניות; והקולונל פרנסואה למברט, שבילה שנתיים במצרים והביא עשרות ארגזים של חפצים מזרחיים.

— הביזה שהחלה אתמול נמשכת גם היום. נארגן אותה. שלושתכם האנשים המתורבתים ביותר בצבא הזה. תהפכו לקציני פרסי מלחמה. משימתכם: לקטלג את החפצים היקרים ביותר. אלה הראויים להיכנס לאוספים הקיסריים. תבחרו שלוש מאות. לא עוד - ההובלה כבר תהיה סיוט. החפצים האלה יישלחו לקיסר ולקיסרית יוג'יני. התחילו לעבוד, רבותי. יש לכם יד חופשית ברחבי הארמון. קחו את הזמן לבחון, להשוות ולבחור. אני רוצה ששלוש מאות החפצים האלה יהיו היפים ביותר, היקרים ביותר, המדהימים ביותר. הם יעידו על המערכה הזו. הם יירשמו בהיסטוריה.

קולונל למברט דיבר אז:

— מאיפה נתחיל, גנרל?

— דרך החדר הזה. כס המלכות הקיסרי נמצא שם, על הבמה. פנה את החיילים הנכנסים והולכים. התחל עם סמלי הכוח. לאחר מכן תחקור את שאר הארמון. רשום הערות. ערוך רשימה יסודית. אני רוצה את הרשימה שלך תוך שלושה ימים.

— טוב מאוד, גנרל.

חדר הכס הגדול

הם התקרבו לבמה שעליה ניצב כס המלוכה הקיסרי. הקולונל עלה ראשון במדרגות השיש, ואחריו שני פקודיו. מגפיהם הדהדו בדממה המעיקה של האולם שכעת היה שומם.

הכס גולף מגוש עץ אלגום מוצק, משובץ באבן פנינה ובירקן. הגב, שגובהו שני מטרים, עוטר בדרךקון בעל חמש טפרים שעניו נוצרו מאבני אודם בורמזיות בגודל ביצת יונה.

המפקד פולד התכופף מעל אבני החן:

— אבני האודם הללו ודאי שוקלות חמישים קראט כל אחת, אולי יותר. ואיכות החיתוך... אפילו לא תכליל אחד נראה לעין.

קפטן בסיר ישב על המדרגות, ובהה בכס המלכות בהבעת פנים מוזרה.

— אתם יודעים מה מכה בי, רבותי? כס המלוכה הזה כנראה לא היה בשימוש חודשים. הקיסר כבר לא הגיע לכאן. הוא מצא מקלט בג'הול, במעון הקיץ שלו. כס המלוכה הזה ריק. הכוח שהוא מסמל התאדה.

— אתה מקשקש, בסיר, ענה המפקד בחיוך.

— אולי. אבל כרית המשי הצהובה הזו לא מראה סימנים עדכניים. אפילו לא קמט, כאילו הזמן עצר כאן. עבור השושלת הזו, עבור האימפריה הזו, הזמן עצר ביום שנחתנו בטיאנג'ין.

— אל תהיה כל כך דרמטי, קפטן. הצ'ינג ישרדו את המלחמה הזו. הם יחתמו על אמנה, ישלמו פיצויים, יפתחו נמלים. אבל הם יישארו בשלטון.

— לכמה זמן? בעוד חמישים שנה, בעוד מאה שנה, האם סין עדיין תהיה אימפריה? או שמא היא תהפוך למושבה אירופאית, כמו הודו?

הקפטן קם, מנקה את האבק מעל מדיו:

— אף אחד לא יכול ליישב את סין. היא עצומה מדי, מאוכלסת מדי, עתיקה מדי. לא, סין תישאר סינית. אבל היא תצטרך להסתגל לעולם המודרני.

הקולונל ניגש אל כס המלוכה, ובחן אותו מקרוב.

— תשכחו מהכס, הוא הצהיר. הוא גדול מדי. לעולם לא נוכל להזיז אותו. החפצים על השולחן הזה הם שמעניינים אותנו.

הוא ירד מהבמה וצעד לעבר שולחן עץ הרוזמרין הנמוך שהוצב לפני כס המלוכה.

— בואו וראו, רבותי.

הם התאספו יחד. מספר חפצים סודרו שם בקפידה פולחנית: שני שרביטי ירקן, לוח, חותמות, קטורת.

המפקד הוציא את מחברתו מכיסו ופתח אותה על דף ריק.

— חפץ ראשון. מטה פיקוד. שרביט קיסרי. רוי.

הוא הושיט יד, היסס לרגע – כאילו חשש לבצע חילול קודש – ואז אחז בשרביט. אורכו כשבעים סנטימטרים, הוא היה מגולף מגוש אחד של ירקן נפריט ירוק כהה, כמעט שחור.

- הרגישו את המשקל של הדבר הזה.
הוא העביר אותו לפולד, ששקל אותו בידיו בכבוד.
— זה בטח שוקל שלושה קילו? ארבעה?
— לפחות ארבעה, אישר הקולונל. גוש ירקן בגודל כזה, בצבע כה טהור...
לא יסולא בפז.
המפקד העביר את אצבעותיו על המשטח החלק.
— זה קר למגע, אבל באותו הזמן... יש משהו חי באבן הזאת. אתה יכול
להרגיש את זה?
קפטן בסיר ניגש:
— הסינים אומרים שלירקן יש צ', אנרגיה חיונית. הם רואים בו ערך רב
יותר מזהב או יהלומים.
— אנרגיה חיונית, חזר למברט בחיוך ספקני. האם אתה מאמין בזה, קפטן?
— לא, קולונל. תחזיק אותו כמה דקות. הוא יתחמם.
למברט לקח את השרביט בחזרה ובחן אותו מקרוב.
— הקצה מעוצב כפטרייה. הלינגג', סמל לאריכות ימים ומזל טוב. ושם,
חרוטות אותיות לכל אורכו. קליגרפיה משובחת מאוד.
המפקד רכן קדימה.
— קפטן, האם תוכל לפענח את הכתובות האלה?
— רק כמה תווים, מפקד. למדתי לפני המערכה, למרות שלא שלטתי בשפה.
אבל מספיק כדי לזהות כמה מילים. זוהי שירה. שירים שחוברו על ידי הקיסר
צ'יאנלונג עצמו.
— קיסר שכותב שירה על שרביטו? קרא פולד. בארצנו, מלכים חרוטים את
שלטי האצולה והתארים שלהם. הם, לעומת זאת, חורטים שירים.
— עבור הסינים, ריבון חייב להיות מלומד מוכשר. כוח צבאי אינו מספיק.
יש לשלוט בקלאסיקות, לחבר שירים ולתרגל קליגרפיה. קיסר בור יהיה
בלתי נתפס.
— ובכל זאת, הם הפסידו במלחמה נגדנו, ציין הקולונל.
— העידון שלהם אינו נשק מלחמה, קולונל. אבל בעוד אלף שנים, מי יזכור
את המלחמה הזו? אף אחד. אבל שיריו של צ'יאנלונג עדיין ייקראו, שרביט
זה עדיין יזכה להערצה.

— נחמה נהדרת לתבוסה צבאית, העיר פולד באירוניה. אתה מבין מה אנחנו עושים? הקיסר החזיק את השרביט הזה במהלך טקסים גדולים. המקבילה לכתר הצרפתי, שרביט סנט לואי. ואנחנו גונבים אותו.

למברט התקשח:

— אנחנו לא גונבים את זה, מפקד. אנחנו לוקחים את זה כשלל מלחמה.

— באמת, קולונל? במה זה שונה?

— זה חוקי. מוכר על ידי כל האומות המתורבתות. זכות המלחמה מסמיכה את המנצחים לתפוס את רכושם של המנוצחים.

— זכות המלחמה... האם אתה חושב שזו זכות שראויה לכבוד, קולונל?

הקולונל ניגש לפולד, קולו תקיף:

— מפקד, אם אינך יכול לקבל את המשימה הזו, אמור זאת עכשיו. אבקש מהגנרל להחליף אותך. אבל אם תישאר, בצע את משימתך ללא היסוס. איננו כאן כדי לשפוט את צדקת המלחמה הזו.

פולד הידק את לסתו.

— אני נשאר, קולונל. ואבצע את הפקודות. אבל זה לא ימנע ממני לחשוב.

— תחשוב כמה שאתה רוצה. אבל תעבוד גם.

המפקד הניח בזהירות את השרביט וציין במחברתו: "שרביט רוי קיסרי, עשוי ירקן נפריט ירוק כהה, באורך של כ-70 ס"מ, חרוט בשירים מאת קיסר צ'יאנגלונג. שושלת צ'ינג, סוף המאה ה-18. איכות יוצאת דופן."

— לורד אלגין ירצה את השרביט הזה, ניבא הקולונל. סמל הכוח האימפריאלי. הוא ירצה לקחת אותו בחזרה לאנגליה כגביע.

— אין ספק, קולונל, הודה בסיר. אבל יש עוד אחד.

הוא הצביע על רוי שני, שנח ליד הראשון. זה היה מגולף מאבן ירקן לבנה שקוף, בעלת יופי שונה, אך יוצאת דופן באותה מידה.

המפקד הרים אותו.

— זה יותר קל. שלושה קילו, אולי.

— והצבע, ציין הקפטן. ירקן לבן טהור. נדיר. ירקן לבן באיכות כזו מגיע מהרי קונלון, אלפי קילומטרים משם. הובלתו ודאי עלתה הון תועפות. יש לנו שני שרביטים קיסריים. אחד ללורד אלגין, אחד לנפוליאון השלישי.

פולד לא יכול היה שלא להעיר הערה.

— להשגחה יש דרך לסדר דברים...

הקולונל הטיח באגרופו על השולחן:

— די! אנחנו לא הולכים להילחם כמו קוטפי סמרטוטים למרגלות כס המלוכה! כן, מה שאנחנו עושים מעלה שאלות מוסריות. כן, אפשר להתווכח על הלגיטימיות של המלחמה הזאת והביזה הזאת. אבל אנחנו חיילים. חובתנו היא לציית. הגנרל דה מונטובן הפקיד בידינו משימה. נבצע אותה כמיטב יכולתנו.

— אתה צודק, קולונל. סלח לי. העצבים שלי על קצה.

— גם שלי, מפקד.

הם לחצו ידיים, התפייסו.

— טוב. פריט שלישי: לוח ירקן.

המפקד הרים לוח, מגולף מאבן ירקן לבנה שקוף. אורכו שלושים סנטימטרים ורוחבו עשרה סנטימטרים, עם קצוות מעוגלים.

— כמעט אפשר לראות דרכו, התפעל הקולונל.

— כמעט, אבל לא לגמרי, השיב בסיר. השקיפות הזו, הצעיף הקליל הזה, זה השלמות.

הוא הפך את הלוח. צד אחד היה חרוט באותיות ארכאיות.

— האותיות האלה עתיקות מאוד. הן לא דומות לכתב מודרני. הייתי אומר שושלת ג'ואו, אולי אפילו עתיקה יותר.

— אתה מתכוון שהלוח הזה יכול להיות בן שלושת אלפים שנה? קרא הקולונל.

— לא. הלוח עצמו כנראה חדש יותר. אבל הוא נחרט באותיות ארכאיות כדי להעניק לו מראה מכובד. נוהג נפוץ תחת שלטון צ'ינג. הם רצו לקשר את עצמם לשושלות העתיקות, כדי להראות את המשכיות כוחם.

— למה שימש הטאבלט הזה?

— חפץ פולחני. הקיסר השתמש בו במהלך טקסים כדי לתקשר עם כוחות על טבעיים, עם אבות קיסריים. תווים אלה הם נוסחאות של תפילה, תפילות.

— האם אתה יכול לקרוא אותם, קפטן?

— כמה מילים. הנה, לדוגמה, הסימן tian – "שמיים". ושם, di – "ארץ". השאר מסובך מדי בשבילי. הייתי צריך סינולוגים.

למברט לקח את הלוח ושקל אותו בידו.

— היא כבדה לגודלה.

— ירקן הוא אבן קשה מאוד, קולונל, הסביר בסיר. בסולם מוס, המודד את קשיות המינרלים, הוא בין 6 ל-7. פחות קשה מיהלום, אבל הרבה יותר קשה משיש או גרניט.

— איך אפשר לחרוט אבן כה קשה בכלים של התקופה?

— בסבלנות. משפשפים בחול שוחק במשך חודשים, שנים. לאט לאט שוחקים את החומר עד לקבלת הצורה הרצויה. טבליה כמו זו כנראה דרשה עשר שנות עבודה.

— עשר שנים! קרא הקולונל. על פריט אחד!

— הם הבינו שיש דברים שאי אפשר למהר. שיופי לוקח זמן.

— כמה שווה דבר כזה, קפטן?

בסיר הביט בו.

— זה חסר ערך. זה לא יסולא בפז. אי אפשר לשים מחיר על חפץ כזה. כמו לבקש את מחיר הכתר של קרל הגדול. לחפצים האלה אין ערך שוק. יש להם ערך סמלי, היסטורי ותרבותי.

— ובכל זאת, מישהו בסופו של דבר ייתן לו מחיר.

— לוח זה לעולם לא יימכר. הוא ייכנס לאוספים הקיסריים הצרפתיים, שם הוא יישמר וייערך.

הקולונל התיישב, ועיסה את גבו הכואב.

— רבותי, בילינו שעה על שלושה פריטים. בקצב הזה, ייקח לנו חודש לסיים את המלאי. קפטן בסיר, תוביל אותנו אל החרסינה. עלינו למהר.

פורצ'ן אימפריה

הם התקרבו למדפים שכיסו את כל הקיר המערבי של החדר. הם התנשאו לגובה של ארבעה מטרים, מחולקים לעשרות תאים מעץ סיסם מגולף להפליא. כלי החרסינה תפסו את החלק המרכזי, מסודר בקפידה.

פולד עצר בפתאומיות, מהרהר בהיקף האיסוף.

— מאיפה להתחיל, קולונל? בטח יש מאה חלקים? מאתיים?

— יותר מזה, השיב בסיר, כשהוא מביט הלך ושוב במדפים. הייתי אומר שלוש מאות, אולי ארבע מאות. וזה רק כלי החרסינה בחדר הזה. אין ספק שיש עוד אלפים בשאר הארמון.

— אלפים, חזר למברט. ואנחנו ניקח רק כמה עשרות.

— היפים ביותר, ציין הקפטן. יצירות המופת. השאר...

הקולונל קטע אותו וסרק את החדר:

— קפטן, מה דעתך על השיטה?

— אני מציע שנתחיל מלמעלה. הפריטים היקרים ביותר מונחים גבוה, הרחק מהישג ידם של אבק ותאונות. מפקד, אתה רואה את הסולם שם?

פולד הלך לפינת החדר. כשהרים את הסולם, הוא שמ לב שהוא לא היה עשוי מעץ רגיל. עמודי המדרגות היו עשויים עץ סיסם מגולפים במוטיבים פרחוניים.

— אפילו הסולם שלהם מגולף. האנשים האלה לא עשו שום דבר רגיל.

— זה מה שהופך אותם לגדולים, השיב בסיר. ואולי גם חולשתם. הם הקדישו כל כך הרבה זמן לשכלול האמנויות, הספרות והאסתטיקה עד שהם הזניחו את הצבא, הצי והטכנולוגיה המודרנית.

הוא החל לטפס. הסורגים חרקו תחת משקלו, אך החזיקו מעמד איתן.

— היזהר, קפטן, הזהיר המפקד. אם תיפול עם אחד מהאגרטים האלה בידים שלך, הגנרל יירה בנו.

— היה סמוך ובטוח, מפקד.

עם הגעתו לפסגה, קפטן בסיר מצא את עצמו מול שורה של אגרטים מרהיבים.

— אני בטוח שסדרת אגרטים מתקופת צ'אנלונג. סוף המאה ה-18.

— כמה אתה רואה? שאל קולונל למברט.

— שנים עשר. כולם מאותה סדרה, תואמים. יצירות מונומנטליות. זה חייב למדוד... רגע, אני אביא את זה למטה.

הקפטן אחז באגרטל הראשון בעדינות אינסופית. כבד יותר משדמיון - חרסינה בגודל ובעובי כאלה ודאי שוקלת לפחות חמישה או שישה קילוגרמים. הוא ירד צעד אחר צעד, מרוכז, מודע לכך שהפסילה הקלה ביותר עלולה לנפץ לנצח יצירת מופת בת כמעט מאה שנה.

— שימו לב לשלב האחרון.

— אני רואה אותה, תודה לך, מפקד.

הוא הניח את האגרטל על שולחן במרכז החדר. הם התאספו סביבו, מהרהרים בו בדממה.

הפורצלן היה לבן ללא רבב, טוהר כמעט בלתי מציאותי. על רקע מושלם זה, צוירו סצנות מחיי החצר בעדינות שהתנגדה לכל דמיון. מנדרינות בגלימות משי רקומות טיילו בגן. פילגשים ניגנו בפילה מתחת לעצי ערבה בוכייה. ילדים רדפו אחרי פרפרים בין פרחים פורחים. כל דמות, אף על פי שזעירה - חלקה לא עלתה על סנטימטר - צוירה בתשומת לב מדהימה לפרטים.

— ציור מיניאטורי, לחש המפקד, כשהוא נשען קרוב כל כך עד שנשימתו כמעט גרמה למשטח לרעוד. הפרטים... קפלי הגלימות, תווי הפנים, עלי הדשא בגינה. איך אפשר לצייר בדיוק כזה על חרסונה?

— עם מברשות עדינות, השיב בסיר, מרותק לא פחות. עשוי משערת סמור אחת. לפעמים אפילו מריס אנושי יחיד לפרטים הקטנים ביותר. ושנים של חניכות. הציירים של ג'ינגדז'ן מתחילים את הכשרתם בגיל שבע.

— ג'ינגדז'ן?

— עיר הפורצלן. בדרום סין, במחוז ג'יאנגשי. כל הפורצלן הקיסרי מיוצר שם. זה מתוארך לשושלת יואן במאה ה-14. מרכז הפורצלן הסיני, בדיוק כפי שלימוז' היא מרכז הפורצלן הצרפתי. אלא שג'ינגדז'ן הרבה יותר עתיקה, גדולה ומתוחכמת.

הקולונל, שבחן את האגרטל בשקט, דיבר לפתע:

— הידיות. תסתכלו על הידיות.

שני האחרים רכנו קדימה. ידיות האגרטל היו מגולפות בצורת ראשי דרקון מיניאטוריים. לכל דרקון היה פה פתוח, ניבים חדים ועיניים בולטות. ועל גופו, מאות קשקשים גולפו ואז זוגגו.

— כל קנה מידה שונה, העיר למברט, כשהוא מעביר את אצבעו על פני השטח. הם לא אחידים. מעט לא סדירים, כמו על דרקון אמיתי. כלומר, אם דרקונים היו קיימים.

— זה ההבדל בין יצירת מופת לבין חפץ יפהפה גרידא. האומן שיצר זאת לא חזר על מוטיב. הוא חשב על מהו דרקון, כיצד קשקשיו יהיו מסודרים, כיצד האור יתנגן על פני השטח שלהם.

המפקד כרע על ברכיו כדי לבחון את מאזן הפרופורציות.

— וכאן, על הצווארון. כתובות. האם אתה יכול לקרוא אותן, קפטן? בסיר רכן קדימה. על צוואר האגרטל, באותיות דקיקות מיקרוסקופית, כתובה כתובת בסינית קלאסית.

— בואו נראה... זה קשה, האותיות כל כך קטנות... אבל אני חושב שאני מזהה את תאריך הייצור. וכאן, שם הסדנה הקיסרית. יצירה זו נוצרה בשנת 1765, בתקופת שלטונו של צ'יאנגלונג.

— הוא כמעט בן מאה שנה, מלמל המפקד. האגרטל הזה קיים כבר מאה שנה. והוא במצב מושלם. לא סדק, לא שבב.

— מכיוון שהוא נשמר בארמון הזה, הסביר בסיר, מוגן מאוד ישיר, אבק ותנודות טמפרטורה. הסינים יודעים כיצד לשמר את הפורצלן שלהם. הם עוטפים אותו בנייר אורז, מאחסנים אותו בארונות עץ אלגום שניחוחו דוחה חרקים. הם תמיד מטפלים בו עם כפפות משי. עבורם, כל פיסת פורצלן עתיקה היא חוליה לאבותיהם, אוצר משפחתי שיועבר לדורות הבאים.

— אוצר משפחתי שאנחנו הולכים לגנוב מהם, הצהיר המפקד בקול נמוך.

הקולונל נאנח, אך לא הרים את קולו.

הקפטן טיפס חזרה בסולם. אחד אחד, בסבלנות אינסופית, הוריד את אחד עשר האגרטלים האחרים. כל אחד מהם הציג עיטורים שונים, אך באותו סגנון: סצנות שלווות מחיי החצר, מצוירות באותה מיומנות טכנית עוצרת נשימה שאפיינה את הסדנאות הקיסריות של ג'ינגדז'ן.

האגרטל השני תיאר נשות חצר מתפעלות מקרפיון קוי בבריכה. השלישי הציג פיקניק בביתן גן. הרביעי, קונצרט מוזיקלי מתחת לצמחיית הוויסטריה. כל אגרטל סיפר סיפור אחר.

כאשר שנים עשר האגרטלים היו מסודרים על השולחן, הם צעדו לאחור כדי להתפעל מכל העניין.

— יוצא דופן, העיר הקולונל. הם משתלבים בהרמוניה. הצבעים, הסגנונות, הפרופורציות. הם תוכננו כמכלול שלם.

— אין ספק שזו הזמנה מיוחדת מהקיסר, קולונל, הציג בסיר. אולי ליום הולדת, או לטקס מפואר. אמן - או צוות של אומנים - בוודאי השקיעו שנתיים או שלוש ביצירת הסדרה הזו.

פולד ציין במחברתו: "סט של שנים עשר אגרטלים, תקופת צ'יאנלונג (מתוארך 1765), גובה 75-85 ס"מ, עיטורים שונים המייצגים סצנות מחיי החצר. מצב יוצא דופן. המלצה: לשמור את הסט השלם, אין להפריד את החלקים."

- כמה אגרטלים אנחנו לוקחים מהסדרה הזאת, קפטן? שאל המפקד.
- כל שנים עשר, מפקד. איננו יכולים להפריד ביניהם. זה יהיה כמו להפריד בין דפי ספר או בין פרקים של סימפוניה.
- תחבורה הולכת להיות מסובכת, העיר למברט.
- הגנרל אמר שאין צורך לדאוג לגבי תחבורה, קולונל. תפקידנו הוא לבחור את החלקים הטובים ביותר. השאר יבוא אחריו.
- הקולונל פנה לעבר המדף הבא.
- עכשיו, החלקים האלה על המדף האמצעי. סלדון.
- בסיר הוריד בזהירות אגרטל בצבע ירוק ירקן זוהר. צורתו הייתה שונה מהאגרטלים הקודמים: פשוטה, טהורה, ללא כל עיטור צבוע. צנצנת כדורית, בעלת דפנות בולטות, הניצבת על רגל עגולה קטנה.
- הרבה יותר עתיקה, קולונל. שושלת סונג, הייתי אומר. אולי אפילו סונג הצפונית. המאה ה-11 או ה-12.
- לפני שבע מאות שנה? קרא המפקד, ולוקח את האגרטל ביראת כבוד מחודשת.
- הזיגוג חלק. אין בו אפילו סדק קל, אין בו אפילו פגם קל. צבע זה, הנקרא סלדון, מתקבל מחמצון הברזל שבזיגוג במהלך שריפה חוזרת בחום של מעל אלף ומאתיים מעלות. טכניקה קשה לשליטה. יש לשלוט בדיוק מוחלט בטמפרטורת הכבשן, בכמות החמצן ובזמן השריפה.
- כיצד הצליחו, במאה ה-11, לשלוט בטמפרטורה בדיוק כה רב?
- עם ניסיון שעבר מדור לדור. הקדרים המאסטרים של לונגצ'ואן - שם יוצרו הסלדונים האלה - הכירו את הכבשנים שלהם בדיוק כפי שאנחנו מכירים את הבתים שלנו. הם ידעו, רק מהסתכלות על צבע הלהבות, אם הטמפרטורה נכונה. רק מהאזנה לצליל הפצפוף של האש, אם השריפה מתקדמת כשורה. כמעט קסם. או ליתר דיוק, האמנות הועלתה לרמה של מדע.
- המפקד החזיק את האגרטל מול החלון, ונתן לאור השמש לשחק על פניו.

— צבע זה מרהיב. הוא משתנה בהתאם לזווית הצפייה. לפעמים ירוק חיוור, כמעט לבן. לפעמים ירוק עמוק, כמעט כחול.

— העובי הלא אחיד של הזיגוג. כאשר הזיגוג עבה יותר, הצבע עז יותר. כאשר הוא דק יותר, הוא בהיר יותר. שינויים אלה אינם פגמים. להיפך, הם חלק מיופיו של האובייקט. הם מחיים את פני השטח.

— זה נהדר, הודה הקולונל. הפשטות הזאת, טוהר הקווים הזה...

— יפני? הציע הקפטן בחיוך.

— כן! בדיוק. העיצוב המינימליסטי הזה מזכיר לי את החפצים היפניים שראיתי בלובר.

— היפנים למדו הכל מהסינים. חרסינה, ציור, קליגרפיה, אדריכלות, גנים, תה, זן בודהיזם. הכל מגיע מסין. הסינים הם המאסטרים. היפנים הם התלמידים המבריקים, בוודאי, שלפעמים עלו על רבי מוריהם.

המפקד ספר את הסלדונים שעל המדף.

— האם יש חמישה עשר? שש עשרה?

— שמונה עשרה, אדוני, תיקן הקפטן לאחר שספר בתורו. בצורות שונות. צנצנות כמו זו, בקבוקים עם צווארים ארוכים וצרים, כוסות מתרחבות. כולם מתקופת סונג או יואן.

— האם ניקח את כולם, קפטן?

— כן, אדוני. כולם. חתיכות נדירות ביותר. סלדון סונג שווה הון בשוק האירופי.

— איך אתה יודע את כל זה? שאל המפקד בסקרנות. אתה יודע יותר על חרסינה סינית מכל סוחר אמנות שאני מכיר.

הקפטן חייך בצניעות.

— ביליתי שלושה חודשים בפריו לפני המשלחת, מפקד. ברגע שנודע לי שאנחנו יוצאים לסין, הבנתי שתהיה לנו הזדמנות לראות - ואולי לרכוש - חפצים יוצאי דופן. התכונתי. ביקרתי בכל המוזיאונים, התייעצתי בכל קטלוגי המכירות הפומביות וראיינתי את כל המומחים. קראתי כל ספר שיכולתי למצוא על אמנות סינית.

— אתה איש ראיית הנולד, קפטן, חייך הקולונל.

— או חמדן, קולונל. הכל תלוי בנקודת המבט.

— בואו נמשיך, קולונל. עדיין יש לנו את הכחולים-לבנים לבחון.

האגרטלים הכחולים-לבנים תפסו את החלק התחתון של המדפים. כשבסיר ירד ראשון, פולד שרק.

— מרהיב.

אגרטל גדול בצורת אגס — יוהוצ'ונפינג בטרמינולוגיה הסינית — שגובהו כמעט מטר אחד. הצוואר, שהתרחב בצורת חצוצרה, התנשא על גוף אלגנטי שהתעגל בחן לפני שהצטמצם לכיוון הבסיס.

אבל מה שהיה עוצר נשימה היה העיצוב. על רקע של חרסינה לבנה מסנוורת, סצנות סיפוריות צוירו בכחול קובלט בעל עוצמה קסומה.

— הסיפור של הגנרל יואה פיי, ציין הקפטן, כשהוא מסובב את האגרטל. גיבור לאומי של שושלת סונג. כאן אנו רואים אותו כילד, לומד את הקלאסיקה עם אמו. כאן הוא נכנס לשירות הקיסר. שם הוא יוצא למלחמה נגד הפולשים היוצ'נים מהצפון. וכאן...

הוא סובב את האגרטל שוב.

— כאן, אנו רואים אותו נבגד על ידי השר צ'ין הוי, נכלא, הוצא להורג. כל חייו מסופרים על אגרטל זה.

שני עמיתיו ניגשו אליו, מרותקים. כל סצנה צוירה בדיוק מיקרוסקופי. הדמויות צוירו בתשומת לב מדהימה לפרטים.

— איך אפשר לצייר בדיוק כזה? המכחולים בוודאי היו עדינים מאוד.

— יד יציבה, מפקד. רעד אחד, תנועה פתאומית אחת, והכל נהרס.

הקולונל בחן בקפידה את בסיס האגרטל.

— יש כאן סימן. האם אתה יכול לקרוא אותו, קפטן?

בסיר רכן קדימה.

— הסימן הקיסרי של שושלת יואן. המאה ה-14. אגרטל זה בן שש מאות שנה, רבותי.

— שש מאות שנים, לחש המפקד. ובמצב מושלם.

— זה לא נס. זוהי תוצאה של טיפול מתמיד, של תשומת לב בלתי מעורערת. הסינים יודעים שהחפצים האלה שבירים, שאין להם תחליף. הם מגינים עליהם. הם מוקירים אותם.

הקפטן ספר את האגרטלים הכחולים-לבנים על המדפים.

— ישנם עשרים ושלושה אגרטלים כחולים ולבנים. כולם מתקופות שונות. חלקם יואן, כמו זה. אחרים מינג. כמה צ'ינג. אני מציע שניקח את כולם. בסיר עיין ברשימותיו.

— קולונל, אחר הצהריים מתקרב לסיומו. בילינו כמה שעות על הפורצלן. בחרנו חמישים ושלושה פריטים: שנים עשר פמילי רוז, שמונה עשרה סלדון, ועשרים ושלושה כחול ולבן. עדיין יש לנו את הקלויסון, הירקן, הברונזה, הטקסטיל, חפצי מלומד ושעונים להסתכל עליהם. אם נמשיך בקצב הזה, זה ייקח לנו שבוע. אבל יש לנו רק יומיים.

— מה אתה מציע, קפטן?

— אנחנו צריכים לזרז את העניינים, קולונל. לקבל החלטות מהר יותר. אנחנו לא יכולים לבזבזו שעה בבחינת כל פריט. אנחנו צריכים להיות יותר פרגמטיים.

— פרגמטי, חזר הקולונל. מילה יפה ל'שטחי'.

— אם יש לך רעיון טוב יותר, קולונל, אני קשוב לחלוטין.

הקולונל היה מודע היטב לכך שהקפטן צדק.

— בסדר גמור. בואו נעבור למחיצות. הן נמצאות בארונות התצוגה שם.

אחר הצהריים התקרב לקיצו. האור שזרם מבעד לחלונות הגבוהים החל לקבל את הגוון הזהוב שקודם לדמדומים. שלושת הגברים מילאו כמה עמודים ברשימות.

פלאי האמייל

ארונות התצוגה הנמוכים שהכילו את אמייל הקלויסון היו מסודרים לאורך הקיר המערבי של החדר. כשהם התקרבו אליהן, אור השמש השוקעת פגע ישירות בחפצים וגרם להם לנצנץ.

— הם נראים כאילו הם עולים באש, אמר המפקד, כשהוא מסתיר את עיניו.

— ההשפעה של האמייל, הסביר הקפטן. הם מחזירים אור כמו זכוכית. זה נורמלי, מכיוון שאמייל הוא זכוכית צבעונית.

הוא כרע ברך לפני ויטרינת התצוגה הראשונה, מנגב את שכבת האבק הדקה שכיסתה את הזכוכית בשרוולו. בפנים היו מסודרים בשורה כעשרה אגרטלים, כל אחד מרהיב יותר מקודמו.

הקולונל כרע ברך לצידו.

— מה זה קלואיזונה? שמעתי על זה, אבל אף פעם לא הבנתי את הטכניקה. בסיר נראה מרוצה מהיכולת להסביר.

— טכניקת אמיל מורכבת מאוד על מתכת. נעשה שימוש בבסיס נחושת או ברונזה. חוטי נחושת דקים מאוד - לפעמים בקושי ברוחב מילימטר - מולחמים אליו, תוך כדי ביצוע קווי המתאר של עיצוב. חוטים אלה יוצרים תאים, מחיצות. לאחר מכן, כל תא ממולא באבקת אמיל בצבעים שונים. אלו הן אבקות זכוכית מעורבבות עם תחמוצות מתכת. כחול מגיע מקובלט, ירוק מנחושת, צהוב מברזל ואדום מזהב.

— זהב? קרא פולד בהפתעה.

— זהב קולואידי, כן. הוא הופך את האדום ליקר וקשה להשגה. לאחר שהתאים מתמלאים, החפץ נשרף בתנור בטמפרטורה גבוהה מאוד - בסביבות 800 מעלות צלזיוס. האבקות נמסות ומגלשות. אבל כשהוא מתקרר, האמיל מתכווץ. לכן יש להוסיף עוד אמיל ולשרוף אותו שוב. לפעמים שלוש או ארבע פעמים, עד שהתאים מתמלאים. לאחר מכן, המשטח מלוטש. ולבסוף, חוטי הנחושת ושאר תמיכת המתכת מוזהבים.

— משימה הרקוליאנית.

— משימה שיכולה לקחת שנים עבור פריט בודד. אגרטי קלואיזונה גדולים דורשים לפעמים עבודה של אומן במשך שלוש או ארבע שנים.

בסיר פתח את ויטרינת התצוגה והוציא את האגרטל הראשון. אגרטל גלילי, בגובה של כשלושים סנטימטרים, מכוסה בעיצוב פרחוני על רקע כחול טורקז.

— הכחול הזה. מה שנקרא כחול ג'ינגטאי, על שם הקיסר ג'ינגטאי שמלך באמצע המאה ה-15. הוא זה שהפך את אמיל הקלויסון לאמנות אימפריאלית. לפניו, מלאכה משנית. אחריו, אמנות מרכזית.

פולד לקח את האגרטל בזהירות. הוא היה כבד יותר ממה שנראה.

— הצבעים כל כך עזים, כל כך טהורים. נראה כאילו הם נמרחו אתמול.

— איכותם של אמילים סיניים. הם אינם מדשאים עם הזמן. קלויסון בן ארבע מאות שנה הוא בעל אותם צבעים כמו חדש.

למברט בדק מקרוב את הסט.

— הפרחים האלה... האם הם לוטוסים?

— לוטוסים ואדמוניות, קולונל. סמלים של טוהר ועושר. מוטיבים פרחוניים נפוצים מאוד. אבל העדינות של העבודה... כל עלה כותרת נמצא בתא נפרד. ובכל תא, לאמייל יש גוון שונה. ישנם ורודים בהירים, ורודים עמוקים יותר, לבנים קרמיים. הדרגות הללו מכוונות, מחושבות. האומן בחר בקפידה איזה אמייל למקם באיזה תא כדי ליצור את האפקט הזה של עומק, של תבליט.

— ציור עם זכוכית.

— בדיוק, מפקד.

הם בילו את חצי השעה הבאה בבחינת האוסף. היו שם אגרטים בכל הגדלים, קופסאות, צלחות ומכירי קטורת. חפץ אחד במיוחד תפס את עיניהם: מבער בושם בגובה עשרים סנטימטרים בצורת ברווז מנדרינה.

— נהדר, קרא הקולונל, והרים אותה. כל נוצה מחולקת לפלחים. דרגות הצבע... מאדום-כתום בראש, דוהה לחום כהה בגוף. והעין... אישון שחור עם נקודת אור לבנה.

— בעלי המלאכה עבדו עם זכוכיות מגדלת. לפרטים הקטנים ביותר, הם אף השתמשו בזכוכיות מגדלת המותקנות על מעמדים, כמו אלו ששימשו יצרני שענים. חלק מהפריטים דרשו רמת ריכוז כה גבוהה עד שאומן יכול היה לעבוד רק שעתיים או שלוש ביום.

— שעתיים או שלוש ביום, חזר פולד. מעל ארבע שנים.

— כשלושת אלפים שעות עבור אובייקט בודד.

הקפטן החזיר את הברווז לארון התצוגה וקם.

— כמה אנחנו לוקחים, קולונל?

— קשה לומר. בטח יש שישים חלקים? שמונים?

— לפחות שמונים, אישר הקולונל לאחר שהביט סביב חלונות הראווה.

— אנחנו לא יכולים לקחת את כולם. הם כבדים מדי. ברונזה כבדה. אם ניקח שמונים, זה יהיה מאות קילוגרמים רק עבור הקלויסון.

— כמה, קפטן?

בסיר הרהר, סורק את האוסף.

— ארבעים ושבע. היצירות הטובות ביותר מכל תקופה. ג'ינגטאי, צ'יאנלונג, כמה יצירות עדכניות יותר. והברווז הזה, כמובן.

— הברווז שלי, התבדח המפקד.

— סלח לי, מפקד?

— אני צוחק. אבל אם הפריטים האלה אי פעם יוצעו למכירה, אני שומר לעצמי את הזכות לקנות את הברווז הזה.

— אם הם יועמדו למכירה, זה יהיה בעוד מאה שנה, מפקד. אתה כבר תהיה מת מזמן עד אז.

— אז נכדיי יקנו את זה. אזכיר את זה בצוואתי.

למרות המתח ששרר סביבם, הם חייכו.

פולד ציין במחברתו: "ארבעים ושבעה כלי אמייל קלואיזון. בעיקר מתקופות ג'ינגטאי וצ'ינלונג. אגרטלים, קופסאות, מבערים, חיות דקורטיביות."

— איפה אנחנו, קפטן?

בסיר ספר במהירות.

— חמישים ושלושה כלי חרסינה, ארבעים ושבעה קלואונה. מאה חפצים. אנחנו עדיין צריכים עוד מאתיים.

— את אבני הירקן, אמר הקולונל. עדיין לא ראינו את אבני הירקן. וממה ששמעתי, אוסף הירקן של הקיסר הוא מדהים.

— היא בחדר הסמוך, קולונל. בוא נלך.

אולם הירקן הקיסרי

הם עברו דרך חדר כניסה ונכנסו לחדר קטן יותר, עטוף במשי צהוב - הצבע הקיסרי. התאורה הייתה עמומה, כמעט מיסטית. ארונות תצוגה מעץ סיסם עם דלתות זכוכית, מסודרים לאורך ארבעת הקירות, הכילו את מה שהיה ללא ספק אוסף הירקן המשובח ביותר בכל סין.

הם עצרו על הסף, מרותקים ממה שגילו. אפילו מבעד לזכוכית של ארונות התצוגה, אפילו באור העמום, אבני הירקן כאילו זורחות באור פנימי.

— כל החלקים האלה, אמר למברט.

היו שם מאות חפצים. ספלים, פסלים, שרביטים, תכשיטים, חפצי פולחן. ובניגוד למה שדמיינו, אבן ירקן לא תמיד הייתה ירוקה. היא הגיעה במגוון מדהים של צבעים: לבן חלבי, ירוק חיוור, ירוק כהה, אפור, חום, כתום, אפילו סגול.

— חשבתי שג'ייד תמיד ירוק, קרא המפקד.

— זו תפיסה מוטעית נפוצה, השיב בסיר. ירקן מתייחס למעשה לשני מינרלים שונים: נפריט וירקן. נפריט, שנכרה מאז התקופה הניאוליתית, מציע מגוון צבעים מלבן ועד ירוק כהה, כולל גוונים של שמנת, אפור וחום. ירקן, נדיר ויקר יותר, שהתגלה רק בבורמה במאה ה-18, מציג צבעים עזים יותר: ירוק אזמרגד, סגול, כתום ולבן טהור.

הוא ניגש לארון התצוגה הראשון, הוציא מפתח מכיסו – הגנרל מונטובן נתן לו את כל מפתחות הארמון – ופתח את דלת הזכוכית. — החדר הזה, רבותי.

הוא יצר פסל שעורר קריאות קריאות מצד שני האחרים. הר של ירקן לבן, בגובה של כחמישים סנטימטרים וברוחב של כמעט מטר. הוא גולף מגוש אחד של נפריט לבן שקוף, ותיאר נוף של פסגות מושלגות בריאליזם מדהים.

הוא הניח אותו על שולחן במרכז החדר. הם התאספו סביבו. הפסל היה מורכב באופן עוצר נשימה. עשרות פסגות סלעיות התנשאו לגבהים שונים, ויצרו עומק ופרספקטיבה שקשה להבין. עצי אורן מינאטוריים נצמדו למדרונות התלולים. מפלים מפוסלים נראו כאילו זורמים בין הסלעים. נזירים זעירים צעדו בשבילים משובשים, ועשו את דרכם אל ביתנים שניצבו על ראש הצוקים. עננים מסוגננים ריחפו בין הפסגות, ויצרו אווירה של מסתורין ורוחניות.

— איך זה אפשרי? לחש המפקד. איך אפשר לפסל משהו כל כך מורכב באבן כל כך קשה?

— עם הזמן. הרבה זמן. לקח עשר שנים לייצר את הפסל הזה. אולי חמש עשרה. אולי עשרים.

— עשרים שנה! קרא הקולונל. זה בלתי נתפס!

— בשבילנו, כן, קולונל. אבל בשביל הסינים, זה נורמלי. לזמן יש ערך אחר כאן. הם לא ממהרים. הם מבינים שיש דברים שאי אפשר למחר.

למברט רכן מעל הפסל, ובחן את הפרטים בזכוכית מגדלת.

— הנזירים. אנו רואים את פניהם. אנו רואים את גלימותיהם. אנו רואים אפילו את מקלות ההליכה שלהם. דמויות אלה אינן גבוהות יותר מחמישה מילימטרים, ובכל זאת כל פרט מתואר!

— הגב, הוסיף הקפטן, והפך את הפסל.

באותיות יפות מאוד, כתוב שיר ארוך.

— שיר מאת צ'יאנלונג. הוא חוגג את יופיים של הרים קדושים, את החיפוש הרוחני של נזירים ואת השלווה של חיים של בידוד הרחק מהמולת החצר.

— האם אתה יכול לקרוא את זה, קפטן?

— כמה קטעים, קולונל. הסינית שלי מוגבלת. אבל אני מבין את המהות. תראה, כאן למשל, כתוב משהו כמו: בהרים הנצחיים, הרוח מוצאת שלוה. התרגום שלי הוא משוער, אבל זה הרעיון הכללי.

— קר למגע. אבל באותו הזמן... יש בו משהו חי. אתם יכולים להרגיש את זה?

— זה מה שהסינים אומרים. הם מאמינים שלירקן יש צ'י. עבורם, זוהי אבן חיה.

— האם אתה מאמין בזה?

— לא ממש, מפקד. החזק את זה כמה דקות. זה מתחמם, נראה כאילו הוא מסתגל לטמפרטורת הגוף שלך. מטריד. כמעט מטריד.

הקולונל לקח את הפסל. ואכן, לאחר מספר שניות, הוא כבר לא נראה כל כך קר.

— מוזר, הוא הודה.

הם הניחו את הר הירקן בחזרה על השולחן והמשיכו בחקירתם. ספלי הירקן היוו קטגוריה מרשימה. הקפטן הוציא אחד, עשוי ירקן סלדון. קוטר היה שלוש סנטימטרים.

— עובי הקירות. שלושה מילימטרים, אולי פחות.

הוא הניח את הספל מול חלון, שם עדיין חדרה דמדומים קלים. האור חדר דרך הירקן, וחשף ורידים פנימיים וניואנסים של צבע בלתי נראים באור רגיל. הירקן נראה כזוהר באור ירוק על-טבעי.

— כסם.

— זוהי אמנות, אדוני, תיקן הקפטן. אמנות גדולה באמת. לחתוך חתך כה עדין לוקח שנים. אי אפשר לטעות. חבטה אחת יותר מדי, יותר מדי לחץ, והחתך נשבר. כל העבודה אבודה.

— כמה כוסות נשברות במהלך התהליך?

— הרבה. על כל יצירה שמגיעה לשלמות, עשרה או עשרים נשברים בדרך. חפצים אלה מייצגים לא רק את העבודה שהושקעה ביצירה עצמה, אלא גם את כל העבודה שאבדה בחלקים השבורים.

ידיות הספל גולפו בצורת דרקונים מיניאטוריים. כל דרקון, שאורכו בקושי חמישה סנטימטרים, הציג קשקשים, טפרים ושפם. וגופות הדרקונים צללו פנימה, כאילו שתו את הנוזל שבתוכו.

— איזה דמיון. פיסול דרקונים שותים מכוס. גם פונקציונלי וגם פואטי.

— הגאון הסיני. הם לעולם לא מפרידים בין תפקוד לאסתטיקה. מבחינתם, חפץ חייב להיות גם יפה וגם שימושי. אמנות ומלאכה הן אחת.

לאחר מכן הם גילו את הכדורים הקונצנטריים המפורסמים. הקולונל הוציא אחד מהם מהוויטרינה.

כדור ירקן ירוק בקוטר של כעשרה סנטימטרים. אבל כשהוא סובב אותו בידיו, הוא שמ לב שיש בפנים כדורים אחרים, שכל אחד מהם מסוגל להסתובב בחופשיות.

— כמה כדורים?

בסיר ספרה דרך הנקבים העדינים.

— שבע, קולונל. שבע כדורים מקוננים זה בתוך זה.

— איך זה אפשרי? איך אפשר לפסל כדורים בתוך כדור בלי לשבור אותו?

— איש אינו יודע בוודאות. זהו סוד שנשמר בקנאות על ידי בעלי המלאכה בסדנאות הקיסריות. נהוג לחשוב שהם משתמשים בכלים משובחים מאוד - וויס, אזמלים מיניאטוריים - המוחזרים דרך חורים זעירים. הם עובדים בעיוורון, במובן מסוים. זה דורש מיומנות, דיוק, סבלנות שקשה להבין.

— כמה זמן לוקח לפסל יצירה כזו?

— שלוש שנים, ארבע שנים. אולי יותר. וכל כדור מעוטר במוטיב שונה.

אפשר לראות אותם דרך החורים. הכדור הראשון — החיצוני ביותר — מעוטר בדרקונים. השני בעוף החול. השלישי בפרחי לוטוס. הרביעי בעננים.

פולד התיישב על שרפרף.

— אתם יודעים מה מרשים אותי? החפצים האלה אפילו לא היו בשימוש. הם נשמרו כאן, בארונות התצוגה האלה, נערצים רק מדי פעם. כל אותן שנים של עבודה, כל הגאונות הזאת, עבור חפצים שבילו את חייהם נעולים בארונות.

— אבל זו בדיוק הייתה מטרתם, מפקד. חפצים אלה לא נועדו לשימוש מעשי. הם נועדו להיות מהורהרים, נערצים ומדיטציוניים. עבור הסינים, להחזיק

בחתיכת ירקן יפהפייה הייתה להחזיק בפיסת נצח. קשר לאבותיהם, לעבר, לדורות הבאים.

הם עבדו במהירות, פתחו ויטרינה אחר ויטרינה, בחנו, השוו ורשמו הערות. חפצי הפולחן ריתקו אותם: דיסקיות בי, סמלי השמיים, מהתקופה הניאוליתית; צינורות קונג, סמלי כדור הארץ, בני אלפי שנים; לוחות גוי לטקסים קיסריים; שרביטי רוי עשויים ירקן בצבעים שונים.

היו גם פריטים אישיים יותר: אבזמי חגורה, תליונים, כפתורי מנדרינה וטבעות. אבזם ירקן לבן מוקף בזהב משך את תשומת ליבם. על הירקן חרוטה סצנת ציד של קשתים רכובים הרודפים אחר צבאים דרך יער אורנים. על מסגרת הזהב עיטרו מוטיבים של עטלפים - סמל למזל טוב בסינית.

— בוא ניקח את זה, החליט למברט. זה מעולה.

לאחר שעה, הם בחרו שישים ושבעה חפצי ירקן. הרים מגולפים, ספלים, כדורים קונצנטריים, חפצי פולחן, תכשיטים. כל אחד מהם יצירת מופת ייחודית וחסרת תחליף.

הקפטן רשם הכל במחברתו, ואז ספר:

— חמישים ושלושה כלי חרסינה, ארבעים ושבעה כלי קלויסון, שישים ושבעה אבני ירקן. מאה שישים ושבעה חפצים. אנחנו עדיין צריכים מאה שלושים ושלושה.

הלילה ירד. מבעד לחלונות ניתן היה לראות פנסים דולקים ברחבי הארמון. החיילים המשיכו בביזת הלילה שלהם. צחוק ושירים עלו מהחושך.

— מאוחר מדי להמשיך הלילה, הצהיר הקולונל. אנחנו כבר לא יכולים לראות כלום.

— אתה צודק, קולונל. בוא נחזור למגורים שלנו. נחזור מחר עם שחר. יום ארוך מחכה לנו.

הם סגרו את ארונות התצוגה, כיבו את הפנסים שהדליקו ועזבו את חדר הירקן. במסדרון הם חלפו על פני קבוצת זואובים שנשאו ארגזים מלאים בסחורה גנובה. אחד מהם לבש גלימת משי צהובה מעל מדיו. אחר חבש כובע מנדרינית והצחיק את חבריו בהפרעות פנים.

— הם מתלבשים בבגדי אימפריאל, נהם למברט בגועל. מגונה.

— זו מלחמה. במלחמה, הכל מותר.

— הכל? באמת הכל? אין גבולות?

— כנראה שלא.

הם צעדו בדממה למגוריהם, כל אחד שקוע במחשבותיו. היום הראשון של ספירת המלאי התיש אותם - פיזית, כמובן, אך במיוחד נפשית. הם התבוננו בפלאים, נגעו ביצירות מופת, טיפלו בחפצים בעלי יופי וערך שלא יסולאו בפז. ובו בזמן, הם נעשו מודעים לגודל מעשיהם.

באותו לילה, איש משלושתם לא ישן טוב. הם נשארו ערים במיטות המחנה שלהם, מקשיבים לקולות הביזה שנמשכו בארמון, וחושבים על כל החפצים הללו שעומדים להיעלם, להישרף, להיהרס לנצח.

ועם שחר, כאשר החצוצרה תקעה את ההשכמה, הם קמו עם מחשבה אחת בלבד: נותר להם יום אחד. הם היו חייבים לעבוד במהירות. להציל את מה שניתן היה להציל. לשמר לפחות חלק מהאוצרות האלה לפני שהכל יעלה בעשן.

פסלי הברונזה של האבות הקדמונים

ב-8 באוקטובר, בשעה חמש בבוקר, נפגשו שלושת הנציבים מול חדר הברונזה. הקפטן נראה עצבני, עם עיגולים כהים מתחת לעיניו. המפקד הלך בנוקשות, גבו כואב. רק הקולונל נראה בריא, אם כי מבטו הסגיר מלנכוליה עמוקה.

— רבותי, פתח למברט, כשהוא שולף את צרור המפתחות שלו, היום הוא יומנו המלא האחרון. אנחנו עדיין צריכים למלא את הברונזה, הטקסטיל, החפצים האקדמיים והשעונים. אנחנו חייבים להיות יעילים.

חדר הברונזה היה ממוקם באגף נפרד של הארמון, בבניין עתיק יותר מהאחרים. האדריכלות הייתה מאופקת יותר, צנועה יותר. הקירות היו מאבן חשופה, ללא העיטורים המפוארים שנמצאו במקומות אחרים. תפאורה פשוטה שלא הסיחה את תשומת ליבו של הצופה.

כשהם נכנסו לחדר, הם נדהמו מאווירת המקום. אור הבוקר חדר מבעד לחלונות גבוהים וצרים, והטיל קרני זהב על החפצים המסודרים על כנים מעץ מצופים לכה שחורה.

פסלי הברונזה היו בגודל מרשים. חלק מהקדרות בעלות החצובה היו בגובה של יותר ממטר. פני השטח שלהן, המכוסים בפטינה ירוקה שהעידה על גילן המכובד, היו חרוטים במוטיבים ארכאיים מוזרים ומרתקים.

הקולונל ניגש לחפץ הראשון, דינג גדול - קלחת פולחנית חצובה משושלת שאנג.

— זה בטח בן שלושת אלפים שנה. אולי אפילו שלושת אלפים וחמש מאות. הברונזה הייתה מסיבית, ככל הנראה במשקל של יותר ממאה קילוגרמים. שלוש הרגליים, בצורת כפות רגליים מסוגננות של בעלי חיים, היו משובצות עמוק בבסיס.

— שלושת אלפים וחמש מאות שנה, מילמל המפקד. החפץ הזה כבר היה קיים כשמששה הוביל את העברים ממצרים.

— זה היה קיים בעבר, מפקד, תיקן הקפטן. שושלת שאנג החלה בסביבות שנת 1600 לפני הספירה. חפץ זה כבר היה עתיק כשטרויה נפלה. עד נוסדה רומא, הוא כבר היה בן אלף שנה.

הקולונל נגע בעיצובים החרוטים. הם תיארו מסכות של יצורים פנטסטיים בעלי עיניים בולטות, שיניים חדות וקרניים מעוקלות.

— מה קרה, קפטן? שדים?

— הם נקראים טאוטי. מסכות של שדים או אלוהויות. איש אינו יודע בדיוק מה הן מייצגות. ארכיאולוגים עדיין מתווכחים. יש הסבורים שמדובר באלוהויות מגן, המופעלות במהלך טקסי הקרבה לאבות הקדמונים. אחרים סבורים שמדובר ברוחות רעות שהאבות הקדמונים היו צריכים להילחם בהן בעולם הבא. אחרים מאמינים שמדובר בייצוגים סמליים של כוח מלכותי.

— הם מפחידים. העיניים האלה, השיניים האלה... נראה כאילו הם הולכים לטרוף אותנו.

— אולי זו הייתה הכוונה. להפחיד, להרשים, להפגין כוח. פסלי הברונזה האלה שימשו בטקסים גדולים. דמיינו: עשרות קלחות כמו זו, מסודרות בשורה במקדש עתיק, מוארות בלפידים. אדים עולים מהמנחות המבושלות בפנים. כוהנים בגלימות פולחן מזמרים לחשים.

המפקד הסתובב סביב הקלחת, ובחן אותה מכל הזוויות.

— איך הם התיכו ברונזה אז? ואיך הם יצרו חלקים בגודל הזה?

— בטכניקה מתוחכמת. הם השתמשו בתבניות מרובות חלקים. תחילה הם פיסלו מודל בחימר עם כל הפרטים. לאחר מכן הם יצרו תבניות סביב המודל הזה. הם יצקו ברונזה מותכת, סגסוגת של נחושת ובדיל. לאחר שהתקררה, הם שברו את התבניות כדי להפיק את הברונזה.

— והטמפרטורה?

— בסביבות אלף ומאתיים מעלות. עם התנורים של אותה תקופה, הישג לא קטן. הם היו צריכים להשתמש בפחם איכותי ביותר, מפוח חזק כדי להבעיר את הלהבות, והם היו צריכים לשלוט בטמפרטורה בדיוק קפדני. הקולונל כרע ברך כדי לבחון את פנים הקלחת.

— יש כאן כתובות. בפנים.

הקפטן רכן קדימה. ואכן, חרוטות בפנים, תווים ארכאיים יצרו כמה עמודות של טקסט.

— מסינית עתיקה. עתיקה מאוד. אני לא יכול לקרוא את זה. תווים אלה שונים מכתב מודרני. אבל באופן כללי, כתובות אלה מציינות עבור מי נוצקה הברונזה. שם של מלך, אציל, אב קדמון חשוב. ולעתים קרובות הן מתארות את האירוע.

— כמו ספרי היסטוריה, ציין המפקד. פסלי הברונזה האלה מספרים את סיפורה של סין העתיקה.

— בדיוק. עבור היסטוריונים סינים, פסלי הברונזה הללו הם מסמכים שאין להם תחליף. הם מכילים מידע שלא ניתן למצוא בשום מקום אחר.

— ובכל זאת, אנחנו הולכים לקחת כמה מהם, אמר הקולונל במרירות.

— כן, קולונל. אבל לפחות נשמור עליהם. הם יילמדו, ייהנו מהם ויישמרו במוזיאונים. עדיף מאשר להשאיר אותם כאן כדי שיתכו על ידי חיילים שיעשו מהם כדורי תותח.

הם המשיכו בבדיקתם. האוסף כלל עשרות פריטים: דינג בגדלים שונים, גוי, יי, זון, יו.

אגרטל משך את עיניהם. גובהו היה ארבעים סנטימטרים וצורתו אלגנטית: גוף אליפטי ובראשו מכסה כיפתי, כולו מונח על בסיס עגול. הידית גולפה בצורת דרקון שגופו התפתל מהמכסה לבסיס האגרטל.

— הדרקון הזה, התפעל המפקד. כל קשקש מחוטב. והעיניים - הן משובצות בזהב.

— זהב? קרא הקולונל, מופתע.

— כן, קולונל. טכניקה הנקראת שיבוץ זהב. חורים קטנים נקדחים בברונזה, חוטי זהב מוכנסים, ואז חובטים בפטיש כדי לקבע אותם. שמור לפריטים היקרים ביותר.

למברט בחן את המכסה.

— יש חיה על המכסה. נראה כמו טיגריס.

— כן, קולונל, טיגריס שוכב. חיה מגוננת. מכסי האגרטים הללו היו מקושטים לעתים קרובות בבעלי חיים – טיגריסים, פילים, ציפורים מיתולוגיות. לכל חיה הייתה משמעות סמלית.

פולד, שהקיף את החדר, חזר לעברם.

— בטח יש כאן בערך חמישים פסלי ברונזה, קולונל. אנחנו לא יכולים לקחת את כולם. הם כבדים מדי.

— לא, בהחלט, מפקד. אני מציע שניקח עשרים ושלושה. הטובים ביותר, העתיקים ביותר, השמורים ביותר. מספר המשקף במדויק את מגוון האוסף הזה מבלי שיהיה בלתי אפשרי להובלה.

הם בילו את השעתיים הבאות בבחירת הפריטים. משימה קשה. לכל פסל ברונזה היו יתרונות משלו.

— זה או זה? שאל המפקד, והצביע על שני שקעים בגודל דומה.

— זה, החליט הקולונל לאחר בדיקה מדוקדקת. הכתובות ארוכות יותר, מפורטות יותר.

— והגוי הזה? האם כדאי לנו לקחת אותו?

— כן. הפטינה מרהיבה. ירוק הירקן הזה. הוא בטח היה קבור במשך מאות שנים לפני שנחשף. חמצון הנחושת במגע עם הלחות באדמה יצר את הצבע הזה.

לאט לאט, רשימתם התארכה. עד השעה עשר בבוקר הם בחרו עשרים ושלושה פסלי ברונזה, משושלת שאנג ועד שושלת האן. גרסה מקוצרת של אלף וחמש מאות שנות היסטוריה סינית.

הקולונל רשם את הסכומים במחברתו:

— חמישים ושלושה כלי חרסינה. ארבעים ושבעה כלי קלואיזון. שישים ושבעה אבני ירקן. עשרים ושלושה כלי ברונזה. סה"כ: מאה ותשעים חפצים. אנחנו עדיין צריכים מאה ועשרה.

— ואז יש את הטקסטיל, הציע המפקד. גלימות הקיסריות. הגנרל ישמח אם יהיו לו כמה להציע לקיסרית יוג'יני.

— רעיון טוב. היכל עשרת אלפים היפות. בואו נלך.

חדר הטקסטיל

הם חצו כמה חצרות, חולפים על פני בריכות שבהן פרחי לוטוס עדיין ריחפו בפריחה - מבלי להיות מודעים לכאוס המשתולל סביבן. חיילים עברו לידם, נושאים סחורה גנובה. אחד מהם נשא אגרטל מינג מתחת לכל זרוע. אחר כרך גליל משי סביב מותניו כמו חגורה. שלישי יצר טורבן מדגל רקום.

— פתטי, לחש הקולונל. הם אפילו לא מבינים את הערך של מה שהם גונבים. — לפחות הם לא הורסים את זה, קולונל.

אולם עשרת אלפי היפות היה גלריה ארוכה בה השתמשו הסריסים לאחסון טקסטיל קיסרי. הקירות היו מרופדים בארונות עץ אלגום שניחוחותיהם מילא את החדר בניחוח משכר.

ארונות רבים כבר נפרצו. בדים היו מפוזרים על הרצפה, נרמסים על ידי החיילים. שמלות נקרעו, ללא ספק על ידי גברים שרצו לחתוך חתיכות כדי להכין מטפחות או צעיפים.

עשרות שמלות היו פזורות על הרצפה. חלקן נחתכו בסכינים. על אחרות נראו סימני מגפיים בוציים. שמלת משי צהובה אימפריאלית אחת - שוודאי ארכה שנתיים להכנתה - נקרעה לשניים.

המפקד התכופף והרים פיסת משי רקומה. הבד, משובח מאוד, היה מעוטר בדקדקן זהב רקום בחוטי זהב וכסף. אך הוא נרמס, התלכלך וניזוק.

— אסון. אסון אמיתי.

— בואו נחפש בארונות שעדיין לא נפתחו, הורה הקולונל. נותרו כמה בחלק האחורי של הגלריה. אולי נמצא כמה פריטים שלא נגעו בהם.

הם פנו לעבר החלק האחורי של החדר שם חיכו להם כעשרה ארונות, סגורים ולא פגומים. הקולונל הוציא את צרור המפתחות שלו, חיפש את המפתח הנכון ופתח את הארון הראשון.

בפנים, עטוף בנייר אורז דק כמו קורי עכביש, היו מונחים גלימות חצר קיסריות שנשמרו בצורה מושלמת.

בסיר הוציאה את השמלה הראשונה בקפידה אינסופית. הבד היה משי פראי באיכות יוצאת דופן, צהוב אימפריאלי בוהק שנראה כאילו זוהר מבפנים. מלפנים ומאחור, רקומים בחוטי משי מזהב, כסף וצבעוניים, הופיעו שנים עשר הסמלים האימפריאליים: השמש, הירח, הכוכבים, ההרים, הדרקונים,

הפסיונים, אגרטלים פולחניים, אצות, להבות, גרגירי אורז, גרזן וסמל האושר.

— עבודת הרקמה הזו, אמר המפקד. כל קשקש של הדרך קרס. אפשר לראות את התבליטים, את הצללים, את ההדגשות. כמו ציור תלת-ממדי. הקולונל התקרב, מוקסם למרות כל רצונו.

— כמה זמן לוקח לרקום שמלה כזו, קפטן?

— לפחות שנתיים, קולונל. הרוקמים בארמון הקדישו את כל חייהם לכך. הם החלו את חניכותם בגיל שבע או שמונה. בגיל חמש עשרה הם כבר יכלו לרקום פריטים פשוטים. בגיל עשרים וחמש הופקדו בידיהם גלימות הקיסריות. חלקם בילו את כל חייהם ברקמה, עד שענייהם כבר לא יכלו לשאת את המאמץ.

— כל חייהם. להלביש קיסר שילבש את הגלימה הזו רק פעם אחת, בטקס מפואר.

— זה היה כבוד עבורן. עבור הרוקמות הללו, השתתפות ביצירת גלימות קיסריות הייתה שיאה של חיים שלמים של עבודה. זו הייתה דרכן לשרת את האימפריה, לתרום לגדולתה של השושלת.

הם פתחו את הארונות האחרים. כל אחד מהם הכיל פלאות. גלימות של דרקונים בעלי חמש טפרים, שמורות לקיסר. גלימות של דרקונים בעלי ארבע טפרים, לנסיכי הדם. מעילי סריגה ללא שרוולים, רקומים בסמלים מבושרי מזל. דגלי תהלכות, באורך כמה מטרים, שבהם דרקונים רקומים בתבליט נראו כאילו הם עפים בעננים זהובים.

חפץ אחד ריתק אותם במיוחד: מסך של שנים עשר פאנלים, כל אחד בגובה שני מטרים ורוחב חמישים סנטימטרים. כל פאנל היה עשוי משי מתוח על מסגרת עץ רוזווד, ועל כל פאנל צויר - כן, צויר, לא רקום - סצנה מארבע העונות.

האביב הראה פריחת שזיף נפתחת. קיץ, לוטוסים פורחים מעל בריכה. סתיו, חרציות תחת הירח. חורף, ענפי אורן מתכופפים תחת השלג.

— מצויר ישירות על המשי, התפעל הקפטן. עדינות משיכות המכחול... זה נראה כמו יצירה של שן ג'ואו או טאנג יין. אמן מתקופת מינג.

— האם אתה חושב שזוהי עבודתו של צייר מפורסם, קפטן?

— אולי, מפקד. או אולי על ידי צייר חצר ששמו אבד. בסין, יצירות רבות אנונימיות. אמנים לא תמיד חתמו על יצירותיהם. הם ראו את היצירה חשוכה יותר מאשר את יוצרה.

הקולונל בדק את גב המסך.

— משהו כתוב כאן. נראה שירים.

אכן, בגב כל פאנל, נכתב שיר באותיות אלגנטיות.

— שירים על עונות השנה. ללא ספק נכתבו על ידי הקיסר עצמו.

הם בילו את השעה הבאה בבחירת הטקסטיל. שלושים פריטים בסך הכל: עשר גלימות קיסריות, חמישה מעילי עליון רקומים, עשר דגלים של תהלוכות וחמישה הדפסי משי מצוירים, כולל זה של ארבע העונות.

— מאה תשעים ועוד שלושים, חישב הקולונל. מאתיים ועשרים. עדיין חסרים לנו שמונים פריטים.

— חפצי המלומד והשעונים. יש לנו אחר הצהריים לבחון אותם.

— בוא נאכל צהריים קודם, הציע המפקד. אני גווע ברעב. ואנחנו צריכים מנוחה.

הם חזרו למגוריהם שם טבח סיני שגויס בכפייה להכין ארוחה פשוטה: אורז, ירקות מוקפצים ודג בגריל. הם אכלו בדממה, עייפים מכדי לדבר.

אבל אותן מחשבות הסתחררו במוחם של כולם. בקרוב, הכל יישרף. הארמון, הגנים, הביתנים, המקדשים. הכל יהפוך לאפר. והם היו מצילים רק שלוש מאות חפצים. שלוש מאות חפצים מתוך עשרות אלפים.

חפצים אקדמיים ושעונים

אחר הצהריים של ה-8 באוקטובר הוקדש ליצירות האחרונות שנבדקו. חדר חפצי החוקרים היה חדר קטן, אך כל סנטימטר מרובע היה תפוס באוצרות.

שלושת הנציבים נכנסו לחדר בתשישות מסוימת. יומיים של סריקת מלאי אינטנסיבית התישו אותם. אך הם היו חייבים להמשיך. הזמן היה קריטי.

— מדפים אלה מכילים כל מה שמשמש מלומד סיני בו כדי לעסוק באמנויות: קליגרפיה, ציור, שירה, הסביר הקפטן. הסינים קוראים להם 'ארבעת אוצרות המלומד': המכחול, הדיו, הנייר ואבן הדיו.

הוא הרים אבן דיו חקוקה מגוש סלע סגול משובץ בקווים זהובים.

— זוהי אבן דואן. היא מגיעה ממחצבה מפורסמת במחוז גואנגדונג. הסימנים הטבעיים הללו בסלע נקראים "עיניים של אבן". ככל שיש לאבן יותר עיניים, כך היא יקרה יותר. לאבן זו יש שמונה. נדיר ביותר.

— מה הטעם באבן דיו, קפטן? שאל הקולונל.

— מקל הדיו נטחן עם מעט מים. שפשוף המקל כנגד האבן מייצר דיו נוזלי באיכות גבוהה. והקליגרף יכול לשלוט במדויק בדילול, בעובי ובעוצמת השחור. חיוני להשגת הגוונים הרצויים.

הוא הראה להם את מברשות הקליגרפיה, שהיו מאוחסנות בקופסאות במבוק מצופות לכה. חלקן היו ישנות מאוד, ידיות הבמבוק שלהן מצופות פטינה ממאות שנים של שימוש.

— נאמר שמכחול זה היה שייך לקליגרף וואנג שיז'י. שושלת ג'ין. המאה ה-4 לספירה.

— שש עשרה מאות שנה? קרא המפקד.

— זה מה שהתווית טוענת. כנראה הגזמה. הסינים אוהבים לייחס חפצים לאנשים מפורסמים. אבל המברשת הזו בהחלט עתיקה מאוד. הזיפים מגיעים מזנבותיהם של סמורים מנצ'וריים. המברשות הטובות ביותר בעולם. ולמרות מאות השנים, הן עדיין גמישות וגמישות.

למברט בחן אוסף של חותמות - גושי אבן קטנים חרוטים המשמשים לחתימה על מסמכים ויצירות אמנות.

— יש מאות מהם. כולם שונים. זה עשוי מירקן לבן. וזה, מקרנליאן אדום. וזה השני, משנהב מגולף.

— חותמות חשובות מאוד בתרבות הסינית, קולונל. ללמדן יש לעתים קרובות עשרות חותמות שונות. חלקן נושאות את שמו, אחרות את תארו, ואחרות את אמירותיו או שירים פילוסופיים. אדם בוחר איזה חותם להדביק בהתאם לאירוע, למצב הרוח או למסר שברצונו להעביר.

המפקד גילה אוסף של מעמדים למברשות עשויים פורצלן, ירקן וברונזה. חלקם עוצבו כהרים מיניאטוריים. אחרים תיארו בעלי חיים - דרקונים, אריות, כלבים שמימיים.

— אפילו החפצים השימושיים ביותר הם יצירות אמנות. המברשת הזו ניצבת בצורת הר. היא מגולפת מגוש אחד של ירקן ירוק. עצי האורן, המפלים, הביתנים... פסל בפני עצמו.

— עבור הסינים, אין הפרדה בין אמנות למלאכה, חזר הקפטן. חפץ שימושי חייב להיות יפה. וחפץ יפה חייב להיות שימושי.

הם בחרו ארבעים וחמישה חפצים מדעיים: אבני דיו, מברשות, מעמדי מברשות, חותמות, קופסאות דיו, מגילות קליגרפיה. כל פריט היה זיקוק של אסטיקה מלומדת סינית.

— מאתיים ועשרים ועוד ארבעים וחמש, חישב הקולונל. מאתיים שישים וחמש. עדיין חסרים לנו שלושים וחמישה פריטים. השעונים יאפשרו לנו להשלים את הספירה.

הדירות המערביות של הארמון, שנבנו על ידי הישועים במאה ה-18, אוחסנו באוסף השעונים והאוטומטים של קיסר צ'יאנגלונג. פריטים אלה, שיובאו מאירופה בעלות גבוהה, ייצגו את פסגת השעון והמכניקה המערבית.

כששלושת הנציבים נכנסו לחדר, הם נעצרו במקום, מסנוורים.

החדר דמה לסדנה פנטסטית של שען. עשרות שעונים מכל הגדלים היו מסודרים על שולחנות, מדפים וקונסולות. חלקם היו בגובה של בקושי עשרים סנטימטרים. אחרים, מונומנטליים בגודלם, התנשאו לכמעט שלושה מטרים.

אבל אלה לא היו סתם שעונים פשוטים. הם היו אוטומטים, פלאים מכניים ששילבו ייצור שעות עם פיסול, ציור, מוזיקה ואנימציה.

המרהיב ביותר היה שעון אוטומטי בגובה כמעט שני מטרים, שיוצר על ידי יצרן השען הלונדוני ג'יימס קוקס.

המארז, עשוי ברונזה מוזהבת ואמייל, ייצג ביתן סיני רב קומות. בקומת הקרקע, גלויות מבעד לחלונות זכוכית, היו דמויות מיניאטוריות: קיסר יושב על כס מלכותו, מנדרינים עומדים לצידו, מוזיקאים עם כלי הנגינה שלהם ורקדנים קפואים באמצע תנועה.

— האם זה עדיין עובד, קפטן?

— בוא ננסה, קולונל.

הקפטן חיפש את מנגנון המתיחה, מצא מפתח מחובר לחלקו האחורי של המארז, הכניס אותו לחור המיועד והחל לסובב אותו. הקפיצים התהדקו. ניתן היה לשמוע את נקישת גלגלי השיניים הנכנסים.

ואז, פתאום, השעון התעורר לחיים.

מנגינה צלולה עלתה מקאריון של עשרים וארבעה פעמונים. דלתות הביתן נפתחו. הקיסר קם מכסאו וקד שלוש פעמים. המנדרינים קדו בתורם. הנגנים

החלו לנגן - או ליתר דיוק, לפנטומימה בכלי הנגינה שלהם, כי המוזיקה הגיעה מהקאריון. הרקדנים החלו להסתובב בחן.

במשך שתי דקות, התיאטרון המכני הקטן התעורר לחיים לנגד עיניהם המשתאות. ואז, בהדרגה, התנועות הואטו. הדמויות חזרו לעמדותיהן הראשוניות. הדלתות נסגרו. דממה השתררה שוב.

— חיים, מלמל הקולונל. היה לי הרושם שהם חיים.

— גאון מכני. ג'יימס קוקס היה אחד מגדולי יצרני השעונים של זמנו. האוטומטים שלו שווים הון תועפות. זו בוודאי עלתה סכום השווה לשכר של עשר שנים לפועל אנגלי. אולי יותר.

המפקד הציץ לתוך המנגנון דרך פתח בחלקו האחורי.

— יש שם מאות גלגלי שיניים. איך אפשר לתכנן מנגנון כל כך מורכב?

— בגאונות ובסבלנות. יצרני השעונים הללו בילו שנים בתכנון ובניית האוטומטים שלהם. כל פריט נוצר בעבודת יד, כוון בדיוק רב. אומנות יוקרתית, השמורה למלכים ולקיסרים.

הם גילו פלאים נוספים. שעון בצורת פיל שהרים את חדקו בכל שעה ותנגן בחצוצרה - צליל ריאליסטי באופן מוזר שהופק על ידי מנגנון פנאומטי החבוי בתוך גופו. טווס שזנבו נפרש, וחשף על כל נוצה לוח שונה המציין את השעה בבירות שונות בעולם: לונדון, פריז, רומא, קונסטנטינופול, בייג'ינג.

שעון המתאר גן שבו ציפורים מכניות שרו, שבו מפל כסוף כאילו זורם, שבו השמש והירח זרחו ושקעו בהתאם לשעת היום.

— בואו ניקח את כולם, החליט הקולונל. שנים עשר שעונים ואוטומטים. פריטים ייחודיים וחסרי תחליף. למוזיאונים האירופיים אין שום דבר דומה.

— שתים עשרה, חזר המפקד, ורושם הערות. כמה זה סך הכל עכשיו?

— מאתיים שישים וחמש ועוד שתים עשרה... מאתיים שבעים ושבע. אנחנו קרובים לשלוש מאות.

— ראשי גלגל המזלות, הזכיר להם הקפטן. הגנרל רצה שנוסיף אותם לרשימה. שנים עשר ראשי הברונזה ממזרקת האיאן טאנג. זה יהיה מאתיים שמונים ותשע.

— מושלם. עם עוד כמה פריטים, נגיע לשלוש מאות מחר בבוקר. בואו נלך לראות את הגנרל וניתן לו את הדוח שלנו.

ההחלטה להצית אש

בערב ה-8 באוקטובר, הם התייצבו במפקדתו של הגנרל דה מונטובן. הם מצאו את הגנרל בשיחה עמוקה עם כמה קצינים בכירים, ולהפתעתם, עם לורד אלגין עצמו, המפקד העליון של הכוחות הבריטיים.

— אה, רבותי הנציבים, אמר מונטובן כשראה אותם נכנסים. התקרבו. לורד אלגין רצה לפגוש אתכם.

לורד אלגין פנה לעברם.

— רבותי, הוא אמר בצרפתית במבטא אנגלי קל, הגנרל דה מונטובן אמר לי שערכתם רשימה יוצאת דופן של אוצרות יואן-מינג-יואן. רציתי להודות לכם באופן אישי. עבודתכם תעזור לשמר לפחות חלק מהמורשת הזו.

— רק מילאנו את חובתנו, אדוני, השיב קולונל למברט.

— משימה קשה, אני מתאר לעצמי. ביקרתי בארמון בעצמי אתמול. פלא אדריכלי ואמנותי. כשאני חושב על מה אנחנו הולכים לעשות...

הוא השאיר את המשפט שלו באוויר, אבל כולם הבינו. השריפה. ההרס. ההשמדה.

מונטובן התערב:

— לורד אלגין אישר שהשריפה תתקיים ב-18 באוקטובר. אנחנו צריכים קצת זמן כדי להסדיר את הנשימה. האנשים יצאו משליטה, אכולים מצמאונם לשלל. אם ננסה לרסן אותם, אנו מסתכנים במרד ואפילו בהתקוממות נגד פקודות בכירות יותר. בעוד מספר ימים הלחץ יירגע, ונוכל להחזיר לעצמנו את השליטה במצב. רבותי, זה נותן לכם תשעה ימים לסיים את המלאי שלכם ולפקח על אריזת הפריטים שנבחרו.

— טוב מאוד, גנרל.

לורד אלגין דיבר שוב, קולו מלא רגש:

— אני רוצה שתדעו, רבותי, שהחלטה זו אינה משמחת אותי. הייתי מעדיף צורה אחרת של נקמה. אבל הקיסר הסיני חייב להבין שעינויים והוצאה להורג של אסירינו אינם יכולים להישאר ללא עונש. היואן-מינג-יואן הוא סמל כוחו. על ידי השמדתו, אנו שולחים מסר ברור: שום ברבריות לא תסבול.

המפקד פולד לא יכול היה להתאפק:

— בכל הכבוד הראוי, אדוני, הריסת יצירת מופת כדי להעניש ברבריות... האם גם זו לא ברבריות?

הקצינים שנכחו בהו במפקד בעיניים פעורות. איך הוא מעז לדבר כך ללורד אלגין?

אבל להפתעת כולם, הבריטי לא כעס. להיפך, הוא הנהן באיטיות בראשו. — אתה צודק, מפקד. זה ברברי. ברבריות מחושבת ומכוונת, אבל בכל זאת ברבריות. אבל מלחמה, אדוני, היא ברברית מטבעה. אנחנו מנסים לתרבת אותה באמצעות כללים, מוסכמות, אמנות. בליבתה, מלחמה נותרה עימות של אלימות. ולפעמים, כדי לשים קץ לאלימות, יש להשתמש באלימות.

— אני לא בטוח שאני מבין את ההיגיון הזה, אדוני.

— אני לא מבקש ממך ללכת אחריה, מפקד. אני מבקש ממך לציית. אתה חייל. חיילים מצייתים.

פולד הידק את לסתו.

לורד אלגין פנה לעבר מונטובן.

— גנרל, ודא ששלושת הקצינים הללו יקבלו תגמול על עבודתם. הם ביצעו משימה קשה במקצועיות.

— זה ייעשה, אדוני.

— בסדר. עכשיו, רבותי, אם תסלחו לנו, יש לנו כמה תוכניות לסיים. שלושת הנציבים הצדיעו ועזבו. ברגע שיצא החוצה, בליל אוקטובר הקריר, התפוצץ המפקד:

— ברבריות מחושבת! שמעת את זה? הוא בעצמו מודה שזו ברבריות! והוא עושה את זה בכל זאת!

— תירגע, קטע אותו הקולונל. היה לך מזל שהוא לא עצר אותך בגין אי-ציות.

— לעצור אותי? על אמירת אמת?

— לאמת אין מקום בצבא. אתה אמור לדעת את זה כבר.

הם חזרו למגוריהם בדממה.

הימים הבאים, בין ה-9 ל-16 באוקטובר, הוקדשו לארגון קפדני של פינוי האוצרות שנבחרו. שלושת הנציבים פיקחו על אריזת החפצים השבירים ביותר, תיאמו את סידורי ההובלה לטיינג'ין עם המטה הכללי, וערכו רשימות מפורטות למעקב אחר הארגזים. בינתיים, ביזה נרחבת נמשכה ברחבי הארמון. חיילים המשיכו לבזוז את הביתנים, גנבו כל דבר בעל ערך והשמידו את מה שלא יכלו לשאת.

מונטובן ולורד אלגין היו עסוקים בגבשם תוכניותיהם להשמדה סופית של יואן-מינג-יואן. ההחלטה התקבלה: הארמון יישרף. זה יהיה העונש שיוטל על הקיסר על ההתעללות באסירים מערביים.

היום האחרון

ב-17 באוקטובר, הם בילו את היום בהבטחת הובלתם של שלוש מאות הפריטים שנבחרו.

זו הייתה עבודה קפדנית שדרשה תשומת לב מתמדת. מספר פעמים, הקולונל נאלץ להתערב כאשר חייל טיפל בחלק בצורה גסה מדי.

— בעדינות! הוא צעק. האגרטל הזה בן שמונה מאות שנה! אם תשבור אותו, תהרוס שמונה מאות שנים של היסטוריה!

בסוף היום, כל הארגזים היו מוכנים. הם הועמסו על עגלות שיובילו אותם לנמל טיינג'ין, ומשם על ספינות שיובילו אותם בחזרה לאירופה.

באותו ערב, מותשים, הם נפגשו בפעם האחרונה באולם הכס, שכעת היה ריק. המדפים נבזזו. ארונות התצוגה היו מנופצים. הרצפה הייתה מכוסה פסולת.

— שלוש מאות פריטים ניצלו, לחש הקולונל. מתוך כמה? מאה אלף? מאתיים אלף?

— לעולם לא נדע. אבל כן, הצלנו רק חלק זעיר. את השאר...

— השאר יישרף מחר.

הם שתקו, מהרהרים בחדר שעתיד להפוך בקרוב לאפר.

— אתה יודע מה הכי מצער אותי? אמר המפקד. אלה לא החפצים שלא לקחנו. אלה החפצים שלעולם לא נדע עליהם. כל הפלאים החבויים בחלקי הארמון שלא חקרנו. כל יצירות המופת שאת עצם קיומן איננו יודעים אפילו. הכל יישרף. הכל ייעלם. ואף אחד לעולם לא ידע מה אבד.

— ההיסטוריה תדע. היסטוריונים יכתבו על בזיזת יואן-מינג-יואן. הם יגידו שזה היה אחד הפשעים התרבותיים הגדולים ביותר שבוצעו אי פעם. ואנחנו נוצג כאשמים.

— אנחנו האשמים. בואו לא ננסה להסתתר מאחורי פקודות או צורך צבאי. אנחנו שותפים לפשע הזה.

— אני יודע, הודה הקולונל. אני יודע.

הם עזבו את הארמון עם רדת החשיכה. מאחוריהם, הבניינים ניצבו במלכותיות בחושך, נידונים לכישלון. מחר, הכל יהיה רק אפר וחורבות.

השריפה, 18 באוקטובר 1860

בשעה עשר בבוקר ב-18 באוקטובר הודלקו הלהבות הראשונות. חיילים בריטים, בהוראתו של לורד אלגין, החלו להצית את הבניינים.

שלושת הקצינים, כמו כל הקצינים הצרפתים והבריטים, נאלצו לצפות במחזה. הם עמדו על גבעה סמוכה, משם הייתה להם תצפית מלאה על הארמון.

הבניינים הראשונים שנשרפו היו ביתני עץ הארז. העץ היבש, בן כמה מאות שנים, עלה באש מיד. תוך דקות, להבות בגובה עשרים מטרים התנשאו לשמיים.

— כמה מהר זה נשרף, מלמל המפקד.

האש התפשטה מבניין לבניין, נישאה על ידי הרוח. גגות רעפים מזוגגים התפוצצו בחום, ופיזרו רסיסים צבעוניים לכל עבר. עמודי עץ מצופים לכה נשרפו וקרסו. פסלי דרקונים ועוף החול נעלמו בלהבות.

עשן עלה בעמודים שחורים ועבים, והחשיך את השמיים. ריח של עץ בוער מילא את האוויר, מחניק.

המפקד התיישב על הקרקע, ראשו בידיו.

— אנחנו לא אנושיים. אנחנו הורסים את מה שאנחנו לא יכולים להבין. את מה שאנחנו לא יכולים להשתוות אליו. אנחנו שורפים יופי כי זה מבייש אותנו.

הקולונל, שעמד לידו, לא אמר דבר.

הקפטן, מצידו, בהה במבט נוקב באש, כאילו היה מהופנט. פניו היו אדישות, אך עיניו נצצו באור מוזר — אולי זו הייתה השתקפות הלהבות, אולי היו אלה דמעות שסירב להניח להן לרדת.

פרק 3 - העדים השקטים

ליל ה-17-18 באוקטובר 1860, ארמון הקיץ, חצות

אן דהאי היה בן חמישים ושלוש. הוא הקדיש ארבעים ואחת שנים מחייו לשירות הארמון, מאז היום שבו, בגיל שנים עשרה, מכרה אותו משפחתו כדי שיסרס אותו וישולב בשורות הסריסים הקיסריים.

הוא עדיין זכר את הכאב. לא את הכאב הפיזי; למרבה המזל, הזיכרון מחק אותו, והותיר רק עקבות רפאים, כמו גפה קטועה שממשיכה לגרום כאב זמן רב לאחר היעלמותה. אבל כאב ההשפלה נותר שלם, התגבש במוחו כמו חרק לכוד בענבר. הוא ראה שוב את פני אמו, כשהיא מסיטה את עיניה כשלקחו אותו משם. את אביו, סופר את מטבעות הכסף. את שני אחיו הגדולים, שאינם מסוגלים להביט בו. ואת הזקן עם הסכין, עם ידיו המיובלות וריח הג'ינג'ר ויין האורז, שלחש לו: "אל תצרח. סריסים לעולם לא צורחים. זה השיעור הראשון."

הוא לא צעק. לא באותו יום. לא בימים שאחריו, כשהחום כמעט השתלט עליו. לא במהלך השבועות הארוכים של ההחלמה, נעול בחדר חשוך שהדיף ריח של צמחי מרפא ומחלות. הוא למד לבלוע את כאבו, להפוך אותו למשהו אחר, לנחישות, לשלמות, לתחושת חובה כה מוחלטת עד שהפכה כמעט לקדושה.

"לשרת את הקיסר זה כבוד", אמרו לו. "הזדמנות להימלט מעוני."

ובמשך ארבעה עשורים, הוא האמין בכבוד הזה. הוא טיפס בסולם הדרגות, תחילה למד להגיש תה בלי לטלטל את כלי החרסינה, אחר כך ללכת בלי לרשרש את המשי, אחר כך להקשיב בלי לשמוע, לראות בלי להסתכל, להפוך לבלתי נראה תוך כדי שהוא נשאר הכרחי. בגיל עשרים, הוא כבר נכח בקהלים קיסריים, עמד בצללים, אווז במסמכים שהקיסר עשוי היה להזדקק להם. בגיל שלושים, הופקדו עליו משימות עדינות: נשיאת מסרים סודיים, פיקוח על עסקאות דיסקרטיות. בגיל ארבעים, הוא הפך לאחראי על מלאי האוספים הקיסריים.

כל אגרטל, כל פיסת ירקון, כל מגילת קליגרפיה בארמון הקיץ - הוא ידע אותם בעל פה. הוא ידע לדקלם מהזיכרון את מקורם של אלפי חפצים, את ההיסטוריה שלהם, את משמעותם. הוא זכר את היום שבו הקיסר דאגואנג רכש מסך מצופה לכה משובץ באם הפנינה, יצירת מופת של שושלת סונג. הוא בילה שלושה ימים בבחינתו, תוך שהוא מציין כל פרט: מוטיבים של

עגורנים, ההרים המסוגגנים, החתימה הכמעט בלתי נראית של אומן בפינה. מסך זה סיפר את סיפורן של שמונה מאות שנים של היסטוריה. הוא היה שייך לקיסר סונג, שרד את הפלישה המונגולית כשהוא מוסתר במנזר, התגלה מחדש בתקופת שושלת מינג, ושוחזר תחת שלטון צ'ינג.

כל זה עמד להיעלם.

המחשבה הכתה בו בגלים, כמו בחילה גוברת שלא הצליח להדחיק. ארבעים ואחת שנים מחיו. שמונה מאות שנים של היסטוריה. שושלות שלמות התגבשו בחפצים שעמדו להיגנב, להישבר, להישרף על ידי אנשים שלא ידעו אפילו את שמם.

הוא פתח את מחצלתו הצרה ויישר את גלימת המשי הכחולה שלו, זו שלבש במשך עשר שנים ותיקן אותה בקפידה אינספור פעמים. הבד היה בלוי, אך נקי, התיקונים כמעט בלתי נראים - עניין של גאווה, אפילו עכשיו, אפילו על סף חורבן. מגוריו היו צנועים: חדר בגודל שמונה מטרים רבועים שבו הכיר כל סדק בתקרה, כל חריץ ברצפת העץ. שולחן נמוך שבו אכל את ארוחותיו היחידות. ארגז שהכיל את חפציו המעטים: שלוש גלימות זרבות, סט קליגרפיה, ספר שירה של טאנג שניתן לו על ידי המנטור הראשון שלו, ומכתב מאמו שמעולם לא היה לו האומץ לפתוח. שום דבר מפואר, למרות מעמדו הרם יחסית בקרב הסריסים.

הוא יצא אל המסדרון. החושך היה כמעט מוחלט. עיניו, שהיו רגילות לאפולולית הארמון, בקושי הצליחו להבחין בקווי המתאר של הקירות. בדרך כלל, פנסים דלקו כל הלילה לאורך המעברים, אורם המרצד יצר צללים רוקדים על חיפויי העץ המצופים לכה. אבל הלילה, רובם כובו. חיסכון בנפט, טענו הסוכנים. במציאות, כולם ידעו שהמשרתים בורחים, לוקחים את מה שיכלו, כולל פנסים.

הדממה הייתה מעיקה. דהאי אימץ את אוזניו, מחפש את הצלילים המוכרים שבדרך כלל קטעו את לילות הארמון: רשרוש גלימות המשי כששומרי הלילה עשו את סבביהם, שפשופי המים המרוחקים בבריכות, חריקת עץ עתיק כשהוא מתכווץ בקור הלילה, לפעמים קריאת טווס בגנים. אבל הלילה, כלום. כאילו הארמון עצמו עצר את נשימתו.

קול עצבני נשמע בחושך, וגרם לו לקפוץ.

— מי שם?

— זה אני, אן דהאי.

דמות הגיחה מבין הצללים. זה היה לי ליאנינג, סריס שאן דהאי לקח תחת חסותו שלוש שנים קודם לכן. הילד היה חכם, מהיר מחשבה, מסוגל ללמוד רשימת מלאי מלאה תוך שבועות, בעוד שאחרים לקחו חודשים. הוא ראה בו גרסה צעירה יותר של עצמו, אותה עוצמה, אותו צורך נואש להוכיח את ערכו בעולם שראה בהם פחות מבני אדם.

הוא רעד כולו. באור העמום, אן דהאי ראה שעניו אדומות, נפוחות מדמעות. — מאסטר אן, גם אתה לא יכול לישון?

— לא. יותר מדי מחשבות. יאללה, בואו נלך קצת.

הם פנו לעבר היציאה המזרחית של מגורי המשרתים. אן דהאי הניח יד על כתפו של ליאנינג, חש את המתח בשריריו, את הנוקשות בגופו מפחד. הוא נזכר בשנה הראשונה שלו בארמון, הפחד המתמיד לטעות, להכות אותו, לגרש אותו, להישלח חזרה לסבל גרוע אף יותר מזה שממנו יצא. הוא נזכר באדונו, הסריס הזקן מא דקוואן, שהנחה אותו באותה סבלנות שהוא גילה עכשיו לליאנינג. מא דקוואן מת לפני עשרים שנה, אבל אן דהאי עדיין שמע את קולו: "אנחנו לא מה שהם הפכו אותנו להיות. אנחנו מה שאנחנו בוחרים להיות למרות זאת."

בחוק, הלילה היה בהיר באופן מפתיע. הירח הכמעט מלא שטף את הגנים באור כסוף שהפך את הנוף המוכר למשהו לא מציאותי, כמעט חלומי. הביתנים בלטו כצלליות שחורות על רקע שמי זרועי הכוכבים. אגם פוהאי שיקף את הירח כמו מראה ענקית. עצים עתיקים - חלקם ניטעו לפני שלוש מאות שנים - הרחיקו את ענפיהם המסוקסים לשמיים. הכל נראה שלו, קפוא ברגע של נצח.

דהאי עצר, מרותק ליופיו של הרגע. כיצד יכול העולם להיות כה יפה ערב חורבנו? הוא חשב על משוררי טאנג שחגגו את הטבע דווקא משום שהוא חולף. פריחת הדובדבן יפה רק משום שהיא נושרת. הירח מרגש אותנו רק משום שהוא דועך. אבל זה לא היה אותו הדבר. הטבע נולד מחדש. מה שעמד להיהרס כאן לעולם לא ישוב.

— תראו כמה זה יפה. איך הם יכלו לרצות להרוס משהו כל כך מפואר?

דהאי התיישב על ספסל אבן ליד בריכה שבה שחו בעצלתיים קרפיוני קוי. הוא נזכר ביום שבו הוקרפיונים האלה הוצגו. זה היה לפני חמש עשרה שנה. הם היו סתם דגיגים קטנים. עכשיו, חלקם היו באורך של כמעט מטר,

קשקשיהם הכתומים-לבנים נצצו במים הכהים. גנן הסביר שהם יכולים לחיות מאה שנה. הם לא יחגגו את יום הולדתם העשרים.

לי לאננינג התיישב לצידו, מצמיד את ברכיו לחזהו כמו ילד המחפש נחמה. אן דהאי בהה בצעיר לרגע ארוך לפני שדיבר, בורר את מילותיו בקפידה. — יופי לא אומר כלום למי שלא מבין אותו. עבור הבורים המערביים הללו, רק זהב חשוב. כוח. שליטה. הם מסתכלים על אגרטל מינג ורואים כסף. הם מסתכלים על קליגרפיה של סונג ורואים נייר. הם לא רואים את המאות, את הידיים שיצרו, את העיניים שהעריצו.

צעדים מהירים הדהדו מאחוריהם, ניתצו את רגע השלווה. שלושה סריסים נוספים הופיעו, חסרי נשימה ומבוהלים. דהאי זיהה את וואנג צ'אנגגוי, שפיקח על המטבחים הקיסריים, מלווה בשני גברים צעירים, סון יאוטינג וקוי יוגוי. פניו של וואנג צ'אנגגוי היו סמוקות ממאמץ, זיעה ניגרה על מצחו למרות אוויר הלילה הקריר. עיניו של סון יאוטינג היו פעורות כמו עיניה של חיה ניצודה. קוי יוגוי, שבדרך כלל היה שקט, פלט גניחות קטנות ובלתי נשלטות. — אדון אן! אתה עדיין כאן! חשבתי שכל הסריסים הבכירים עזבו עם הקיסרית האלמנה!

אן דהאי צפה בהם לרגע, הגברים המבוהלים הללו נאחזים בו כאילו בגלגל הצלה. הוא חשב על כל הרגעים בחייו שבהם היה צריך להיות חזק למען אחרים.

— לא זומנתי לפינוי. הורו לי להישאר כדי להגן על האוספים.

להגן על האוספים. עם מה? בידי החשופות כנגד אלפי חיילים חמושים? זו הייתה משימה בלתי אפשרית, וכולם ידעו זאת. הקיסר נתן לו פקודה שהייתה, במציאות, נטישה.

וואנג צ'אנגגוי הניד בראשו.

— המטבחים. נאמר לי לשמור אותם פעילים למקרה שהקיסר ישנה את דעתו ויחזור.

סאן יאוטינג הצעיר התמוטט על הספסל, בוכה ללא שליטה. כתפיו הצרות התכווצו בעוויתות, פניו קבורות בידי. בין יבבות לביבות הוא פלט מילים כמעט בלתי נתפסות. דהאי ניגש והניח בעדינות יד על ראשו, כפי שהיה עושה עם בן - הבן שלעולם לא יהיה לו. המגע כאילו הרגיע מעט את הבכי.

הוא חשב על אמו. האם היא עדיין בחיים? הוא עזב אותה בגיל שתים עשרה ולא ראה אותה שוב מעולם. סריסים לא הורשו לחזור למשפחותיהם. הם היו

שייכים לארמון, גופם ונשמתם. האם היא מתה ותהתה מה עלה בגורלו? האם הצטערה על מכירתו? או שמא זו הייתה הקלה, פה אחד פחות להאכיל? — תירגע, יאוטינג. אמך כנראה כבר בטוחה. אנשים מבייג'נג בורחים פנימה. היא בטח עזבה עם האחרים. הוא לא ידע אם זה נכון, אבל השקר המנחם היה לפעמים צורת החמלה היחידה האפשרית.

ששת הגברים ישבו שם עד עלות השחר בגן מואר ירח, שיחדל בקרוב להתקיים. הם דיברו בקול שקט, וחלקו קטעים מחייהם כפי שאדם חולק ארוחה אחרונה. וואנג צ'אנגגוי סיפר כיצד למד לבשל מאביו, שלמד מאביו, שושלת של טבחים קיסריים המשתרעת על פני חמישה דורות. סון יאוטינג דיבר על אמו, אלמנה שמכרה את כל רכושה כדי לגדל אותו לבדו. קוי יוגוי גילה כי חיבר שירים בסתר, פסוקים שמעולם לא הראה לאיש.

אן דהאי הקשיב להם, וחרט כל פרט בזיכרונו. חיים אלה, צנועים ככל שיהיו, ראויים להישמר. אם הארמון ייעלם, לפחות האנשים ששירתו בו לא יישכחו. כשהחלו קרני השחר הראשונות להאיר את שמי המזרח, הם שמעו צליל חדש: צעקות, פקודות שנבחו בשפה זרה, שקשוק אלפי מגפיים על שבילי הפארק המרוצפים. הצליל עדיין היה רחוק, אך התקרב בהתמדה, כמו גאות עולה. החיילים, שהגיעו לבנייני הארמון הראשונים ובזזו אותו במשך מספר ימים, הגיעו לאגף בו מצאו מקלט ושם טרם החלו האש והביזה. הארמון היה כה עצום עד שפלישתו יכלה להתרחש רק בהדרגה, בניין אחר בניין, ביתן אחר ביתן. הרס שיטתי וקפדני.

אן דהאי קם. הוא חשב על כל הבקרים שקם באותה שעה כדי להתחיל את יום העבודה שלו. טקסי הבוקר: המים לשטוף את פניו, התה הירוק שהכין בקפידה, החלוק שסידר בקפידה. אחר כך ההליכה במסדרונות השקטים למשרדו, שם המתינו לו הרשומות לעדכן, החפצים לקטלג, הדוחות לכתוב. חיים סדירים כשעון, צפויים, בטוחים. כל זה נגמר. ועם השמש העולה הגיע הלא נודע.

19 באוקטובר 1860, ארמון הקיץ, שש בבוקר

החייל הצרפתי הראשון שראה אן דהאי היה גבר צעיר בעל שיער בלונדיני ועיניים כחולות, רובה עם כידון תלוי על כתפו. הוא סרק ללא הרף את

סביבתו כאילו ציפה למארב. מדיו הכחולים כבר היו מלוכלכים, מוכתמים בזיעה ואבק. אן דהאי תהה אם יש לו איפשהו בצרפת אם שמתפללת לשובו. אן דהאי וחבריו הסתתרו מאחורי חומה, וצפו בכוחות פולשים לפארק. זה היה מחזה סוריאליסטי: מאות, אולי אלפי, חיילים במדים כחולים ואדומים זרמו כמו גאות אל תוך הגנים המטופחים. הם צעקו, צחקו והצביעו בהתרגשות על הבניינים. חלקם ירו יריות באוויר כמו ילדים נרגשים. אחרים נדחקו כדי להיות הראשונים להיכנס לביתנים.

אן דהאי צפה בסצנה במין ריחוק, כאילו צפה בסיוט מתפתח, לא מסוגל להתעורר. הגברים האלה לא דמו לשדים שדמיין. הם פשוט נראו... כמו גברים. גברים רגילים, רחוקים מהבית, נסערים לנוכח המחשבה על ביזה. במובן מסוים, זה הפך אותם למפחידים יותר. רוע בנאלי, כמעט שמח.

וואנג צ'אנגגוי קפץ את אגרופיו, ופרקי אצבעותיו הלבינו.

— תראו אותם. הם אפילו לא מבינים מה הם מחללים. בשבילם, זה פשוט... שלל.

— שקט. הם עלולים לשמוע אותנו.

אבל זה היה מאוחר מדי. חוליה של חמישה חיילים, בראשות סגן, איתרה את מקום מחבואם. האש החלה להתפשט לחלקים מהארמון - עשן נראה עולה מרחוק - אך הביזה נמשכה ללא הפוגה. הקצין צעק משהו בשפתו הבלתי מובנת וכיוון אליהם את אקדחו. קנה האקדח נצץ בשמש העולה, עיגול שחור קטן שהבטיח מוות.

אן דהאי הרגיש את ליבו פועם בפראות. זהו זה. לחיות או למות. הוא נשם נשימה עמוקה, מנסה להרגיע את הרעד בידיו. הוא חשב על כל הפעמים ששרד בכך שהקטין את עצמו, בכך שהשפיל את עצמו, בכך שקיבל השפלה כדי לשמר את חייו.

ששת הסריסים יצאו ממחבואם, זרועותיהם מורמות. דהאי צעד קדימה ראשון, מנסה להיראות לא מאיים ככל האפשר. הוא הוריד את עיניו בכניעה. לעולם אל תתריס. לעולם אל תתגרה. הישרדות קודם כל.

הסגן הצרפתי בחן אותם מכף רגל ועד ראש בהבעה שהייתה שילוב של סקרנות ובוז. עיניו התעכבו על גלימות המשי שלהם, שערן אסוף בגולגולות, פניהם חסרות הזקן. הוא אמר משהו בשפתו, הערה שהצחיקה את אנשיו.

אן דהאי חשב במהירות. הוא למד אנגלית ממיסיונר בריטי שעבד לזמן קצר בארמון עשר שנים קודם לכן. הוא שלט בשפה. אולי הקצין יבין אנגלית? זו הייתה הסיכוי היחיד שלהם.

— אנחנו משרתים של הארמון.

הסגן קימט את מצחו, ואז נראה כאילו הבין. הוא אמר משהו לאנשיו, שהורידו את נשקם. לאחר מכן הקצין עשה תנועה תקיפה דרומה, מלווה במילה שנשמעה כמו פקודה.

אבל בדיוק כשהחלו ללכת משם, סאן יאוטינג מעד ונפל. הסריס הצעיר היה מבועת כל כך עד שרגליו נשרו. כשהוא נפל, קופסת ירקן החליקה משרוולו והתגלגלה על אבני הריצוף בקול רם.

הזמן כאילו עמד מלכת. דהאי צפה בסצנה כאילו בהילוך איטי. הקופסה מתגלגלת. עיניו של הסגן נעוצות בה. ההבעה משתנה מאדישות לחמדנות.

מיד השתנתה האווירה. הקצין צעק משהו והחיילים כיוונו שוב את נשקם. אחד מהם, ענק שפניו מצולקות מאבעבועות שחורות, הסתער על סון יאוטינג, תפס אותו בצווארונם והרים אותו מהקרקע ביד אחת.

הסריס הצעיר פלט צעקת אימה. רגליו הלמו באוויר, ידיו אחזו בזרועו של החייל. אן דהאי צעד צעד קדימה, אך לי ליאנינג עיכב אותו.

החייל סטר בחוזקה לסריס הצעיר. צליל ידו על לחיו נשמע כמו ירייה. אחר כך הוא הרים את קופסת הירקן, הפך אותה כדי להעריך את משקלה, ותחב אותה לכיסו בתנועה רכושנית.

הקצין נבח פקודה. החיילים חיפשו בכל אחד מהסריסים, ותלשו כל דבר שנראה בעל ערך. ידיהם היו אכזריות, אדישות. הם לקחו שעון כסף שוונג צ'אנגגוי ירש מאביו, טבעת נחושת שענד קוי יוגוי, ואפילו את המטבעות המעטים שהיו עליהם. אן דהאי הרגיש ידיים מחפשות בכיסיו, מישש את גלימתו. מברשת במבוק שתמיד נשא הוחרמה - חפץ חסר ערך לחיילים, אך יקר לו.

כשהדברים הסתיימו, הסגן סימן לעברם בבזז, כאילו היו כלבים משוטטים שנגרשו. הוא אפילו ירק על הקרקע לרגליהם.

אן דהאי עזר לסאן יאוטינג לקום על רגליו. פניו של הילד היו נפוחות במקום בו החייל פגע בו, כבר סגולות, ודם ניגר מאפו ויצר קו אדום על סנטרו.

— קדימה, יאוטינג. הישען עליי.

הם התרחקו מהר ככל שיכלו בלי לרוץ. ריצה הייתה נראית כמו בריחה, אולי הייתה מפעילה את יצר הציד של החיילים. מאחוריהם הם כבר יכלו לשמוע את קולות ההרס: חלונות מתנפצים בקול רם, דלתות נפתחות בקתות רובים, קריאות שמחה כשחיילים גילו אוצרות בתוך הביתנים. ומעל לכל, צחוק - צחוק קולקטיבי, שיכורים מכוח ורישיון.

אן דהאי חרק שיניים כל כך חזק עד שלסתו כאבה. כל צעד הרחיק אותו מחייו, מזהותו, מכל מה שנתן לקיומו משמעות. אבל הוא המשיך ללכת, לתמוך בסאן יאוטינג, להדריך את האחרים. הישרדות. זה כל מה שחשוב עכשיו.

כשהתקברו למגורי המשרתים, הם גילו שכבר שורר כאוס. עשרות אנשים רצו לכל עבר, חלקם ניסו להימלט עם חבילות בגדים ומזון, אחרים נכנסו לפאניקה ללא מטרה. נשמעו צעקות, בכי וקריאות נואשות. אישה מבוגרת ישבה על הרצפה, מתנדנדת הלך ושוב, חוזרת ללא הרף על שם - אולי של בן, של בעל. שני שומרים במדים קיסריים, אך לא חמושים, הצטופפו אל הקיר, עיניהם ריקות. ילד - הוא בוודאי היה בן שבע או שמונה, אחד מילדי המשרתים הרבים שגרו בארמון - רץ במעגלים, קורא לאמו.

— דהאי!

קול מוכר התגבר מעל הרעש. זו הייתה מאדאם ליו, גברת מלוות ששירתה את הקיסרית. אן דהאי תמיד כיבדה אותה. היא ניחנה בכבוד נדיר ובאינטליגנציה חדה, ואף התייחסה לסריסים בנימוס - תכונה רחוקה מלהיות נפוצה בקרב נשות החצר. היא הייתה קטנה ודקה, עם שיער אפור מסורק בקפידה ועיניים חודרות שנראו כאילו רואות הכל.

היא פילסה את דרכה דרך הקהל ותפסה את זרועו של אן דהאי.

— תודה לאל! חשבתי שעזבת עם הקיסרית!

— לא. הוריתי להישאר. גברת ליו, איפה בתך?

פניה של מאדאם ליו נפלו. שפתיה רעדו ועיניה התמלאו דמעות, אותן ניסתה לשווא לעצור.

— מי פנג? היא עובדת בביתן ההרמוניות. ניסיתי ללכת לשם, אבל יש חיילים בכל מקום... היא רק בת תשע עשרה, אן דהאי. רק בת תשע עשרה. ביתן ההרמוניות היה באזור שהותקף ראשון. אם מי פנג עדיין היה שם... —
אנחנו נמצא אותה. אני מבטיח לך.

מאדאם ליו סרקה את הסביבה, מנסה לספור את המצב בתוך הכאוס שסביב. — אולי חמישים, שישים איש? רבים עזבו במהלך הלילה. אלה שנשארו או זקנים מדי לנסוע, או שהם מפחדים מהשודדים בדרכים. חלקם עדיין מקווים שהקיסר יחזור להציל אותם.

היא אמרה את המילים האחרונות במרירות שהפתיעה את אן דהאי. מאדאם ליו תמיד הייתה נאמנה נלהבת לאימפריה.

— אספו את כולם. אמרו להם להיפגש בחצר הראשית של מגורי המשרתים בעוד שעה. אנחנו צריכים לדון מה אנחנו הולכים לעשות.

שעה לאחר מכן, כ-80 איש התאספו בחצר. זו הייתה קבוצה מגוונת: סריסים מכל הגילאים, נשות לוויה, טבחים עם סינרים מוכתמים, גננים עם ידיים מיובלות, כמה שומרים לא חמושים שנמלטו, אך נשארו בסביבה, מתביישים בפחדנותם, אך לא יכלו לעזוב לחלוטין.

אן דהאי צפה בהם. לכולם עכשיו אותה הבעת פנים: פחד, חוסר הבנה, תקווה נואשת שמישהו, כל אחד, יגיד להם מה לעשות.

הוא הרים את ידיו לבקש שקט. השיחות פסקו בהדרגה, והוחלפו בהמתנה מתוחה.

— החברים שלי...

קולו נשבר. הוא השתעל, ניסה שוב.

— ידידי, אנו חווים תקופה נוראית בהיסטוריה שלנו. ארמון הקיץ, המקום אותו שירתנו והוקירנו, נכבש על ידי צבאות זרים. הקיסר נמלט. הקיסרית האלמנה נמלטה. אנו נטושים.

רחש עבר בקהל. חלקם הנהנו בראשם, אחרים נתנו לדמעות לזרום בשקט. — אבל אנחנו לא חסרי אונים. יש לנו בחירות לעשות. הבחירה הראשונה: להישאר או לעזוב.

מיד עלו קולות, ויצרו קקופוניה של פחד ובלבול.

אן דהאי הרים שוב את ידיו, ממתין לשקט.

— לאן לברוח? בייג'ינג נמצאת תחת מצור. ברברים שולטים בכל הכבישים הראשיים. הכבישים הצדדיים שורצים בשודדים. לרבים מכם יש משפחות כאן, בכפרים הסמוכים. אם תעזבו עכשיו, בכאוס, ייתכן שלעולם לא תראו אותם שוב.

גנן זקן בשם וואנג דניו קטע אותו. לאיש היו פנים שזופות מהשמש, ידיים מסוקסות כמו שורשי עצים, ומבט שראה הרבה.

— אתם רוצים שנעזור להם לגנוב את המורשת שלנו? שנעמוד מהצד ולא נעשה כלום בזמן שהם לוקחים אוצרות שהיו שייכים לסין במשך מאות שנים?

אן דהאי ירד מהבמה וצעד ישר לעבר וואנג דאניו. הוא רצה שהשיחה תהיה אינטימית ומכבדת, ולא דיון ציבורי.

— וואנג דניו, בילית את חייך ביצירת גני הארמון הזה. אני זוכר כששתלת את חורשת השזיפים ליד ביתן ההרמוניות. לפני כמה שנים זה היה? עשרים וחמש? שלושים?

— עשרים ושמונה שנה, ענה הזקן, קולו צרוד מרגש.

— עשרים ושמונה שנה. תגיד לי, אם מישוהו יבוא והורס את החורשה הזאת עכשיו, האם תעדיף למות בניסיון לעצור אותו, או לשרוד כדי שאולי יום אחד תוכל לשתול מחדש עצי שזיף במקום אחר? להעביר את הידע שלך לגננים אחרים? כדי שהאמנות לא תמות עם העצים?

הגנן קפץ את אגרופיו, אך אן דהאי ראה את הדמעות שאיימו לזרום.

אן דהאי פנה אל הקהל שהתאסף, והרים את קולו כדי שכולם יוכלו לשמוע. — אני מציע את זה. אלה שרוצים לעזוב יכולים לעזוב. אני לא אעצור אתכם, ואני לא אשפוט אתכם. זו בחירה לגיטימית, אולי אפילו הנבונה. אבל אלה מאיתנו שנשארים, עלינו להתארגן. ראשית, עלינו להסתתר במקומות שהצבא לא יודע עליהם - מרתפים, מנהרות, מבנים משניים שאין להם סיבה לחפש בהם. שנית, עלינו לנסות להציל את מה שאנחנו יכולים - לא את החדרים הראשיים, כמובן, אלא אולי מסמכים, ספרים, חפצים שאנחנו יכולים להסתיר או לקחת איתנו. שלישית, וחשוב מכל, עלינו לזכור. לרשום את כל מה שקורה, כדי שצאצאינו ידעו את האמת.

וואנג דניו הנהן לאט, כאילו קיבל החלטה רצינית.

— בסדר גמור. אני אשאר. מישוהו חייב להיות עד. העצים שלי יישרפו, אבל לפחות זכרם יחיה.

קולות נוספים עלו, בזה אחר זה, ויצרו מקהלה מהוססת אך נחושה. בסופו של דבר, כעשרים וחמישה איש החליטו להישאר.

כשהחלו להתפזר לקבוצות מאורגנות, ניגשה אליהם בביישנות משרתת צעירה. שמה היה מיי לין והיא עבדה במגורי הפילגשים.

— אדון אן, יש לי משהו לספר לך. אתמול בלילה ראיתי כמה חיילים...

היא עצרה, דמעות בעיניה. קולה היה כעת לא יותר מאשר לחישה רועדת.

— הם תפסו שלושה מחבריי. הם צרחו, אבל... אבל אף אחד לא בא. אף אחד לא יכל לבוא. והחיילים, הם... הם...

היא לא יכלה להמשיך, וצנחה בבכי. דהאי הניח בעדינות יד על זרועה.

— אני יודעת, מיי לין. אני יודעת. לכן אנחנו צריכות להישאר יחד, להישאר חבויות ככל האפשר. אם תישארי עם הקבוצה של מאדאם ליו, תהיי בטוחה יותר.

מיי לין הנהנה, מנגבת את דמעותיה בתנועה כועסת. אן דהאי ראה משהו בעיניה שלא היה רק פחד. היה שם גם כעס. כעס קר ומבוקר שישמור עליה עומדת כשאחרים יתפוררו.

— תודה לך, מאסטר אן. רק הייתי צריך לספר למישהו. לדעת שמישהו אכפת לו.

— לכולנו אכפת. זה מה ששומר אותנו אנושיים בחוסר האנושיות הזה.

19 באוקטובר 1860, ארמון הקיץ, צהריים

אן דהאי, מלווה בלי לי ליאניינג ושני סריסים נוספים בשם ג'אנג צ'ינלין וקוי יוגוי, פנה לעבר ביתן העננים היקרים. זה היה אחד המבנים שהכיר הכי טוב, לאחר שבילה מאות שעות בקטלוג אוצרותיו.

השביל שהוביל לשם היה מוכר. הוא הכיר כל פנייה, כל עץ בדרך. אבל היום, הכל נראה שונה. האוויר עצמו התפצפץ במתח חשמלי, כמו לפני סערה. שתיקת הציפורים הייתה לא טבעית - הן ברחו, חשות בסכנה.

כשהתקרב, שמעו רעש נוראי. צחוק, צעקות, רעש של דברים כבדים נגררים או נופלים, התרסקות של זכוכית נשברת. דהאי הרגיש את בטנו מתכווצת.

הם התחבאו מאחורי סבך במבוק וצפו במחזה המתפתח לפנייהם.

כעשרים חיילים צרפתים התרוצצו לכל עבר, נושאים כל מה שיכלו. המראה היה גרוטסקי, כמעט קומי, אלמלא קורע לב. חלקם הניחו כמה גלימות משי אימפריאליות זו על גבי זו, ויצרו אפקט מגוחך - גברים חסונים ומזוקנים בשמלות נשים רקומות בדרקונים ובעלי עוף חול. אחרים נשאו אגרטי

חרסינה ענקיים, מועדים תחת המשקל, אווזים אותם לחזהם כמו תינוקות. חייל אחד ניסה לשאת מסך לכה משובץ ירקן לבדו. הוא נפל, והמסך התנפץ לאלף רסיסים על לוחות השיש.

אן דהאי לא יכלה שלא לגנוח, צליל לא רצוני נשמע מחלקה האחורי של גרונה.

— לא! המסך הזה היה בן שלוש מאות שנה...

הוא זכר את המסך הזה בצורה מושלמת. הוא קיטלג אותו לפני שבע שנים, ובילה יום שלם בתיעוד כל פרט. הוא הוזמן על ידי קיסר קאנגשי כדי לחגוג את יום הולדתה השישים של אמו. כל פיסת ירקן נבחרה בנפרד בשל צבעה ושקיפותה. העיצובים תיארו את שמונת בני האלמוות חוצים את הים - סצנה מהמיתולוגיה הטאואיסטית שסימלה אריכות ימים והתעלות. קיסר קאנגשי עצמו חיבר שיר חרוט בגב, באותיות כה עדינות עד שהיה צורך בזכוכית מגדלת כדי לקרוא אותן. אן דהאי שינן את השיר: "דרך גלי הירקן, בני האלמוות נוסעים / כל דור משמר את חוכמתם / מי ייתן ואמי תחיה עשרת אלפים סתיו / כשבני האלמוות הללו חוצים את הדורות."

עכשיו כל זה היה לא יותר מאשר פסולת פזורה על הקרקע, נרמסת על ידי מגפיים מלוכלכים.

לי ליאנינג נגע בידו כאזהרה.

— אדון, תסתכל לשם.

שני חיילים מצאו את אוסף הפורצלן של מינג שאן דהאי ארגן חודשיים קודם לכן. הפריטים סודרו על מדפי עץ אלגום, על כל אחד מהם תווית כתובה בקליגרפיה המציינת את המקור, התאריך והמשמעות של כל חפץ. הוא זכר שבילה שלושה שבועות במשימה זו, בודק שוב ושוב כל פרט, ווידאה שהכל מושלם.

החיילים הביטו בערגה בחרסינה, מנסים להחליט אילו פריטים לקחת. הם דיברו זה עם זה בצרפתית, שפה שאינה מובנת לאן דהאי, אך נימת החמדנות שלה הייתה אוניברסלית. אחד מהם חטף אגרטל כחול-לבן מתקופת שוואנדה.

אן דהאי ידע את ההיסטוריה שלה בעל פה. האגרטל נוצר בשנת 1426 על ידי קדר קיסרי בשם ג'אנג ווי בכבשנים של ג'ינגדז'ן. ג'אנג ווי היה קדר מומחה שמשפחתו ייצרה חרסינה במשך ארבעה דורות. הצבע הכחול הגיע מקובלט שיובא מפרס דרך דרך המשי - פיגמנט כה יקר עד שהיה שווה את משקלו בכסף. העיצוב תיאר דרקונים משחקים בעננים, סמל לכוח קיסרי המרוכך על

ידי חוכמה שמימית. הקיסר שואנדה פיקח על יצירת האגרטל, ודרש שהכחול יהיה בדיוק הגוון שראה בחלומותיו.

האגרטל בילה לאחר מכן מאתיים שנה באוספים הקיסריים, וזכה להערצה על ידי דורות של קיסרים. בשנת 1702, כאשר שיטפון נורא החריב את מחוז גואנגדונג, הרג אלפים והרס יכולים, מושל המחוז העניק את האגרטל לקיסר קאנגשי כהכרת תודה על הפחתת מס שהצילה את אזורו מרעב. קאנגשי אהב אותו כל כך עד ששמר אותו במגוריו הפרטיים וחיבר שירה תוך כדי התבוננות בו. הוא אף חרט שיר על מדליון זהב, אותו חיבר לבסיס האגרטל. באגרטל היה סדק קטן בבסיסו - פגם מינורי שלא פגע ביופיו. הקיסר צ'יאנגלונג, נכדו של קאנגשי, תיקן את הסדק הזה בשנת 1750 על ידי המשקם הראשי ליו הנג, תוך שימוש בטכניקה סודית שהפכה את התיקון לכמעט בלתי נראה.

אבל החייל הצרפתי לא ידע דבר על כל זה. מבחינתו, זה היה רק חפץ יפהפה, אך כבד, בצבעי כחול ולבן. הוא החזיק אותו בצורה מגושמת, מבלי להבין את ערכו או את שבריריותו. האגרטל החליק מידי והתנפץ על רצפת השיש.

הרעש הדהד בליבו של אן דהאי כמו צלצול של גונג הלוויה. חמש מאות שנים של היסטוריה, שהושמדו בשנייה על ידי מגושמותו של אדם שלא ידע אפילו מה הרס זה עתה.

החייל משך בכתפיו – מחווה כה אגבית עד שנראתה מגונה – והרים אגרטל נוסף.

ג'אנג צ'ינגלין, סריס שעבד על רשימת המלאי, דמעות זלגו על לחייו. כתפיו רעדו מבכי שקט שהוא ניסה נואשות לעצור.

— אני לא יכול לשאת את זה. שנים של עבודה, טיפול, שימור... נהרס תוך כמה שעות על ידי הוונדלים האלה. הם אפילו לא יודעים מה הם הורסים.

אבל אחד החיילים הבחין בהם. הוא צעק משהו לחבריו ושלושה מהם פנו לעבר סבך הבמבוק, רובים בידיהם, פניהם מפגינים תערוכת של חוסר אמן ותוקפנות.

דהאי יצא ממחבואם, ידיו מורמות. החיילים הקיפו אותם, בוחנים אותם בחשדנות. אחד מהם, סמל, אמר לשפוט לפי דרגתו, אמר משהו בצרפתית, ואז ניסה קצת אנגלית רצוצה.

— אתם... אנשי הארמון?

— כן. אנחנו עובדים כאן, הוא ענה באנגלית מושלמת.

הסמל התבונן בהם, ואז נראה כאילו קיבל החלטה. הוא הצביע לעבר הביתן, בליווי מילים שאן דהאי לא הבין לחלוטין, אך משמעותן הכללית הייתה ברורה. הם רצו עזרה.

— בוא אתה. תעזור לנו.

הם הובילו אל תוך הביתן. אן דהאי נאלץ לאלץ את עצמו להסתכל. הרצפה הייתה זרועה פסולת. מדפים היו הפוכים, תוכנם מפוזר כמו עצמות שבורות לאחר קרב. מגילות קליגרפיה עתיקה היו מונחות באבק. שברי חרסינה נמעכו תחת רגליהם עם כל צעד.

קצין צרפתי, קפטן, עמד באמצע החדר עם מחברת ועיפרון. נראה היה שהוא מנסה לעשות ספירת מלאי, אך זו הייתה משימה בלתי אפשרית בכאוס הזה. שיערו היה פרוץ, מצחו נוצץ מזיעה למרות האוויר הקריר. הוא נראה מתוסכל, המום מגודל המשימה.

כשהסמל הביא אליו את אן דהאי ואת האחרים, נראה היה שהקפטן הקל. הוא מלמל משהו בצרפתית, ואז ניסה לדבר באנגלית במבטא כבד אך מובן.

— אתה מכיר... את הדברים האלה? ערך?

— כן. אני יודע הכל כאן. אני זה שקטלג הכל.

הקפטן חייך, וזה היה חיוך כן, כמעט ידידותי - מה שבמובן מסוים הפך אותו למטריד עוד יותר.

— טוב. טוב מאוד. אתה עוזר לי. אני צריך לדעת... מה יקר ערך, מה... סתם... קישוט? לא חשוב?

אן דהאי הבין זאת בצורה מושלמת. הקצין רצה להבחין בין האוצרות האמיתיים לבין הפריטים הפחותים. הוא רצה לייעל את ביזתו, לוודא שהוא גונב את הדברים הנכונים. ההיגיון היה קר, כמעט מקצועי.

לאן דהאי הייתה החלטה של שבריר שנייה. החלטה שתדדוף אותו למשך שארית חייו. אם יעזור לקצין הזה, הוא יתרום ישירות לגניבת המורשת הסינית. הוא יהפוך למשתף פעולה, לבוגד בתרבותו שלו. דורות עתידיים עלולים לשפוט אותו בחומרה. אבל אם יסרב, סביר להניח שהם יוכו, אולי יהרגו. ואז, איש לא ידע בדיוק מה נגב.

רעיון השתרש במוחו. אם יעזור עם רשימת המלאי, יוכל לפחות לתעד מה נגב. הוא יוכל לזכור מי לקח מה. מאוחר יותר, אם אי פעם ייעשה צדק - והוא היה חייב להאמין שזה אפשרי, אחרת מה הטעם לשרוד? - יהיה עד. עד

שיכיר לא רק את החפצים, אלא גם את משמעותם העמוקה יותר, את ההיסטוריה המלאה שלהם.

— אני יכול לעזור לך ולקטלג הכל גם כן. בסינית.

הקפטן חשב לרגע, מקמט את מצחו. אן דהאי עצר את נשימתו. ואז הקצין משך בכתפיו.

— למה לא? אתה כותב בסינית, אני כותב בצרפתית. שני רגיסטרים. טוב בשביל... איך לנסח את זה... שקיפות?

הוא נתן לאן דהאי מברשת, דיו ונייר שמצא במשרד הביתן. אן דהאי קיבל את המברשת ביראת כבוד בלתי רצונית. זו הייתה מברשת טובה, עשויה משיער זאב, מאוזנת להפליא. הוא הזמין אותה בעצמו לפני חמש שנים מבעל מלאכה ידוע בבייג'ינג. החזקתה כעת, בנסיבות אלה, עוררה בו תערוכת כה מורכבת של רגשות עד שלא הצליח להתיר אותן - בוש, נחישות, צער, וסוג מוזר של הקלה על כך שיש לו לפחות את המברשת המוכרה הזו, את כלי המקצוע הזה.

אן דהאי חווה את אחד הרגעים המוזרים והכואבים ביותר בחייו. הוא עמד שם, זה לצד זה עם הקפטן הצרפתי, וזיהה את האוצרות שמצאו החיילים. זה היה סוריאליסטי, כמו סצנה ממחזה אבסורדי. שני גברים, מתרבויות שונות, ממחנות מנוגדים, עובדים יחד בפרודיה על שיתוף פעולה מלומד.

הקפטן הצביע על חפץ. אן דהאי זיהה אותו באנגלית פשוטה. הקפטן ציין זאת במחברתו. לאחר מכן, אן דהאי ציין זאת בעצמו, אך בפירוט רב יותר, והפך כל חפץ מ"דבר יקר" בלבד לרסיס של היסטוריה חיה.

הקפטן הראה פסל ברונזה קטן של סוס. מבחינתו, זה היה פשוט "פסל סוס ברונזה ישן".

עבור אן דהאי, זה היה הסיפור שכתב: "סוס שמימי משושלת האן, 206 לפנה"ס - 220 לספירה. מייצג את סוסי הפרגהנה, גזע אגדי שהקיסר וו כל כך רצה בו עד ששלח צבא של 60,000 איש כדי להשיג אותם. פסל ברונזה זה מנציח את המשלחת הזו. נמצא בקבר קיסרי בשנת 1735, והוענק לקיסר צ'יאנגלונג. מיקום הרגליים מרמז על דהירה מעופפת, טכניקה אמנותית שלא התגלתה מחדש במערב עד אלף שנים מאוחר יותר. נגנב ב-19 באוקטובר 1860".

כל חפץ הפך להזדמנות לכתוב את סיפורו המלא - לא כדי להצדיק את הגניבה, אלא כדי ליצור עדות שתשרוד את הכאוס.

העבודה נמשכה, חפץ אחר חפץ. כל זיהוי היה מוות קטן עבור אן דהאי. הוא ראה חיים שלמים של עבודה, את כל ההיסטוריה של ציוויליזציה, מצטמצמים לשורות בספר מצאי.

— וזו?

הקפטן הראה מגילת קליגרפיה, כשהוא אווזו בה בזהירות רבה יותר משהראה כל אחת קודם לכן. אולי הוא התחיל להבין את שברירותם של חפצים אלה. אן דהאי גלגל אותו בעדינות, ידיו רועדות קלות. ליבו קפץ, כמעט עצר את נשימתו. זה היה שיר מאת סו דונגפו, מגדולי המשוררים של שושלת סונג, שנכתב בכתב ידו לפני שמונה מאות שנה.

סו דונגפו - או סו שי, שמו המלא - חי בין השנים 1037 ל-1101. משורר, קליגרף, צייר, פילוסוף ומדינאי, הוא היה אחת הדמויות המוכשרות ביותר בהיסטוריה הסינית כולה. שיר זה חובר במהלך גלותו בהואנג'ואו, לאחר שאבד את אהדתו בחצר המלוכה עקב ביקורת על מדיניות אימפריאלית מסוימת. הגלות, במקום לשבור אותו, שינתה אותו. שם הוא כתב כמה משיריו הטובים ביותר, תוך שהוא מהרהר על טבעו החולף של הכוח ועל היופי שנשאר גם במצוקה.

הדמויות היו מרהיבות, מלאות חיים וחן. כל משיכת מכחול חשפה את אישיותו של המשורר - כוחו, מלנכוליו, אהבתו לטבע, הומורו אפילו ברגעים אפלים. אן דהאי קרא את השיר הזה מאה פעמים בפרודוקציות, אך זו הייתה הפעם הראשונה שראה את המקור. הוא נלקח מאחסון מיוחד רק כמה שבועות קודם לכן עבור תערוכה פרטית עבור הקיסרית האלמנה.

השיר אמר:

"באמצע הנהר, הירח זורח, הקנים ממלמלים את שירתם העתיקה. אדם בודד מהרהר במים הזורמים. כל כך הרבה חיים חלפו על גדות אלה. היכן גיבורי העבר? הגלים נושאים אפילו את שמותיהם. רק יופיו של הלילה הזה נותר, נצחי, אדיש לצערנו."

דחי הרגיש דמעות צורבות בעיניו. מילים אלה, שנכתבו על ידי אדם בגלות, הדדהו בעוצמה נוראית ברגע הנוכחי. גם הוא היה עד להרס כל מה שהכיר. גם הוא הביט בחורבות. ובכל זאת, שיר זה שרד שמונה מאות שנים. אולי גם עדויותיו שלו ישרדו.

— כתב עתיק מאוד. משורר מפורסם מאוד. בן שמונה מאות שנה. לא ניתן להחלפה. ייחודי בעולם.

הקפטן שרק חרישית, מתרשם למרות עצמו.

— שמונה מאות שנה? זה... מדהים.

הוא הביט במגילה ביתר כבוד, כמעט נגע בה ביראת כבוד.

אן דהאי הביט בו ישר בעיניו. לרגע הוא שכח את הזהירות, שכח את הסכנה.

הוא היה חייב לומר את האמת, יהיו אשר יהיו ההשלכות.

— אתם מענישים שמונה מאות שנות אמנות על מעשיהם של אנשים מעטים.

שיר זה לא עינה את שליחכם. אגרטל זה לא הכריז מלחמה. חפצים אלה

חפים מפשע. הם לא יודעים דבר על פוליטיקה. הם לא מבינים נקמה. הם

פשוט... יופי. זיכרון. נשמתו של עם.

הקפטן הסתובב, בחוסר נוחות. אנ-דהאי חשב שהוא רואה ניצוץ של בושה

בעיניו, סדק בשריון של החייל הצייתן. אבל זה נעלם במהרה, והוחלף

באדישות קרה של חייל שפשוט ממלא פקודות.

— זוהי מלחמה. במלחמה אין אנשים חפים מפשע.

דהאי רצה להתווכח, רצה לצעוק שזה שקר, שיצירות אמנות הן תמיד

תמימות, שהרס יופי הוא פשע נגד האנושות עצמה, שציוויליזציות נשפטות

לא על פי יכולתן לנהל מלחמה, אלא על פי יכולתן ליצור ולשמר יופי. אבל

הוא התאפק. זה לא היה הזמן הנכון. הוא היה צריך לשרוד, לתעד, להיות עד.

הכעס יגיע מאוחר יותר. לעת עתה, הוא היה צריך למלא את תפקידו, משפיל

ככל שיהיה.

הקפטן פשוט ציין זאת במחברתו ועבר לפריט הבא.

לי ליאנינג, שעמד בקרבת מקום, שמר על שתיקה זהירה, לחש בסינית כה

חרישית שרק אן דהאי יכל לשמוע אותו:

— אדון, למה אתה עוזר להם? האם זו לא בגידה? האם הדורות הבאים לא

ישפטו אותנו?

אן דהאי ענה באותה רכות, שפתיו בקושי זזו:

— אני לא עוזר להם לגנוב. אני יוצר ארכיון. כל פריט שאני מקליט הוא

פריט שהעולם ידע שנגנב - על ידי מי, מתי ובאיזה נסיבות. זוהי צורת

ההתנגדות היחידה שלנו כעת: זיכרון. יום אחד, משהו ידרוש צדק. ויהיו לי

הראיות. השמות. התאריכים. הפרטים שהמנצחים ירצו לשכוח.

היום התקרב לסיומו כששמעו צרחה נוראית בחוץ, ואחריה ריאות. הצליל

קרע את האוויר, מנפץ את הריכוז הקודר שאפף את הביתן במשך שעות.

כולם רצו לעבר החלונות. בגינה למטה, הם ראו קבוצת חיילים בריטים - שניתן היה לזהות אותם על פי מדי העץ האדומים הייחודיים שלהם - רודפים אחרי גנן סיני זקן.

האיש רץ מהר ככל שאפשרו רגליו הזקנות, אך זה היה מחזה פתטי - מרוץ נואש וחסר סיכוי. הוא מעד על שורש ונפל בכבדות על אבני הריצוף. הסל שלו התהפך, ונשפכו כלי גינון - מרית, מספריים וחבילות זרעים מסומנות בקפידה.

דהאי זיהה את ווי גואוליאנג, גנן שעבד בארמון. אדם עדין שדיבר אל הצמחים שלו כאילו היו ילדים, שידע את השם הבוטני של כל פרח, שיצר כמה מסידורי הפרחים ביותר. הוא זכר שראה אותו מאות פעמים, כורע ברך באדמה, ידיו מלוכלכות, אך חיוך על שפתיו, מסביר בסבלנות לשוליה צעיר כיצד לגזום עץ פרי בצורה נכונה כדי למקסם את פריחתו.

— ווי גואוליאנג... לא. הוא לא יפגע בזבוב. הוא אפילו לא יודע איך להילחם. הוא בילה את חייו ביצירת יופי, לא בהריסתו.

החיילים הבריטים הגיעו אל הזקן. אחד מהם בעט בו בגסות, כאילו הוא הופך שק תבואה. ווי גואוליאנג הרים את ידיו בתחינה, ואמר משהו שאיש לא יכול היה לשמוע מהבית. פניו היו מעוותות מפחד, שפתיו נעו במהירות - אולי הוא התפלל, אולי התחנן, אולי נפרד ממשפחתו במחשבותיו.

ואז אחד החיילים הרים את רובהו וירה. פעם אחת. רק ירייה אחת.

גופו של ווי גואוליאנג רעד, ואז קפא. כתם כהה החל להתפשט תחתיו, וצבע את ריצוף האבן.

דממת מוות ירדה על הביתן. דהאי הרגיש את רגליו נשמטות תחתיו. הוא נאלץ להישען על הקיר כדי לא ליפול, ידו מחפשת תמיכה, כל דבר שימנע ממנו להתמוטט. אפילו החיילים הצרפתים נראו המומים. חלקם הסיטו את מבטם. אחרים בהו בזירה כאילו היו מהופנטים, לא מסוגלים להסיר את עיניהם ממה שזה עתה ראו.

אן דהאי פנה אל הקפטן, קולו רועד מזעם מרוסן, כל מילה נאמרה בדיוק נורא.

— למה? מה הוא עשה? הוא היה סתם איש זקן. סתם גנן. אפילו לא היה לו נשק. הוא נשא זרעים. זרעים! למה הם הרגו אותו?

הקפטן עצם את עיניו.

— אני לא יודע. אולי הוא התנגד. אולי היה לו משהו שהם רצו. אולי...

הוא לא סיים את המשפט, חסרי מילים או אומץ.

דהאי הרגיש שמשוה נשבר בתוכו. כל האיפוק, כל הנימוס הדיפלומטי ששמר עליו מאז הבוקר, הכל התאדה לנוכח האלימות חסרת התועלת הזו, הרצח האבסורדי הזה של אדם שכל פשעו היה לברוח.

— אולי הם הרגו אותו בשביל הכיף? זה מה שרצית להגיד?

הקפטן פקח שוב את עיניו. בפעם הראשונה, אן דהאי ראה אנושיות במבטו. בוש, חרטה, אימה על מה שהפכו לבעלי בריתו, על מה שהוא עצמו הפך להיות.

— זה לא בסדר. כל זה....

הוא עשה תנועה והקיף את הביתן הנשדד, את האוצרות שנערמו כמו שלל פשוט, את הגופה בגן שהתקררה אט אט.

— זה לא בסדר. אבל אני חייל. אני ממלא פקודות. זה כל מה שאני יכול לעשות. למלא פקודות.

אן דהאי התקרב, בהה בו בעוצמה שגרמה לשוטר לקחת צעד אחורה.

— ופקודות מתנצלות על הכל?

הקפטן פנה הצידה, לא מסוגל לפגוש את מבטו של אן דהאי.

— מאוחר. אתה יכול ללכת. תחזור מחר, באותה שעה. אנחנו צריכים לסיים את המלאי.

אן דהאי אסף את רשימותיו בתנועות איטיות ומכוונות. הוא לא רצה לתת לרגשותיו להציף אותו עכשיו. הוא היה חייב להישאר ממוקד, להישאר בחיים, לסיים את המחקר שלו. אבל כעס התבשל בתוכו כמו סיר על הכיריים, מאיים לגלוש בכל רגע.

הוא סימן לסריסים האחרים ללכת אחריו. כשהם עזבו את הביתן, צועדים בשקט במסדרון זרוע ההריסות, לי ליאנינג מלמל:

— אדון, איננו יכולים לחזור מחר. זה יהיה שיתוף פעולה איתם. אחרי מה שראינו זה עתה... אחרי ווי גואוליאנג... איך נוכל להמשיך לעזור להם?

אן דהאי עצר באור העמום של המסדרון, ופנה אל הצעיר.

— תאמינו לי, כל נימי נפשי רוצים לברוח, לעולם לא לחזור לכאן, לעולם לא לראות שוב את הפרצופים האלה. ובכל זאת, אם לא נחזור, מי יישא עדות מדויקת? הקפטן הצרפתי ירשום את רשימותיו, אך הן ישמשו רק כדי להצדיק את הביזה, לקטלג את השלל. רשימותינו, לעומת זאת, ישמשו יום אחד

לדרישת צדק. כדי להוכיח שלכל חפץ היה סיפור, משמעות. כדי להפוך את הגניבה לפשע מתועד.

קוי יוגוי, ששתק כל אחר הצהריים, סוף סוף דיבר.

— איזה צדק? מי יביא צדק לוויי גואוליאנג? מי יחזיר לו את חייו? המתים אינם רואים צדק. צדק אינו מוחק דם.

לאן דהאי לא הייתה תשובה מספקת. קוי יוגוי צדק. צדק, אם אי פעם יגיע, יהיה מופשט, מרוחק, חסר משמעות עבור אלה שכבר מתו. אבל מה עוד הם יכלו לעשות?

— אף אחד לא יחזיר אותו לחיים. זה נכון. אבל לפחות שמו ייחרט בהיסטוריה. לפחות, בעוד מאה שנה, בעוד מאתיים שנה, אנשים ידעו שהוא היה קיים, שהוא חי, שהוא יצר יופי, שהוא נהרג שלא בצדק. זה לא הרבה. זה מעט באופן פתטי. אבל זה כל מה שאנחנו יכולים לעשות. זו ההתנגדות שלנו. הסירוב שלנו לתת למנצחים לכתוב את ההיסטוריה היחידה שתשרוד. הם צעדו לעבר נקודת המפגש, כל אחד שקוע במחשבותיו. השמש החלה לשקוע. מאחוריהם, הם עדיין יכלו לשמוע את קולות הביזה: צחוק, קריאות, התרסקות חפצים נשברים, קול עולם גוסס.

אן דהאי צעד קדימה, צעדיו מכניים, אוטומטיים. במוחו, הוא ראה שוב את פניו של ווי גואוליאנג, אותן פעמים שפגש אותו בגנים, תמיד עם חיוך, תמיד אנקדוטה לחלוק על צמח זה או אחר. הוא נזכר בשיחה שניהלו לפני אולי חמש שנים. ווי גואוליאנג הראה לו עץ שזיף שזה עתה שתל.

"עץ השזיף הזה יפרח בעוד שנתיים", אמר בגאווה. "ובעוד עשרים שנה, הוא יהיה מרהיב. בעוד חמישים שנה, נכדיי יוכלו לשבת תחת ענפיו. זו עבודתו של גן - שתילה לעתיד, לאנשים שלעולם לא נכיר."

ווי גואוליאנג לעולם לא יראה את העץ הזה פורח. נכדיו לעולם לא ישובו מתחת לענפיו. אבל אן דהאי נשבע לזכור את העץ הזה, לחפש אותו אם ישרוד, לשמור עליו אם אפשר. זה היה המעט שיכול היה לעשות.

19 באוקטובר 1860, ארמון הקיץ, שקיעה

כאשר הקבוצות השונות התאספו בחצר מגורי המשרתים עם השקיעה, האווירה הייתה כבדה מכאב שלא נאמר. פניהם נשאו את סימני מה שכל אחד ראה, גופות היו כפופות תחת משקל האימה המצטברת.

מאדאם ליו הייתה הראשונה לחלוק את דיווחה. היא עמדה במרכז החצר, זקופה למרות תשישותה, אך קולה היה שבור, הזדקן עשר שנים תוך מספר שעות.

— חיפשנו במגורי הפילגשים. הם לקחו הכל. את השמלות, את התכשיטים, את המראות, את המניפות, את הנעליים הרקומות. הם אפילו קרעו את שטיחי הקיר מהקירות. אבל החלק הכי גרוע... מצאנו את לי מיי. היא הייתה בת חמש עשרה. רק בת חמש עשרה. היא התחבאה בארון בגדים, וחשבה שהיא תהיה בטוחה. הם מצאו אותה.

היא נעצרה, קולה נשבר לחלוטין. מיי לין, שעמדה לידה, אחזה בידה. — מצאנו אותה אחר כך. הגופה שלה... מה שעשו לה... אף ילדה לא צריכה לסבול את זה. אף בן אדם לא.

היא לא המשיכה. היא לא הייתה צריכה. כולם הבינו. דממה כבדה השתררה, כל אחד מהרהר בזוועה במוחו. וואנג צ'אנגגווי, מנהל המטבח, דיבר.

— חיפשנו במטבחים ובמחסנים. החיילים מצאו את מאגרי האלכוהול והם משתכרים עד מוות. עשרות צנצנות של יין קיסרלי, יינות שהקיסרים שמרו לאירועים מיוחדים. הם שותים אותו כמו מים, שופכים אותו לפיהם, שופכים חצי ממנו על מדי הים שלהם. הם מקיאים בגנים, במסדרונות. חלקם כל כך שיכורים שהם בקושי יכולים לעמוד. הם יהיו אפילו יותר מסוכנים הלילה. גברים שיכורים עם נשק, בלי משמעת, בלי קצינים שישלטו בהם... אנחנו צריכים להסתתר, ולצום.

וואנג דאניו, הגנן הזקן, שתק. לא היה לו דיווח למסור, לא מילים להוציא. אן דהאי ראה אותו בוהה קדימה במבט ריק, עיניו מזוגגות, ידי רועדות, אותן ניסה לשווא לשלוט בהן. הוא היה בהלם. הוא כנראה היה עד למותו של ווי גואוליאנג. הם היו חברים, לאחר שהחלו לעבוד בארמון בערך באותו זמן. אן דהאי דיבר לאחר שכולם סיימו לשותף את עדויותיהם.

— חבריי, כולנו היינו עדים לזוועות היום. איבדנו חברים. ווי גואוליאנג מת. לי מיי מת. אולי אחרים שאת שמותיהם איננו יודעים עדיין. עלינו להישאר מאוחדים. ועלינו לחשוב באופן מעשי על הישרדותנו. וואנג צ'אנגגווי, כמה אוכל בדיוק יש לנו?

וואנג צ'אנגגווי הוציא מחברת קטנה מכיסו - הרגל של טבח קפדן.

— שלושה ימים אם נקצוב בקפידה. אולי ארבעה אם נאכל מעט מאוד. יש לנו אורז, שעועית יבשה, כמה ירקות שמתחילים להתקלקל, מלח וקצת שמן. אין בשר. החיילים לקחו את כל הבשר.

ספרן קשיש בשם ג'אנג יינגחואן הרים את ידו. האיש תמיד היה קפדן, מאורגן ומסור לספרים שבטיפולו. פניו השלוות בדרך כלל היו מוכתמות כעת באבל.

— מאסטר אן, ביליתי את היום בספרייה הגדולה. הם שורפים ספרים.

קולה נשבר למשמע המילים הללו, כאילו אמירת האמת בקול רם הפכה אותה למציאותית יותר, לבלתי נסבלת יותר.

— הם שורפים אותם. לא בגלל שהם רוצים במיוחד להשמיד אותם - הם אפילו לא יודעים מהם הספרים האלה, הם לא יכולים לקרוא אותם. אלא בגלל שהם תופסים מקום, והם רוצים את המקום הזה כדי לאגור את השלל שלהם. אלפי כרכים, חלקם מתקופת שושלות סונג וטאנג. כתבי יד ייחודיים, פרשנויות על הקלאסיקות שהועתקו בידי מלומדים גדולים. שירים, חיבורים רפואיים, טקסטים אסטרונומיים, כרוניקות היסטוריות. הם משתמשים בהם כדי להדליק את מדורותיהם. ראיתי חייל קורע דפים מכתב יד של שושלת סונג כדי להדליק סיגריה.

הוא פתח את תיקו ביד רועדת והוציא מתוכו חמישה ספרים עתיקים, אוזו בהם אל חזהו כפי שאב היה אוזו בילד גוסס.

— הצלחתי להציל את אלה. רק חמישה. מתוך עשרות אלפים. אבל זה משהו. זה משהו, לא?

השאלה הייתה נואשת, מתחננת לאישור, לביטחון שמאמציה לא היו לשווא. אן דהאי ירד מהבמה.

— ג'אנג יינגחואן, חמשת הספרים האלה ששמרת מכילים אולי מיליון תווים. רעיונות ששרדו במשך מאות שנים, חוכמה שנלמדה על ידי דורות של חוקרים. בזכותך, הם ישרדו אפילו יותר זמן. זה עצום. זהו מעשה של התנגדות. מעשה של שימור. תודה. תודה על האומץ לחזור לגיהנום הזה כדי להציל אפילו רק את חמשת הספרים האלה.

אחד השומרים הלא חמושים, אדם בשם צ'ן מינגדה ששירת בצבא הקיסרי לפני ששובץ בארמון, התערב אז. הוא היה אדם פרגמטי, רגיל למצוא פתרונות במצבים קשים.

— יש לי הצעה. יש מערות בגבעות ממערב. אבי היה צייד והיה לוקח אותי לשם כשהייתי ילד. אני מכיר את הדרך. הן נסתרות, קשה למצוא אותן אם

לא יודעים איפה לחפש. חלקן גדולות מספיק כדי להכיל מחשים של חמישים איש או יותר. נוכל להקים שם מחנה זמני, בטוח ורחוק מהחיילים. דהאי הרגיש גל של הקלה שוטף אותו. מפלט. מקום בטוח להתארגן מחדש, לנשום ולתכנן.

— זה רעיון מצוין. זה בדיוק מה שאנחנו צריכים. אבל אנחנו לא יכולים ללכת כולנו בבת אחת. קבוצה גדולה של חמישים איש שחוצים את הגבעות תבחין. חיילים מסיירים. אנחנו צריכים ללכת בקבוצות קטנות, בזמנים שונים, וללכת בשבילים נפרדים.

הם בילו את השעה הבאה בארגון קפדני של הפינוי, ואן דהאי אפילו שרטט מפה גסה באבק כדי שכולם יבינו את התוכנית. הוחלט שהקבוצה הראשונה, המורכבת בעיקר מנשים וקשישים - אלו שיהיו הפגיעים ביותר אם החיילים השיכורים ימצאו אותם - תעזוב מיד תחת הנהגתו של צ'ן מינגדה. הם ילכו בדרך הישירה ביותר, תוך ניצול שעות היום האחרונות.

הקבוצה השנייה, שכללה את אן דהאי, לי ליאנינג ועוד כמה, הייתה עוזבת לפני עלות השחר למחרת, בחושך לפני הזריחה, כשהחיילים היו ישנים לאחר ליל השתייה שלהם.

הקבוצה השלישית, אלו שרצו לנסות להציל עוד כמה חפצים או מסמכים, היו עוזבים בבוקר לאחר ניסיון אחרון להחלמה.

אן דהאי נתן הוראות מדויקות לקבוצה השלישית, קולו יציב וצלול:

— זכרו, המטרה אינה ערך כספי. החיילים כבר לוקחים כל דבר שנוצץ, כל דבר עשוי זהב או ירקן. השאירו את הדברים האלה להם. חפשו מסמכים המספרים את סיפור חייהם של אנשים - מכתבים אישיים, יומנים, ספרי חשבונות המציגים את פרטי חיי היומיום, רישומים המציינים שמות של אנשים רגילים. חפשו תצלומים אם תוכלו למצוא כאלה - הם תיעודים חזותיים שאין להם תחליף. חפשו חפצים שקשורים אליהם סיפורים, גם אם הם לא נראים יקרים. מניפה פשוטה שהייתה שייכת לפילגש יכולה לספר לנו יותר על חיי היומיום מאשר כס מלכות מוזהב. הדברים האלה הם שחושפים באמת ציוויליזציה, לא אוצרות.

עם רדת הלילה והקבוצה הראשונה התכוננה לצאת לדרך, תוך בדיקת אספקה בפעם האחרונה, מאדאם ליו הצטרפה לאן דהאי. פניה היו נחושים, קשוחים מנחישות חדשה שהחליפה את הייאוש הראשוני.

— אדון אן, אני רוצה להישאר עוד יום. לחפש את בתי, מיי פנג. אולי היא מסתתרת איפשהו בהריסות. אולי היא פצועה ולא מסוגלת לזוז, מחכה שמישהו יבוא. אני לא יכולה לעזוב בלי לדעת. אמא לא יכולה לנטוש את ילדה, גם אם הסיכויים קלושים.

אן דהאי הביט באישה האמיצה הזו שכבר איבדה כל כך הרבה בחייה. מאדאם ליו שירתה את הקיסרית בנאמנות מוחלטת, והקריבה את חייה למען הארמון. היא גידלה את מיי פנג לבדה לאחר שבעלה נפטר מחום. הילדה הייתה כל חייה, משפחה היחידה.

— קחו אתכם את מיי לין ועוד אדם או שניים. חפשו יחד, הישארו יחד בכל עת. לעולם אל תתפרדו. ואם עד מחר בערב לא תמצאו אותה...

הוא השאיר את המשפט לא גמור. שניהם ידעו מה המשמעות. לאחר ארבעים ושמונה שעות, הסיכויים למצוא מישהו חי היו כמעט אפסיים.

— אם לא אמצא אותה, אעזוב. אני מבטיח לך. לא אמות כאן לשווא. אבל אני חייב לנסות.

— אני מתפלל שתמצא אותה.

באותו לילה, אן דהאי נשארו ערים במרתף שבו התחבאו. זה היה חלל צפוף ולח שהדיף ריח של אדמה וטחב. שורשים נתלו מהתקרה הנמוכה. מים חלחלו במורד קירות האבן. אבל זה היה בטוח, נסתר, מפלט זמני בכאוס.

כשהוא מקשיב לצלילים שלמעלה, הוא יצר מפה של האסון במוחו. שירה שיכורה, צורמת ואכזרית. צחוק שהדהד לאורך הלילה באיכות מטורפת. יריות מדי פעם - אולי חיילים יורים על צללים, אולי הוצאות להורג בהקדם, אולי סתם הוללות שיכורות. ולפעמים, הצלילים הגרועים ביותר - צרחות חודרות, מקפיאות דם. צרחות של נשים, של ילדים. כל צרחה הייתה חיים מנופצים, תמימות הרוסה, סיפור שנגמר באלימות.

לי ליאנינג, הצטופף לצידו בחושך הלח של המרתף, מלמל תפילות בודהיסטיות. שפתיו נעו ללא הרף, ויצרו את המנטרות שלימדו אותו בילדותו. "אום מאני פאדמה הום... אום מאני פאדמה הום..." התפילה לבודהה של חמלה, שחזרה על עצמה ללא לאות כמו קמע נגד הרוע.

— אתה חושב שבודהה יכול לשמוע אותנו בגיהנום הזה? מלמל אן דהאי.

הסריס הצעיר הרים את עיניו, תווי פניו בקושי נראו באפלולית שרק זוהר קלוש של נר קטן פירק.

— אני לא יודע אם בודהה קיים. אני אפילו לא יודע אם אני באמת מאמין במשהו יותר. אולי האלים נטשו אותנו. אולי הם מעולם לא היו קיימים. אבל אני יודע שתפילה מביאה נחמה. היא נותנת לי משהו לעשות, משהו למקד בו את דעתי במקום להקשיב לצעקות האלה. וכרגע, אנחנו צריכים את כל הנחמה שאנחנו יכולים לקבל, גם אם היא נובעת מאשליה. אולי זה התפקיד האמיתי של הדת: לא להציל אותנו, אלא לתת לנו משהו להיאחז בו כשהכל מתפרק.

אן דהאי הנהן לאט. הוא הרהר בחינוכו הדתי, שילוב של קונפוציאניזם, טאוואיזם ובודהיזם כמו רוב הסינים. הוא התפלל לאבותיו מדי שנה בפסטיבל צ'נגמינג, הקריב קטורת במקדשים באירועים מיוחדים, והעתיק סטורות בודהיסטיות כדי לזכות בזכות. אבל האם הוא באמת האמין? או שמא אלה היו רק טקסים מנחמים, הרגלים תרבותיים שעברו מדור לדור?

— אתה מפחד, ליאנינג?

— אני מבועת, אדון. כל רעש למעלה גורם לי לקפוץ. בכל פעם שאנחנו שומעים צעדים, אני חושב שזה הסוף, שהם מצאו אותנו, שאנחנו הולכים למות כמו ווי גואוליאנג. הלב שלי פועם כל כך חזק שאני חושש שהם ישמעו אותו. אבל פחד הוא טבעי, נכון? זה מה שאנחנו עושים למרות הפחד שמגדיר מי אנחנו.

— ומה אנחנו? למה הפכנו בסיוט הזה?

לי ליאנינג חשב זמן רב לפני שענה, ובחר את מילותיו בקפידה.

— אנחנו ניצולים. עדים. שומרי הזיכרון. זה חשוב יותר ממה שזה נראה. בעוד מאה שנה, בעוד אלף שנה, מישוהו ירצה לדעת מה קרה כאן. ואנחנו נהיה היחידים שיוכלו לומר את האמת. לא את האמת של הגנרלים בדוחות הרשמיים שלהם. לא את האמת של ההיסטוריונים שלא היו שם. אלא את האמת של אלה שחוו את הזוועה, שראו את הפנים, שמעו את הצעקות, הריחו את העשן.

מעל, נשמע פיצוץ, והרעיד את המרתף. אבק ופסולת ירדו מהתקרה. חלק מהאנשים במרתף פלטו צעקות אימה לפני שנזכרו שעליהם לשתוק, נושכים את שפתיהם, חונקים את קולם בידיהם.

קוי יוגוי, מכורבל בפניה כמו חיה פצועה, שאל בקול שכמעט ולא נשמע:

— מה זה היה? מה הם עושים עכשיו?

— הם מפוצצים את דלתות הכספת כדי להגיע לאוצר האחרון. או שאולי הם כבר מתחילים לשרוף בניינים בצורה שיטתית יותר. אבק שריפה מאיץ את ההרס.

— כמה זמן זה יימשך? כמה ימים נוספים של ייסורים אלה עלינו לסבול? אן דהאי לא רצה לומר את האמת - שזה יכול להימשך שבועות - אבל לשקר היה חסר טעם.

— אני לא יודע בוודאות. ימים, בוודאי. עד שהם ייקחו כל מה שהם רוצים, כל מה שהם יכולים לשאת. עד שלא יישאר דבר ששווה לגנוב. עד שאפילו ההריסות יהיו סתם הריסות.

בחושך הלח, אן דהאי עצם את עיניו וניסה לזכור את הארמון כפי שהיה. זה היה תרגיל כואב אך הכרחי. הוא היה חייב לחרוט את התמונות הללו בזיכרונו לפני שיימחק, לפני שזוועת ההווה תמחק לחלוטין את יופיו של העבר.

הוא זכר את הגנים באביב, כשהעצים פורחים והאוויר ריח של דבש ועלי כותרת. הוא זכר את הביתנים בשקיעה, גגותיהם הזהובים נוצצים באור הדועך. הוא זכר את ערבי הקיץ שבהם הקיסר ערך הרצאות שירה ליד האגם, פנסים צפו על המים כמו כוכבים שנפלו. הוא זכר את בקרי החורף שבהם שלג כיסה הכל בלבן והדממה הייתה כה עמוקה עד שכמעט אפשר היה לשמוע את העבר לוחש את סודותיו.

הוא רצה לחרוט את התמונות הללו כה עמוק בזיכרונו, שלעולם לא יוכלו להיגנב, לעולם לא להישרף, לעולם לא להיעלם לחלוטין.

20 באוקטובר 1860, מערות בגבעות המערביות, ערב

כאשר הגיע אן דהאי למערות לאחר מסע מתיש בגבעות, בהנחיית ההוראות המדויקות שצ'ן מינגדה השאיר עם הקבוצה הראשונה, הוא היה מותש פיזית ורגשית. גלימותיו היו קרועות מקוצים ששרטו את בד המשי כמו אצבעות מאשימות. רגליו דיממו בנעליו הבלויות, כל צעד היה עיניו קטן. אבל הוא היה בחיים. זה כל מה שחשוב.

צ'ן מינגדה, השומר שמצא את המקלט הזה, קיבל את פניו בפתח המערה הגדולה ביותר בהקלה נראית לעין.

— אדון אן! תודה לאל! חשבנו שנלכדת או גרוע מכך!

אן דהאי נשען על פני הסלע, נושף נשימה גדולה וכואבת. כל נשימה שרפה את ריאותיו. הוא היה זקן מדי למאמץ פיזי מסוג זה.

— כמעט. חיילים סיירו בכל מקום. היינו צריכים להסתתר שלוש פעמים. אבל שרדתי. מה לגבי האחרים?

— כולם כאן. עשרים ושלושה אנשים, כולל הקבוצה הראשונה. לג'אנג צ'ינלין יש פגיעת ראש קשה — לבנה נפלה עליו בזמן שחיפש ספרים בהריסות — אבל גאו ניאנג טיפלה בה בעשבי תיבול שמצאה. הוא יהיה בסדר. מאדאם ליו ומיי לין עדיין לא חזרו מהחיפושים שלהן.

אן דהאי הרגיש את בטנו מתכווצת בכאב. מאדאם ליו. מיי פנג. הוא קיווה שהם כבר ימצאו את הנערה, שהם יהיו בטוחים כאן.

— כמה זמן עבר?

— הם יצאו הבוקר עם הזריחה. הם היו אמורים לחזור לפני שעתיים, לפני שהלילה ירד לחלוטין.

אן דהאי התיישב מיד למרות תשישותו, תוך התעלמות מהכאב ברגליו.

— אני אלך לקחת אותם. אולי הם צריכים עזרה. אולי הם מצאו את מיי פנג פצועה ולא יכולים לשאת אותה לבד.

צ'ן מינגדה תפס אותו בזרוע באחיזה איתנה שלא הותירה מקום לדיון.

— לא! אתה מותש. אתה בקושי יכול לעמוד. תסתכל על עצמך - אתה רועד מעייפות. וכמעט חשוך. זה מסוכן מדי. לעולם לא תמצא את דרכך חזרה בחושך מוחלט, וגם אם תעשה זאת, חיילים מסיירים בכל מקום. יש להם לפידים. הם יראו אותך לפני שאתה תראה אותם.

אן דהאי רצה למחות, רצה להתעקש, אבל הוא ידע שצ'ן צודק. במצבו הנוכחי - מותש, רעב, מבולבל - הוא לא יהיה מועיל לאף אחד. סביר יותר שהוא יהיה נטל מאשר עזרה.

— בסדר גמור. אבל אם הם לא יחזרו עד עלות השחר מחר בבוקר, עם אור ראשון של היום, אלך לחפש אותם. עם או בלי עזרה. לא אנטוש אותם.

הוא נכנס למערה, עיניו הסתגלו לאור העמום. בפנים, כשלושים איש התגודדו סביב כמה מדורות מאולתרות. האווירה הייתה מעיקה, סמיכה מעשן שצרב את העיניים וריאוש שריחף כמו משקולת עופרת. המערה הריחה מלחות, אדמה קרה ופחד - ריח חריף של זיעה מעורבב בייסורים שאי אפשר להסתיר.

עיניהם של כולם היו אדומות, בין אם מהעשן החרוף ובין אם מבכי בלתי פוסק, כנראה משניהם.

אן דהאי צפה בהם לרגע, הניצולים הללו שנאחזו בחיים מכוח רצון טהור. חלקם בהו באש מבלי לראות אותה באמת, שקועים במחשבותיהם. אחרים התנדנדו בעדינות, תנועה מנחמת ולא מודעת. מעטים מלמלו תפילות, שפתייהם יצרו מילים עתיקות שניחמו דורות לפניהם.

ג'אנג יינגחואן, הספרן הזקן, ישב בפינה מבודדת, עדיין אוהז בחמשת ספריו שחולצו אל חזהו כאילו היו תינוקות שבירים שעליו להגן מפני העולם. הוא מלמל קטעים מהזיכרון, קולו רחש מתמשך והיפנוטי. אן דהאי התקרב מספיק כדי לשמוע. הזקן דקלם קטע מתוך הקלאסיקה של יראת הכבוד, אחר כך עבר לקטע מתוך האנליטיקה של קונפוציוס, ואז לשיר משושלת טאנג. הוא פחד לשכוח, הבין אן דהאי. פחד שאם הספרים יאבדו וזכרונו ייכשל, החוכמה תאבד לנצח בריק.

וואנג דאניו, הגנן שעבד עם ווי גואוליאנג במשך עשרות שנים, בהה במבט ריק אל האש. עיניו בקושי מצמצו. הוא לא אמר מילה. אן דהאי הכיר את המבט הזה. את ההלם. את התודעה שנסגרה כדי להגן על עצמה ממצואות כואבת מדי לקבל. הוא ראה את אותה המבט על פניהם של חיילים ששרדו קרבות נוראיים.

סאן יאוטינג, הסריס הצעיר שהוכה ביום הראשון, פניו עדיין מוכתמות בחבורות שהלכו והפכו צהובות-ירוקות, היה מכורבל בפינה אחרת, ברכיו צמודות לחזהו, מתנדנד קדימה ואחורה בתנועה קצבית ומרגיעה. עיניו היו פקוחות לרווחה, אך הוא לא ראה דבר מהעולם האמיתי. הוא זמזם שיר ערש, תמיד אותו מגנינה, שוב ושוב - כנראה זה שאמו נהגה לשיר לו כשהיה ילד ופחד מהחושך.

לי ליאניינג רכן לעבר אן דהאי.

— הם בהלם. כולם. ראינו יותר מדי זוועות בזמן קצר מדי. המוח האנושי לא נועד לספוג כל כך הרבה אלימות, אובדן והרס בזמן כל כך קצר. הוא מתפרק, מתפרק כדי להגן על עצמו.

אן דהאי הנהן. הוא עצמו הרגיש את קהות הדם הרגשית מתחילה להשתלט עליו - אותה דיסוציאציה מוזרה שבה חלק ממנו צופה בכל דבר מבחוץ, כאילו האירועים האלה קורים למישהו אחר. זו הייתה הגנה פסיכולוגית מפני מציאות כואבת מדי לקבלה מלאה. אם כל הכאב היה נכנס בבת אחת, הוא היה משתגע.

הוא התיישב ליד האש המרכזית, מרגיש את החום על פניו כמו ברכה אחרי הלילה הקר. הוא דיבר בקול רם מספיק כדי שכולם יוכלו לשמוע, קולו מהדהד מקירות האבן של המערה:

— חבריי, תקשיבו לי. אני יודע שהיומיים האחרונים היו הגרועים ביותר בחיינו. אולי הימים הגרועים ביותר שאדם יכול לחוות. אני יודע שחלקכם תוהים למה להמשיך, מה הטעם לשרוד כשכל מה שהכרנו איננו, כשכל מה שנתן משמעות לחיינו נהרס או נגנב. כשאפילו חלומותינו נשרפו.

הוא נתן לדבריו להדהד במערה הדוממת לפני שהמשיך. חלקם הרימו את מבטם לעברו באיטיות, אחרים שמרו על מבטם נעוץ בקרקע או בלהבות הרוקדות.

— אבל אני אגיד לכם למה אנחנו שורדים. אנחנו שורדים כי אנחנו העדים. אנחנו אלה שבאמת יודעים מה קרה כאן. לא הגרסה שהמנצחים יכתבו בעיתונים המפוארים שלהם כדי להצדיק את מעשיהם. לא התעמולה שהממשלות יפיצו כדי להרגיע את מצפונן. הסיפור האמיתי. הסיפור שלנו. סיפורם של אנשים רגילים שאיבדו הכל, אבל שמרו על אנושיותם, כבודם, יכולתם לזכור ולהיות עדים.

הוא קם, צועד באיטיות בחלל שלפני האח, תנועותיו מכוונות למשוך תשומת לב.

— עלינו להישאר מאוחדים. זהו הכוח שלנו - היחיד שנותר לנו. ועלינו לחשוב באופן מעשי על הישרדותנו המיידית. אני מציע שנקים צוותים. צוות אחד לבישול, בראשות וואנג צ'אנגגוי - אתם יודעים על מנות מזון, הכנה והיגיינה. אחד לאבטחה ולסיוורים סביב המערות, בראשות צ'ן מינגדה וז'או הונג - אתם מכירים את השטח, יש לכם אימון צבאי. אחד שילך ויאסוף אוכל מהכפרים הסמוכים כשהוא בטוח - אבל רק כשהחילים עזבו, לא לפני כן. ואחד שיחזור לארמון כדי לראות מה קורה, כדי להציל את מה שעוד ניתן להציל.

ז'או הונג מחה מיד, קולו מתגבר לגובה רב:

— לחזור לארמון? למה? כדי להיהרג? כבר ראינו מספיק זוועות! ווי גואולינג מת לחינם! האם אתם רוצים שנמות גם למען חפצים?

לי ליאנינג עמד ליד אן דהאי, נעוריו העניקו לו אנרגיה שכבר לא הייתה למבוגרים יותר.

— להעיד, ז'או הונג. מאסטר אן צודק. אחרת, איך נדע מה אבד? איך נוכל לספר לילדינו, לנכדינו, מה היה לפני ההרס? איך ההיסטוריה תדע את האמת? דהאי הסכים בהכרת תודה עם לי ליאנינג.

— אני אלך. כל יום, כל עוד זה אפשרי, אלך כדי להתבונן, לשים לב, לזכור. זוהי משימתי האחרונה.
לי ליאנינג יישר את כתפיו.

— אני אבוא איתך. אתה לא צריך ללכת לבד. שני זוגות עיניים רואים טוב יותר מאחת, שני זיכרונות אמינים יותר מאחת.

להפתעת כולם, גם קוי יוגוי קם. הסריס הצעיר והשתקן, שכמעט ולא דיבר ונראה כאילו הוא מסתגר בתוך עצמו, מצא כעת את האומץ להתנדב.

— גם אני. אני חייב לעשות משהו. אני לא יכול סתם לשבת כאן ולחכות, להתבשל בפנים, להשתגע מלשבת בחושך ולחשוב על כל מה שאיבדנו. אם אני יכול לעזור לשמר את הזיכרון... זה עדיף מכלום. זה עדיף מלאפשר להכל להיעלם כאילו הוא מעולם לא היה קיים.

— תודה. תודה לשניכם. אתם אמיצים יותר משאתם חושבים. נלך יחד, נגן אחד על השני. שלושה יחד טובים יותר מאחד.

הם בילו את השעה הבאה בארגון החיים במערות ביעילות מפתיעה שעמדה בניגוד חד לייאוש שסביב. צוותים הוקמו, ואחריות חולקה במדויק. וואנג צ'אנגגוי לקח על עצמו את האחריות על ארגון הארוחות והמנות, והקים מערכת כרטיסים למניעת סכסוכים. צ'ן מינגדה וז'או הונג הקימו מערכת שמירה עם משמרות של שעתיים, אותות אזהרה ודרכי מילוט למקרה חירום. ג'אנג יינגחואן, שיצא סוף סוף מהטראנס שלו, הציע להתחיל ללמד את הצעירים - קריאה, כתיבה, חשבון ודקלום הקלאסיקה - כדי לשמור על דעתם פעילה ולתת להם תקווה לעתיד שבו ידע זה יהיה שימושי.

זה נתן לאנשים מטרה לשאוף אליה, משהו להתמקד בו מעבר לכאב המיידי שלהם. הארגון היה סוג של התנגדות לכאוס, אישור שלמרות הכל, הם נשארו בני אדם מתורבתים.

גאו ניאנג, משרתת ותיקה שהייתה גב' מלכה ובעלת קול רך ואמהי - הציעה לחלוק אנקדוטות, זיכרונות מאושרים מהארמון לפני ההרס.

הרעיון נתקל בתחילה בהיסוס, כאילו זכירת אושר העבר חריפה עוד יותר את הכאב בהווה, הפכה אותו לבלתי נסבל יותר. אבל לאט לאט, בהיסוס,

אנשים החלו לדבר. זה היה כמו לפתוח דלת שהייתה סגורה זמן רב - קשה בהתחלה, אחר כך קל יותר ויותר.

וואנג צ'אנגגוי סיפר את הסיפור על הפעם בה הוסיף בטעות מלח במקום סוכר לעוגת יום ההולדת של הקיסרית. פניו אורו בפעם הראשונה כשהוא סיפר את האנקדוטה.

— זה היה לפני חמש עשרה שנה. הייתי צעיר, אולי בטוח מדי ביכולתיי. נאמר לי מאה פעמים לבדוק את המרכיבים, תמיד לטעום לפני ההגשה. אבל מיהרתי באותו יום - היו כל כך הרבה מנות להכין לסעודה. סמכתי על האינסטינקטים שלי. כשהקיסרית לקחה את הביס הראשון מול כל החצר, ראיתי את פניה משתנים. הלב שלי עצר. חשבתי שאני הולך להוצאה להורג במקום. שמעתי סיפורים על טבחים שראשיהם נערף תמורת פחות. אבל היא... היא פשוט צחקה. צחוק גדול ולבבי שהפתיע את כולם. היא אמרה, 'זה מזכיר לי שאני אנושית, נוטה לאותן טעויות כמו כולם. אפילו קיסרים לפעמים אוכלים מלח במקום סוכר. היא אפילו אכלה את כל המנה שלה כדי לא להביך אותי מול האחרים.

צחוק רך התגלגל בקבוצה, צליל מוזר וכמעט נשכח בהקשר הזה. היה טוב לצחוק, אפילו קלושות, גם אם הצחוק היה מהול בדמעות.

גאו ניאנג, מעודדת מהתגובה, סיפרה על היום בו ראתה את הקיסר צ'יאנלונג מלחין שיר בגן, כה שקוע ביצירתו עד שלא הבין שהתחיל לרדת גשם והוא היה ספוג עד לשד עצמותיו.

— זה היה יום קיץ, אולי לפני חמישים שנה — הייתי חדש בארמון. הקיסר היה ידוע בכך שחיבר שירים בכל מקום, בכל זמן. כשהשראה הכתה בו, שום דבר אחר לא היה קיים עבורו. באותו יום, הוא ישב מתחת לעץ ערבה ליד האגם. משרתיו עקבו אחריו, כמובן, אך לא העזו להפריע לו בזמן שחיבר. זה היה הכלל. כשהגשם התחיל — תחילה טפטוף קל, אחר כך מבול של ממש — כולנו נשארו שם, גם בגשם, מחכים בסבלנות שישים לב. הוא בטח נשאר שם חצי שעה, מרוכז לחלוטין במכחולו ובנייר שלו, בעוד המים זרמו על פניו, מרטיבים את גלימותיו הקיסריות. לבסוף, הוא הרים את מבטו ואמר, כאילו הייתה זו תגלית גדולה, "תראו, יורד גשם."

כולנו היינו ספוגים עד העצם, רועדים מקור, אבל איש לא צחק. השיר שהוא כתב - אני עדיין זוכר אותו - עסק בבצורת ובצורך בגשם כדי שהיבולים יגדלו. אולי השמיים שמעו אותו.

סיפורים נוספים באו בעקבותיהם, שוזרים יחד מארג מורכב ויפהפה של החיים שהיו קיימים בארמון. לי ליאניינג סיפר על היום בו טווס נמלט מהמתחם שלו ורץ במסדרונות הארמון, ויצר כאוס קומי כאשר משרתים ושומרים ניסו לתפוס אותו מבלי לפגוע בו, הציפור רצה בין רגלי האנשים, נוצותיה הצבעוניות משאירות אחריה שובל.

סאן יאוטינג, שסוף סוף התעורר משתיקתו הקטטונית בפעם הראשונה, סיפר כיצד אמו נתנה לו קמיע ירקן לפני שעזב לארמון בגיל עשר, קמיע שעדיין ענד וכעת היה הדבר היחיד שבבעלותו שבא ממנה.

— היא אמרה לי שכל עוד אני עונד את הקמיע הזה, היא תחשוב עליי כל יום. שאהבתי תעבור דרך הירקן כדי להגן עליי. לא ידעתי אם אני צריך להאמין לה - הייתי צעיר, מפוחד. אבל ענדתי אותו כל יום במשך שש שנים. וכשהיילים חיפשו אותנו באותו יום הראשון, הם לקחו את הטבעת שלי, הם לקחו את המטבעות שלי, אבל הם לא מצאו את הקמיע. הסתרתי אותו בפה שלי. הוא עדיין שם, צמוד לחזי. אולי אמי עדיין חושבת עליי. אולי היא עדיין בחיים.

אחד אחד, הם שיתפו את זיכרונותיהם - רגעים של שמחה ועצב, ניצחונות קטנים ומכשולים, חיי היומיום הכמעט מייגעים ואירועים יוצאי דופן. השלגים הראשונים כאשר הארמון כולו הפך לנוף אגדות. חגיגות ראש השנה עם זיקוקים, פנסים אדומים וסעודות שנמשכו ימים. חתונות של בני המשפחה הקיסרית, טקסים מפוארים שגייסו את הארמון כולו במשך שבועות. לידות שהביאו שמחה ותקווה. קידומים שגמלו שנים של שירות נאמן. נזיפות שהביאו השפלה אך גם לימדו. חברויות לא צפויות בין אנשים מדרגות שונות. יריבויות קטנוניות שנראו חשובות אז אך נראו מגוחכות כעת.

החיים בכל מורכבותם, הבנאליות הנשגבת שלהם, יופיים הרגיל, מצטמצמים כעת לסיפורים הנלחשים סביב מדורה במערה קרה ולחה.

אן דהאי הקשיב להכל, הנהן בראשו מדי פעם, לפעמים מוסיף את זיכרונותיו שלו, שוזר את החושים האינדיבידואליים לבד קולקטיבי. הוא חשב על ההערה שאמר קודם לכן: לשמר לא רק את החפצים, אלא גם את הסיפורים, את החיים שחיו, את האנושיות של המקום.

— אתם מבינים? זה מה שאנחנו חייבים לשמר. הרגעים הקטנים שהגדירו מי היינו. ארמון אינו רק קירות שיש ואוצרות זהב. אלה האנשים שחיו שם, שאהבו, שעבדו קשה, שחלמו, שצחקו ובכו. אלה הטבחים שקמו לפני עלות השחר כדי להכין ארוחות. הגננים שבילו שעות על ברכיהם באדמה. הסריסים

שהלכו קילומטרים רבים בכל יום במסדרונות. המלכות שרקמו במשך שעות. זה האובדן האמיתי. וזה מה שאנחנו עדיין יכולים להציל על ידי זכירה.

השחר התקרב. הם שמעו קולות בפתח המערה. כולם קפאו, אימה אחזה בהם מיד. החיילים? האם הם התגלו?

אבל דווקא מאדאם ליו ומיי לין הן שהופיעו בכניסה, צלליות כהות נחתכות על רקע השמיים המתבהרים אט אט.

כולם קפצו. מאדאם ליו נראתה מותשת, בגדיה קרועים ומלוכלכים, גומיה המעוצבת בקפידה כבר לא מסודרת, שיערה האפור פזור, אך היא הייתה שלמה, חיה. מיי לין תמכה בה, עזרה לה ללכת, כמעט נשאה אותה במטרים האחרונים. שתי הנשים התקדמו באיטיות, פניהן נושאות את חותמו של כאב שחרג מעבר לפיזי, כאב שחיבר את הנשמה.

אן דהאי מיהר לעברם, ליבו הלם בפראות.

— גברתי ליו! תודה לאל! דאגנו כל כך! תכננו לארגן צוות חיפוש ברגע שהשמש תזרח!

היא התמוטטה ליד האש הקרובה ביותר. מישו - וואנג צ'אנגגווי - נתן לה מים, אותם שתתה בשקיקה. אחר כך היא הביטה אל אן דהאי, והוא ראה בעיניה כאב כה עמוק, כה מוחלט, עד שנראה חסר תחתית, כמו באר שירדה אל מרכז כדור הארץ.

— מצאתי אותה. מיי פנג שלי. מצאתי אותה.

אן דהאי הרגיש את ליבו פועם בחוזקה. הוא כבר ידע את התשובה עוד לפני ששאל את השאלה. אפשר היה לראות זאת על פניו, באופן שבו כתפיו שמוטות.

— איפה היא?

קולה של מאדאם ליו היה כעת לא יותר מלחישה צרודה, מופרעת מכאב ותשישות.

— מת. בהריסות ביתן ההרמוניות. היא ושמונה נערות נוספות. נערות צעירות, כולן כל כך צעירות. הן...

קולה נשבר לחלוטין. היא נשמה נשימה עמוקה, מנסה נואשות להשיב לעצמה את קור רוחה, לשמור על מראית עין של כבוד למרות תהום הכאב שאיימה לבלוע אותה.

— הם ניסו להסתתר במרתפים שמתחת לביתן. הם חשבו שיהיו בטוחים מתחת לאדמה, שהחיילים לא יחשבו לחפש שם. אבל הברברים הציתו את הבניין. הם שרפו הכל, בשיטתיות, חדר אחר חדר. העשן נסחף אל תוך המרתפים. הבנות נחנקו. מצאנו אותן... גופותיהן היו... הן התכרבלו יחד, מנסות לנחם זו את זו ברגעיהן האחרונים.

היא לא יכלה להמשיך, התמוטטה בבכי קורע לב שנראה כאילו קרע את חזה. מיי לין דיברה בקול נחרץ, נחושה לסיים את הסיפור שמאדאם ליו לא יכלה עוד להמשיך בו.

— קברנו אותם. לא יכולנו להשאיר אותם שם, חשופים לפגעי מזג האוויר, אולי לבעלי חיים. הם היו ראויים ליותר. מצאנו מקום בגינת האדמוניות - זה היה הגן האהוב על מיי פנג. היא הלכה לשם בכל אביב לראות את הפרחים, בילתה שם שעות, מציירת במחברת קטנה. לא היו לנו כלים מתאימים - החיילים לקחו את כל הכלים של הגננים. רק את הידיים שלנו וכמה חתיכות עץ שמצאנו בהריסות. אבל חפרנו. חפרנו שעות, עד שהידיים שלנו דיממו, עד שהציפורניים שלנו נשברו. נתנו להם לפחות את זה. קבורה הגונה. מקום לנוח. קצת כבוד בכל הברבריות הזאת.

מאדאם ליו הוציאה משהו משרוולה - סיכת ראש כסופה, מעוצבת בעדינות עם מוטיב של פריחת שזיף. היא החזיקה אותה לפניה כמו קמע, הדבר המוחשי היחיד שנותר מביתה.

— זה היה שייך למיי פנג שלי. נתתי לה את זה ליום הולדתה השישה עשר. זו הייתה מסורת במשפחה שלי - אמהות נתנו לבנותיהן סיכות ראש כשהן הפכו לנשים, סמל להתבגרותן. היא תמיד ענדה את זה, אפילו לישון. היא אמרה שזה קמע המזל שלה, שזה יגן עליה מפני רע. זה כל מה שנשאר ממנה עכשיו. סיכת ראש מכסף. תשע עשרה שנות חיים, מצטמצמות לחפץ אחד.

היא אחזה בו כל כך חזק עד שפרקי אצבעותיה היו לבנות, אצבעותיה קפוצות כמו טפרים.

איש לא ידע מה לומר. מה אפשר לומר לנוכח אובדן כזה, צער כזה? מילים נראו חסרות תועלת, כמעט מעליבות בחוסר התאמתן. הדממה נמשכה, כבדה מצער משותף.

לבסוף, ג'אנג יינגחואן קם. הספרן הזקן הניח ביראת כבוד את ספריו היקרים על אבן שטוחה. הוא ניגש למאדאם ליו וכרע ברך לפניה בקושי רב - ברכיו

הזקנות חרקו בקול רם. הוא החל לדקלם סוטרה בודהיסטית על טבעם החולף של החיים, שחרור הנשמה מסבל ארצי, גלגל הקארמה ולידה מחדש.

המילים העתיקות מילאו את המערה, מהדהדות על קירות האבן, ויצרו הרמוניה טבעית. זו הייתה מנגינה שניחמה דורות רבים של אבלים, גשר בין החיים למתים.

כשהוא סיים את הסוטרה הראשונה, אחרים הצטרפו אליו באופן ספונטני. חלקם דקלמו סוטרות אחרות שהכירו. אחרים דקלמו שירים על אובדן וזיכרון. אלה שלא ידעו את המילים המדויקות פשוט זמזמו, ויצרו הרמוניה קולקטיבית של אבל משותף שהפכה את הייאוש האישי למשהו גדול יותר, נסבל יותר, כמעט נשגב.

הצליל היה יפהפה באופן מוזר למרות עצבו - קינה קולקטיבית ששזרה את כל אובדניהם האישיים לשיר אחד של זיכרון והתנגדות לשכחה.

כאשר השתררה לבסוף הדממה, כבדה וקדושה, פנתה מאדאם ליו לקבוצה שהתאספה. היא ניגבה את דמעותיה בקצה שרוולה. פניה, אף על פי שהיו מוכת צער, גילו נחישות חדשה, נחישות שלא הייתה שם קודם לכן.

— תודה. תודה לכולכם על תפילותיכם, על חמלתכם, אני יודעת עכשיו. אני יכולה לבכות, אני יכולה להתאבל, לשאת את כאבי, אבל אני יודעת. אני כבר לא קרועה לגזרים על ידי חוסר ודאות. ובמובן מסוים, למרות הזוועה, זה עדיף על חוסר ודאות. תקווה היא עינוי כשאין עוד סיבה לקוות. עכשיו אני יכולה להתחיל לקבל, גם אם הקבלה תיקח את שארית חיי.

היא בהתה באן דהאי בעיניה האדומות, עוצמה חדשה במבטה.

— המאסטר אן צודק. עלינו להיות עדים. עלינו לזכור. מא מיי פנג ושמונה הבנות האחרות - אסור לשכוח אותן. אסור שהן יהיו סתם סטטיסטיקות בדוח צבאי, מספרים חסרי פנים. היו להן שמות, חלומות, משפחות שאהבו אותן. מיי פנג רצתה להתחתן, להביא ילדים לעולם, אולי להפוך למשוררת. היא כתבה שירים יפים על פרחים. כל אלה שמתו בימים האחרונים - יש לנקוב בשמם, לזכור אותם, לכבד אותם.

אן דהאי ניגש אליה, אחז בידה, מרגיש את היבלות החדשות, את החתכים, את הדם היבש מהקבר שחפרה.

— הם יהיו. אני מבטיח חגיגת. נכין רשימה מלאה של כל מי שאנחנו מכירים שמת. שמם יישמר, יירשם בקפידה, ומוגן. זכרם יחיה כל עוד אנחנו חיים.

ונעביר את הזיכרון הזה לילדינו, והם יעבירו אותו לילדיהם. השרשרת לא תישבר.

באותו לילה, רוב האחרים נרדמו סוף סוף, מותשים פיזית ורגשית כאחד. אן דהאי נותר ער. לאור מנורת שמן קטנה שהציב בקפידה כדי לא להפריע לאיש, הוא החל במה שיהפוך למפעל חייו, לצוואתו, תרומתו האחרונה להיסטוריה: רישום האבודים.

על דפי נייר שהציל מהארמון - נייר אורז איכותי, עבה ועמיד, חזק מספיק כדי להחזיק מעמד במשך מאות שנים אם ישמרו כראוי ומוגנים מפני לחות - הוא החל לכתוב את שמותיהם של כל אלה שידע כמתים. הוא השתמש במברשתו הטובה ביותר, זו שמצא מהריסות חדר עבודתו, ובדיו שערבב בעצמו לפי המתכון המסורתי שלמד: פיח אורן שרוף, דבק מן החי וקצת מושק לניחוח.

כל תו צויר בקפידה, כמו תפילה חקוקה באבן. ידו נעה באיטיות, במכוון, והפכה כל שם לסוג של אמנות קליגרפית. זה לא היה רק רישום - זה היה אנדרטה.

השם הפרטי שהוא כתב:

ווי גואולינג, הגנן הראשי של ביתן העננים היקרים, בן שישים וחמש לערך, היה מכפר שיאנגשאן במחוז הביי. הוא עבד בארמון הקיץ במשך ארבעים ושבע שנים. כמומחה לעצי שזיף ואדמוניות, הוא יצר את חורשת השזיפים ליד ביתן ההרמוניות בשנת 1832 - עשרים ושמונה שנים של טיפול בחולה. נשוי לליידי וואנג (שנפטרה בשנת 1855), היו לו שלושה ילדים בוגרים, הבכור שבהם היה חקלאי בשיאנגשאן. הוא נהנה לשיר בזמן שעבד - במיוחד שירי עם מנעוריו. היה לו מוניטין של דיבור לצמחיו כאילו היו ילדים. הוא ידע את השם הבוטני של כל פרח בארמון. הוא נהג לומר, "גנן זורע לעתיד, לאנשים שהוא לעולם לא יכיר". הוא נהרג ללא התגרות על ידי חיילים בריטים ב-19 באוקטובר 1860, ליד ביתן העננים היקרים. פשעו: בריחה, אולי כדי להגן על זרעיו. עד: אן דהאי וארבעה אחרים. מי ייתן והאדמה תנוח עליו בקלילות.

ואז השם השני:

"מיי פנג, משרתת בביתן ההרמוניה, בת תשע עשרה, בתה היחידה של ליידי ליו (גבירת מלכה קיסרית). נולדה בבייג'ינג ביום החמישה עשר של החודש

הירחי השלישי של שנת 1841. היא עבדה בארמון מגיל ארבע עשרה. עדינה, ביישנית וחיננית בתנועותיה. היא אהבה לצייר פרחים, במיוחד אדמוניות - היא מילאה שלושה מחברות סקיצות. היא חלמה להתחתן, להביא ילדים לעולם, ואולי להפוך למשוררת. היא כתבה שירים על הטבע, שלפעמים היא הקריא לאמה. היא תמיד ענדה את סיכת השיער הכסופה שאמה נתנה לה ליום הולדתה השישה עשר. היא מתה מחנק בשריפה בביתן ההרמוניה ב-19 או 20 באוקטובר 1860, יחד עם שמונה נשים צעירות נוספות בגילאי חמש עשרה עד עשרים. הן התחבאו במרתפים, וחשבו שהן בטוחות. היא נקברה בגן האדמוניות על ידי אמה ומיי לין. "מי ייתן ובודהה יעניק שלום לנשמתו. השם השלישי:

"לי מיי, משרתת, בת חמש עשרה. יתומה, ללא משפחה חיה ידועה. שיער שחור ארוך שצמח בקפידה בכל בוקר. קול רך, צחוק ביישני. חלמה לראות את הים, שמעולם לא ראתה. אספה אבנים מלוטשות מהאגם. הוטרדה בארון בגדים במגורי הפילגשים. נמצאה על ידי חיילים. נאנסה. נרצחה. גופתה התגלתה על ידי מאדאם ליו וקבוצתה. אין משפחה שתאביל על מותה מלבדנו שהכרנו אותה. מי ייתן ובודהה יהפוך את סבלה לחוכמה בחייה הבאים."

וכן הלאה. כל שם מלווה בכל מה שאן דהאי ידע או יכול היה לגלות על אותו אדם - גילוי המדויק אם אפשר, אחרת הערכה, מעמדו בהיררכיה של הארמון, מוצאו הגיאוגרפי, משפחותיהם, תשוקותיהם, הרגלי יומם, דפוסי דיבורם, פחדיהם, שמחותיהם, חלומותיהם לעתיד. לא רק איך הם מתו - המידע הנורא אך הכרחי הזה - אלא מעל הכל, איך הם חיו. מי הם היו כשהיו בחיים, נושמים, צוחקים, בוכים, אוהבים.

לי ליאנינג, שגם הוא היה ער - איך הוא יכול היה לישון אחרי כל מה שראו? - הגיע וישב בשקט לידו. הוא צפה באן דהאי כותב במשך כמה דקות לפני שדיבר.

— אתה כותב את הסיפורים המלאים שלהם. לא רק את השמות שלהם. — כן. כי שמות לבדם אינם מספיקים. שם בלי סיפור הוא רק צליל ריק. אבל שם עם סיפור - זה היה אדם, ליאנינג. אדם אמיתי שחי, שהרגיש, שתרם לעולם בדרכו שלו. מה שהוא היה, לא רק איך הוא מת. זה חשוב. זה קריטי. המוות הוא אוניברסלי, אפילו דבר שבשגרה. כולם מתים, תמיד, מאז תחילת הזמן. אבל החיים - הדרך שבה כל אדם חי, מה שהוא אהב, מי שהוא היה ברגעים האמיתיים ביותר שלו - זה ייחודי. שאין לו תחליף. זה מה שמגיע להישמר. זה מה שהופך אותנו לאנושיים.

אחרים, שהתעוררו מקולותיהם הנמוכים או שלא יכלו לישון בעצמם, הצטרפו אליהם בהדרגה. וואנג צ'אנגגוי דיבר על עוזר הטבח שלו, צעיר בשם ליו יאנג, בן עשרים ושלוש, שחלם לפתוח מסעדה משלו יום אחד והכין את הכופתאות הטובות ביותר בכל בייג'ינג - סוד משפחתי שעבר בירושה במשך שלושה דורות.

גאו ניאנג נזכרה במשרתת בשם שיאו צ'ינג שתמיד שרה בזמן שעבדה, קולה הצלול הדהד במסדרונות והביא שמחה אפילו בימים הקשים ביותר. היא נהרגה ביום הראשון, נתפסה בזמן שניסתה להימלט עם שקית בגדים קטנה.

סון יאוטינג דיבר בעצב על חבר סריס בשם וואנג מינג, בן שבע עשרה, שאיתו חלק מגורים במשך שנתיים. וואנג מינג נלכד ביום הראשון בזמן שניסה להגן על משרתת זקנה שלא יכלה עוד לברוח. הוא לא נראה שוב - כנראה מת, אבל שום דבר לא היה ודאי, וזה אולי היה גרוע יותר מהדיעה.

הם עבדו עד מאוחר בלילה, שומרי הזיכרון הלא מודעים הללו, ויצרו אנדרטה מנייר ודיו עבור אלו שלעולם לא יהיו להם מצבות, מקדשי אבות או צאצאים להבעיר קטורת לזכרם. כל שם שנוסף היה מעשה של התנגדות לשכחה, הצהרה שחיים אלה היו חשובים, שאובדנם משמעותי, שהם לא יימחקו מההיסטוריה כאילו מעולם לא היו קיימים.

כאשר אן דהאי הניח לבסוף את מכחולו, עיניו בוערות מעייפות, ידו עייפה מאחיזת המכחול במשך שעות, הוא מילא שלושים עמודים שלמים בשמות וסיפורים. שישים ושלושה אנשים. שישים ושלושה חיים שתועדו, נשמרו, זכו לכבוד. זו הייתה רק ההתחלה - יהיו עוד רבים בימים הבאים. אבל זו הייתה התחלה. צעד ראשון נגד השכחה.

21 באוקטובר 1860, ארמון הקיץ

למחרת בבוקר, אן דהאי, לי ליאנינג וקוי יוגוי חזרו בזהירות לארמון. או ליתר דיוק, למה שנותר ממנו.

המסע מהמערות ארכה כשעה הליכה דרך הגבעות המיוערות. הם התקדמו בזהירות, לעתים קרובות עצרו מאחורי עצים או סלעים כדי להקשיב, לצפות, לוודא שאין סיורים בקרבת מקום. הנוף המוכר נראה כעת מוזר, טרגדיה השתנו. הציפורים עדיין נעדרו - שתיקתן הייתה כמעט מחרישת אוזניים יותר משירתן הייתה. בעלי החיים הקטנים שבדרך כלל רצו בסבך נמלטו

לטריטוריות בטוחות יותר. רק הרוח לחשה בעצב בין העצים החשופים, נושאת עמה את ריח העשן המתמשך והמגעיל.

השינוי שהתרחש בארבעה ימים בלבד היה מדהים, כמעט בלתי נתפס עבור כל מי שלא ראה את ההתקדמות היומית. אן דהאי ראה את הארמון לאחרונה יומיים קודם לכן. הוא כבר היה ניזוק קשות, אך ניתן לזיהוי, עדיין ניתן לזיהוי כמקום שהכיר. עכשיו...

במקום בו שכן פעם ארמון הקיץ בכל הדרו הקיסרי - מאה וחמישים דונם של גנים מטופחים בקפידה, יותר משלושת אלפים חדרים הפרושים על פני מאות מבנים וביתנים מחוברים, אוספי אמנות שנצברו בקפידה במשך מאות שנים על ידי קיסרים מעודנים - נותר רק נוף ירחי של חורבות מעשנות המשתרע עד קצה גבול היכולת.

בניינים שלמים נעלמו כליל, נשרפו בלהבות עד יסודותיהם, והותירו רק ריבועים שחורים באדמה וארובות בודדות שעמדו כמו אצבעות מאשימות המופנות אל שמיים אדישים. אחרים היו לא יותר מקליפות ריקות, גותיהם הצבועים להפליא קרסו לערימות של רעפים שבורים, קירותיהם החרוכים עומדים במצב רעוע, מאיימים להתפורר ברוח הקלה ביותר. עשן ריחף בכל מקום כמו ערפל רעיל ועיקש, שהפחית את הראות לכמה עשרות מטרים וגרם לכל נשימה לכואב, לגרות את העיניים והגרונ.

אן דהאי נאלץ לעצור לרגע, המום מגודל ההרס. רגליו סירבו לשאת אותו הלאה. הוא התיישב על אבן, ראשו בידיו, מנסה לשלוט בבכי שאיימו לבלוע אותו. כל חייו הבוגרים הוקדשו למקום הזה. ועכשיו... לי ליאנינג לקח את ידה.

— אדון, עלינו להמשיך. זו הסיבה שבאנו. לראות. להעיד.

אן דהאי הנהן, מתאושש. הצעיר צדק. הוא ניגב את דמעותיו וקם, כשהוא מאילץ את רגליו לתמוך בו.

הם נעו בשקט בנוף האפוקליפטי, כמו רוחות רפאים הרודפות את חורבות חייהם הקודמים. דהאי רשם לעצמו הערות מנטליות על כל מה שראה, ויצר מפה של ההרס במוחו - אילו מבנים נעלמו לחלוטין, אילו נותרו שלמים חלקית, היכן אוחסנו אוצרות לפני שנגנבו, באילו נתיבים הלכו הבוזזים. מדי פעם, הוא שלף את הנניר והמכחול שלו כדי לרשום כמה הערות מהירות.

הם גילו שצבאות בריטניה וצרפת הקימו מערכת מאורגנת להפליא לשלל שלהם. זה לא היה הכאוס שאפשר היה לדמיין, אלא מבצע צבאי שתוכנן

בקפידה. אזורים גיאוגרפיים ספציפיים הוקצו לגדודים שונים - הצרפתים שלטו בעיקר בגזרה המזרחית של הארמון, הבריטים במערב. קצינים פיקחו על הביזה, ניהלו תיעוד מפורט, והבטיחו שהשלל חולק בצורה הוגנת בין היחידות בהתאם למערכת מכסות. זה הפך את המצב למגונה עוד יותר - לא הכאוס של חיילים נמלטים שאיבדו כל שליטה, אלא מבצע שתוכנן ובוצע ביעילות הקרה של מכונה משומנת היטב.

במה שנותר מביתן ים החוכמה - הקירות החיצוניים עדיין עומדים, אך הגג קרס לחלוטין, ויצר פער פתוח לשמיים - הם מצאו קבוצת חיילים בריטים אורזים בקפידה פסלי בודהיזם מברונזה. קצין מזוקן התייעץ עם ספר עבה שנראה כקטלוג אמנות, תוך שהוא מוסיף בקפידה הערות באנגלית שאן דהאי לא ידע לקרוא.

הוא התקרב בזהירות, רגליו חורקות על ההריסות הפזורות על הקרקע. הקצין הרים את ראשו וקימט את מצחו, ידו נעה אינסטינקטיבית לעבר האקדח התלוי מחגורתו.

— מי אתה? מה אתה עושה כאן? המקום הזה נמצא תחת שליטה צבאית בריטית. אזרחים סינים אינם מורשים להיות כאן. האנגלית של הקצין הייתה מדויקת, משכילה, כשל ג'נטלמן, כנראה ממשפחה טובה.

דהאי קד קלות בכבוד שלמד.

— עבדתי כאן פעם. בארמון. אני מכיר את הבניינים האלה, את הפסלים האלה. הייתי אחראי על המלאי.

הקצין בחן אותו עכשיו בעניין רב יותר, עיניו מעריכות, מחושבות.

— אתה אחד הסריסים של הארמון, נכון? שמעתי על השיטה שלך. מרתק מנקודת מבט אנתרופולוגית.

— כן, אדוני. אני סריס. ואני רוצה לדבר איתך על הפסלים האלה. הקצין שקל את ההצעה לרגע.

— הממ. אתה בהחלט יכול להיות לי לעזר. האם תוכל לומר לי את גילם של פסלי הברונזה האלה? המשמעות ההיסטורית והדתית שלהם...?

דהאי הביט בפסלים שהחיילים עטפו בבד וקש. הוא הכיר היטב את הייצוגים הקדושים הללו: שלושת הבודהיסטוות העיקריים של בודהיזם המהאיאנה:

אוולוקיטשווארה, הבודהיסטווה של החמלה; מנג'ושרי, הבודהיסטווה של החוכמה; וסמנטבהאדרה, הבודהיסטווה של התרגול המידות הטובות.

— פסלים אלה נוצרו בתקופת שושלת טאנג, אדוני. לפני כאלף ומאתיים שנה. הם הוזמנו על ידי הקיסר טאיזונג עבור מקדש בודהיסטי חשוב. כאשר המקדש נהרס במהלך הרדיפות הגדולות נגד הבודהיזם תחת הקיסר ווזונג, הם ניצלו על ידי נזירים אמיצים שסיכנו את חייהם. הם הוסתרו במערות במשך עשרות שנים. הם התגלו מחדש ונשמרו באוספים הקיסריים. הם מייצגים...

הוא חיפש את מילותיו באנגלית, בניסיון לתרגם מושגים בודהיסטיים מורכבים לשפה זרה.

— הם מייצגים ישויות קדושות בודהיסטיות, בודהיסטוות. אלו הן ישויות שהגיעו להארה שלמה, שיכלו להיכנס לנירוונה ולברוח ממעגל הסבל, אך בוחרות להישאר בעולם כדי לעזור לכל היצורים החיים להגיע גם הם להארה. הן קדושים מאוד לעם הסיני. מיליוני אנשים התפללו לפני פסלים אלה במשך מאות שנים. הם מייצגים את השאיפות הרוחניות הגבוהות ביותר של הציוויליזציה שלנו.

הקצין ציין בקפידה במחברתו, עטו מגרד את הנייר.

— שושלת טאנג. בת אלף ומאתיים שנה. חשיבות דתית ניכרת. מרתקת. יצירות אלה יישלחו למוזיאון הבריטי בלונדון. הן יוצגו כראוי במארז מבוקר אקלים, יישמרו כראוי על ידי מומחים, ייחקרו כראוי על ידי חוקרים. הן ייראו על ידי מיליוני מבקרים שיוכלו להעריך אמנות סינית עתיקה. הרבה יותר טוב מאשר להשאיר אותן כאן להיהרס על ידי אש או איתני הטבע, או גרוע מכך, על ידי בורותם של אנשיכם שאולי לא יבינו את ערכן.

אן דהאי הרגיש את הכעס המוכר עולה בתוכו כמו גאות.

— הצתת את האש בעצמך, אדוני. אתה ובעלי בריתך הצרפתים. אתם הורסים את הארמון ביעילות יוצאת דופן. אתם טוענים שאתם מצילים את הפסלים מהאש שאתם בעצמכם הצתתם. זה...

הוא חיפש את המילה באנגלית, ולבסוף מצא את זו שתקפה בצורה מושלמת את האבסורד המוסרי.

— זוהי צביעות מהסוג הגרוע ביותר. זה כמו אדם שמצית בית ואז מתפאר בכך שהוא הציל את הילדים מהלהבות שהוא יצר.

הקצין התקשח באופן ניכר, פניו האדימו מכעס או אולי מבוכה.

— אנו פועלים לפי פקודותיו של לורד אלגין. איני מעורב בפוליטיקה של האימפריה. אני בסך הכל חייל הממלא את חובתי כלפי המלכה ואנגליה.

— כל חייל אומר בדיוק את זה, אדוני. 'אני רק ממלא פקודות. אני רק עושה את חובתי. זו לא אחריותי'. אבל מישו צריך להיות אחראי לכל זה. אם כולם פשוט ממלאים פקודות בלי לחשוב, בלי להטיל ספק במוסריות של הפקודות האלה, מי באמת אשם? איך עוד אפשר לקרוא לזה חוץ מפשע מאורגן בקנה מידה בינלאומי?

הקצין לא ענה מיד. הוא טרק את ספרו והסתובב, מביט בפסלים הקדושים שאנשיו ארזו כמו סחורה רגילה.

— השיחה הזו הסתיימה. אתה רשאי לעזוב. ותראה את עצמך בר מזל שאני ג'נטלמן תרבותי. קצינים אחרים היו יורים בך על חוצפה.

דהאי קד קידה באירוניה כמעט ולא מוסתרת.

— תודה על הציוויליזציה שלך, אדוני. ההיסטוריה תשפוט מי היה באמת מתורבת בעניין הזה.

כשצעדו הרחק מהביתן ההרוס, לי ליאנינג נשם נשימה רכה, קולו מתוח מדאגה:

— אדון אן, אתה לוקח יותר מדי סיכונים כשאתה מדבר ככה. אם תכעיס את האנשים האלה, הם עלולים להרוג אותך בלי היסוס. עוד סריס סיני אחד, למי יהיה אכפת? אף אחד לא ישאל שאלות.

אן דהאי המשיך ללכת, גבו נוקשה מכעס וגאווה פצועה.

— אני יודע שאני לוקח סיכונים, ליאנינג. אבל אני לא יכול לשתוק לחלוטין. אני לא יכול לראות אותם גונבים את המורשת שלנו תוך כדי שהם מעמידים פנים שהם עושים לנו טובה, שהם 'משמרים' את התרבות שלנו על ידי גניבתה, שהם 'מתרבים' אותנו על ידי הריסת הציוויליזציה שלנו. הצביעות בלתי נסבלת. לכל הפחות, אני רוצה שהם ידעו שלא רימו אותנו. שאנחנו רואים מבעד להצדקות שלהם.

— אבל אנחנו חסרי אונים לחלוטין מולם מבחינה פיזית. המילים שלנו לא משנות את המציאות.

אן דהאי עצר ופנה לעבר הצעיר.

— מבחינה פיזית, כן, אנחנו חסרי אונים לחלוטין. יש להם את הרובים, התותחים, הכוח הצבאי. אבל מוסרית? מוסרית, אנחנו עדיפים, ואני רוצה

שהם ידעו את זה. אני רוצה שהם ירגישו את משקל הבושה של מה שהם עושים, גם אם הם לעולם לא יודו בכך בפומבי, גם אם הם יצדיקו את מעשיהם בדוחות הרשמיים שלהם. אני רוצה לזרוע זרע של ספק בתודעתם. אולי בעוד עשר שנים, עשרים שנה, כשהם יהיו זקנים ויסתכלו לאחור על מה שהם עשו כאן, הם ירגישו את הבושה הזו. זה לא הרבה, אבל זה כל הנשק שיש לי.

הם המשיכו בחקירתם הכואבת בארמון ההרוס. בכל ביתן שביקרו בו, אותו מחזה חוזר ונשנה וקורע לב: אוצרות ארוזים בקפידה לייצוא לאירופה, פסולת של מה שנחשב רגיל מכדי לגנוב, אך יפה מכדי להשאירו ללא מגע, עקבות אש בכל מקום כמו צלקות על גוף מעונה. הרצפה הייתה זרועה רסיסים שנמנעו תחת רגליהם - פיסות חרסינה מינג שהפכו לרסיסים חסרי ערך, פיסות בד שרופות שהיו גלימות קיסריות שנרקמו במשך חודשים, דפים קרועים מספרים עתיקים שהרוח פיזרה באיטיות.

דהאי היה מתכופף לפעמים כדי להרים את השברים הללו. אפילו לשברים היה ערך כעדות, כראיות למה שהיה קיים.

בתוך הספרייה הגדולה, המראה היה אפילו יותר דנטאי ממה שדמיין בביקורו האחרון. פנים הספרייה היה כעת הרוסה לחלוטין. אלפי ספרים היו לא יותר מאשר אפר אפור דק שהגיע עד לקרסוליים והתערבל ברוח הקלה ביותר, כמו שלג שחור. המדפים העשויים עץ יקר - עץ אלגום, אבוני, עץ רוזוד - נשרפו, והותירו רק מסמרים מעוותים ועבודות ברזל מעוותות מהטמפרטורות הקיצוניות. רק כמה קירות אבן נותרו עומדים, מושחרים מפיח, פני השטח שלהם סדוקים מהחום כמו עור שרוף.

קוי יוגוי התכופף והרים בעדינות דף שרוף למחצה מספר ישן. הנייר היה שביר, פריך, מוכן להתפורר במגע גס קל ביותר. כמה תווים עדיין היו קריאים בצד שניצל מהלהבות: "...החכם מבין שידע הוא האוצר שלא ניתן לגנוב, העושר שלא ניתן לשרוף, הירושה שלא ניתן..." השאר נעלם בלהבות, ולקח עמו את סוף המחשבה.

— זה כל מה שנותר מהחוכמה הזו. אלפי שנים של מחשבה פילוסופית, מאות אלפי ספרים שהועתקו ביד בקפידה אינסופית, טקסטים ייחודיים שלא היו קיימים בשום מקום אחר בעולם... מצטמצמים לכמה תווים מקוטעים על דף שרוף. זה כאילו חלק מנשמת האדם עצמה נשרף.

אן דהאי לקח את הדף בעדינות רבה, טיפל בו כמו בחפץ קדוש, והניח אותו בין שני גיליונות נייר שלא פגום כדי להגן עליו.

— אפילו לשבר יש ערך עצום. זוהי הוכחה מוחשית. יום אחד, מישהו יראה זאת ויבין באמת את גודל מה שאבד כאן. הנתונים בדוחות הרשמיים אינם מספיקים. אנחנו צריכים ראיות פיזיות, חפצים שניתן לגעת בהם, להרגיש אותם, לראותם.

הם בילו שעות בחקירה, בזכרונות קשים ובתיעוד של כל מה שיכלו. זו הייתה עבודה מתישה נפשית ורגשית. כל סיבוב חשף הרס חדש, אובדן חדש שהוסיף לנטל שכבר היה בלתי נסבל. אך הם התמידו, מונעים על ידי תחושת חובה שהתעלתה על הכאב המידי.

בצהריים, מותשים לחלוטין, הם התיישבו ליד אגם פוהאי לנוח כמה דקות. האגם, שבעבר היה כחול צלול כבדולח, כה טהור עד שניתן היה לראות דגים שוחים כמה מטרים מתחת לפני השטח, היה מכוסה כעת בשכבה עבה של פסולת צפה. חפצים שהבוזזים ראו ככבדים מדי, מגושמים מדי, או לא בעלי ערך מספיק לנשיאה צפו באדישות על המים העכורים: רהיטי עץ מגולפים שיצרו במשך חודשים, שברי חרסינה שהיו פעם אגרטלים מפוארים, גלימות קרועות שהיו מפוזרות כמו גופות, פאנלים דקורטיביים מנופצים. כמה דגי קוי קרפיון, אלה ששרדו באורח פלא את הכאוס, שחו באיטיות בין הפסולת, תנועותיהם מבולבלות ואדישות, כאילו גם הם היו בהלם.

לי ליאניינג הרהר באסון הימי.

— פעם זה היה כל כך מפואר. אני זוכר את פסטיבלי הקיץ כשהתחלתי לעבוד כאן. סירות הדקרון על האגם, גופיהן צבועים באדום וזהב, נוצצים בתפארת באור השמש. החותרים שרים בקצב. גשרי השיש הלבן המשתרעים על פני המים כמו קשתות בענן מוצקות. הביתנים המשתקפים במים השקטים כמו ציורים מושלמים, כה צלולים שלא יכולת להבחין בין מציאות להשתקפות. הפנסים בלילה, צפים על המים כמו כוכבים שנפלו מהשמיים. פרחי הלוטוס הוורודים בקיץ, מכסים את פני השטח במרבד של פרחים חיים. ועכשיו... זה בית קברות. בית קברות פתוח לציוויליזציה מתה.

דהאי הצליח רק להנהן באיטיות. מילים נמחקו בו. כל תיאור נראה בלתי מספק לנוכח ההרס המוחלט הזה.

לפתע, קוי יוגוי התקשח, והצביע באצבעו בדיסקרטיות.

— תראו. שם, בין ההריסות. מישהו זז.

הם ראו דמות אנושית נעה בחשאי בין הריסות ביתן סמוך, מרימה אבנים וחתוכות עץ, מחפשת משהו בתנועות נואשות.

— מישו אחר נשאר או חזר. אולי עוד ניצול. אנחנו צריכים ללכת ולראות. אולי הם צריכים עזרה. אולי הם פצועים.

הם התקרבו בזהירות, נזהרים לא להבהיל את האדם בפתאומיות רבה מדי. הדמות התגלתה כאישה צעירה לבושה בבגדים מלוכלכים וקרועים, שייתכן שהיו פעם שמלת משרתת. פניה היו מכוסות בפיח שחור, שצורה פרוצה ואסוף לאחר בגסות. היא חיפשה משהו בין ההריסות בנחישות כמעט מאנית, מרימה אבנים למרות שידיה מדממות מחתכים מרובים.

אן דהאי השתעל חרישית כדי לאותת על נוכחותם מבלי להפחיד אותה. האישה הסתובבה בפתאומיות, מבועתת, עיניה התרחבו כמו עיניה של חיה ניצודה. ואז, כשראתה שהם סינים, שלבושיהם העידו על כך שהם משרתי ארמון ולא חיילים, היא נראתה כאילו נרגעה מעט, אם כי חוסר האמון נותר גלוי בבירור במבטה ובמתח גופה.

— מי כאן? אתם לא חיילים?

— לא. אנחנו משרתים של הארמון. גרנו ועבדנו כאן לפני... לפני כל זה. מי אתם?

האישה היססה זמן רב לפני שענתה:

— שמי צ'ין יואה. הייתי משרת בביתן ההרמוניה, כמו אחותי הקטנה. כשהחיילים הגיעו לפני ארבעה ימים - או שזה חמישה עכשיו? איבדתי את תחושת הזמן - התחבאתי במטבחים התת-קרקעיים. היה שם מחסן סודי לאספקת חירום שמעטים ידעו עליו. חלל צפוף, חשוך ולח. נשארתי שם יומיים שלמים בלי אוכל או מים, מפוחדת מכדי אפילו לצאת החוצה לשתות. רק חיכיתי שהם ימצאו אותי ויהרגו אותי.

— המטבחים התת-קרקעיים. כמובן. כך שרדת את שריפת הביתן. האש לא הצליחה להגיע עד כדי כך. היה לך מזל במזל רע.

—מזל? שמעתי הכל במשך יומיים. כל צרחה, כל תחינה, כל ירייה. בכיותיהם של חבריי כשהחיילים מצאו אותם. פצפוף האש שאכלה את הבניין מעל ראשי. קורות הבית קורסות. הקירות מתפוררים. במשך יומיים הייתי לבד בחושך מוחלט, מבועת, לא מעז לצאת החוצה, מקשיב לכל עולמי נהרס מעליי. לפעמים שמעתי קולות צרפתיים או אנגליים ממש מעליי, מופרדים ממני על ידי כמה סנטימטרים של עץ. זה היה כמו להיות בגיהנום, נעול בחיים בקבר. אולי למות מהר היה קל יותר, רחום יותר.

אן דהאי הבין מיד את הכאב הזה. לפעמים, הישרדות הייתה קשה לאין שיעור ממוות. הניצולים נשאו את משקל כל מה שראו, של כל מי שלא הצליחו להציל.

— אתה חי. זה מה שחשוב עכשיו. מה אתה מחפש כאן?

עיניו של צ'ין יואה התמלאו דמעות שזלגו בחופשיות, מותחות קמטים נקיים על לחייו המלוכלכות.

— אחותי. אחותי הקטנה, צ'ין מיי. היא הייתה רק בת חמש עשרה. גם היא עבדה כאן, בגנים. היא אהבה פרחים, בילתה שעות בציור שלהם. היינו אמורים להיפגש ליד גשר הירקן ביום הראשון, כשהכל התחיל. זו הייתה נקודת המפגש שלנו למקרה חירום — החלטנו על זה יחד כששמענו על צבאות זרים מתקרבים. אבל לא מצאתי אותה באותו יום. הכל קרה מהר מדי. אני מקווה נואשות שהיא ברחה, ברחה לכפר, שהיא בטוחה איפשהו. אבל אם היא לא שרדה... אם היא עדיין כאן איפשהו... אני חייב לדעת. אני לא יכול לעזוב בלי לדעת. היא אחותי הקטנה. גידלתי אותה אחרי שההורים שלנו מתו. היא כל המשפחה שלי.

אן דהאי חשב מיד על מאדאם ליו ועל חיפושה הנואש אחר בתה, מיי פנג. הוא ידע היטב עד כמה חשוב לדעת, אפילו כשהחדשות היו הגרועות ביותר שניתן להעלות על הדעת. חוסר ודאות היה צורה אכזרית במיוחד של עינוי שלא הסתיים לעולם, ומכרסם בנשמה יום אחר יום.

— בואי איתנו. נעזור לך למצוא את אחותך. עם ארבעתנו, נכסה הרבה יותר שטח, מהר יותר וביעילות רבה יותר.

הם בילו את השעתיים הבאות בחיפוש אחר חורבות גזרת גשר הירקן, קוראים שוב ושוב בשמו של צ'ין מיי, מרימים בזהירות פסולת, חוקרים כל פינה וסדק שבה מישוהו אולי הסתתר או נפצע. זו הייתה עבודה מסוכנת ומפרכת - מבנים לא יציבים איימו כל הזמן לקרוס, קורות חרוכות תלויות בצורה מסוכנת, ותמיד היה סיכון להיתקל בסוירים של חיילים עוינים. אבל הם התעקשו, מונעים על ידי התקווה הנואשת של צ'ין יואה ועל ידי אנושיותם שלהם, שסירבה לוותר.

ליד מה שהיה פעם גשר הירקן - עכשיו רק חתיכות של אבן לבנה שבורה מפוזרות על הקרקע כמו שרידי שלד ענק - קוי יוגוי מצא משהו. הוא התרחק מעט מהקבוצה, וחקר אזור שהאחרים עדיין לא כיסו.

— הנה! בואו לראות מהר!

הייתה שם גופה. או ליתר דיוק, שרידי אדם כמעט בלתי ניתנים לזיהוי, חרוכים מהאש עד כדי כך שלא ניתן היה עוד להבחין בתווי פנים, גיל או אפילו מין. האש כילתה הכל, והפחיתה את האדם לצורה שחורה ומצומקת. אבל ליד השרידים, קבורים למחצה באפר האפור, שכב חפץ מתכתי - סיכת כסף שעמדה בלהבות בזכות המתכת.

צ'ין יואה נפלה על ברכיה כאילו רגליה נשרו לפתע. היא הרימה את הסיכה בידיים רועדות, סובבה אותה לכאן ולכאן, בוחנת אותה מכל זווית. היא החזיקה אותה לפנייה, בהתה בחפץ כאילו יכלה לקרוא את כל סיפורה הטרגי של אחותה בתוכו.

— זאת הסיכה של מיי. הייתי מזהה אותה בכל מקום. נתתי לה אותה ליום הולדתה הארבע עשרה בשנה שעברה. חסכנו חודשים כדי לקנות אותה. זה פרפר - מיי אהבה פרפרים כל כך. היא אמרה שהם מסמלים טרנספורמציה, תקווה. היא אף פעם לא הורידה אותה, אפילו לא כדי לישון.

קולה היה רגוע באופן מוזר בהתחלה, כאילו ההלם רוקן את כל הרגש. ואז המציאות הכתה בה כמו גל גאות. היא התמוטטה לחלוטין בבכי קורע לב, אווזות בסיכה לחוזה, מתנדנדת קדימה ואחורה.

— היא הייתה רק בת חמש עשרה. חמש עשרה. כל החיים עוד לפנייה. כל כך הרבה דברים שהיא רצתה לעשות. היא רצתה להתחתן, להביא ילדים לעולם, אולי אפילו להיות גננית ראשית. היא אהבה לשיר כל כך - היה לה הקול הכי יפה ששמעתי אי פעם, צלול כמו מי מעיין. היא ציירה פרחים בכישרון יוצא דופן. ועכשיו... עכשיו, כל מה שנותר זה סיכה ואפר. זהו. חיים שלמים מצטמצמים לזה.

היא כרעה ברך ליד השרידים החרוכים ובכתה, כתפיה רועדות מבכי עמוק. אן דהאי והאחרים נתנו לה להתאבל, עומדים במרחק מכבד, ויצרו סביבה מעגל מגונן. היו צער עמוק מדי מכדי לשתף אותו, אישי מדי מכדי שיופרע במילות נחמה מגושמות. לפעמים, כל מה שאפשר היה לעשות היה להיות נוכח, להיות עד לכאבו של מישוהו אחר.

לאחר רגע ארוך - אולי חמש עשרה דקות, אולי שעה; הזמן כאילו עצר מלכת במקום המוות הזה - צ'ין יואה קמה באיטיות על רגליה. פניה היו מסכה של נחישות טרגית למרות הדמעות שהמשיכו לזרום.

— אנחנו חייבים לקבור אותה. אני לא יכול להשאיר אותה ככה. מגיע לה יותר מזה. מגיע לה קבורה ראויה, אפילו פשוטה. היא הייתה ילדה טובה, חרוצה, נחמדה לכולם.

הם מצאו מקום מתאים במה שהיה בעבר גן השזיפים, שכעת היה אזור הרוס שבו העצים היו לא יותר מגדמי עצים חרוכים. צ'ין יואה הסבירה, מנגבת את דמעותיה, שזה המקום האהוב על צ'ין מיי בכל הארמון - היא הייתה מגיעה לכאן בכל אביב כדי לראות את פריחת השזיף, יושבת שעות מתחת לעצים הפורחים, משרטטת בקפידה את הענפים והפרחים במחברת שתמיד שמרה בהישג יד.

ללא כלים מתאימים, הם נאלצו לחפור בידיהם החשופות וחתיכות עץ נמצאו בין ההריסות. האדמה הייתה קשה, דחוסה, מלאה באבנים ושוורשים. ידיהם התכסו במהרה בשלפוחיות כואבות שהתפוצצו ודיממו, אך הם המשיכו, מונעים על ידי כבוד למתים וחמלה כלפי צ'ין יואה. קבורה מכובדת, פיסה קטנה של כבוד אנושי.

כשהכל הושלם - בור בעומק של כמטר, לא מושלם, אבל מספיק - הם הניחו בעדינות את השרידים באדמה בכל הכבוד של טקס הלוויה מלא. צ'ין יואה סידרה את הגופה בזהירות אינסופית, ממלמלת מילים רכות ומרגיעות בסינית כאילו אחותה עדיין יכולה לשמוע אותה. לאחר מכן היא הניחה את סיכת הכסף על מה שהיה בעבר חזה של אחותה, מתנה אחרונה, קשר סופי.

— להתראות, אחות קטנה. שיאו מיי. היו לך חיים כל כך קצרים, כל כך קצרים באופן טרגי. רק חמש עשרה שנים על פני האדמה הזאת. אבל היית טובה, אדיבה ועדינה, ומגיע לך הרבה יותר טוב מהסוף הנורא הזה. מגיע לך להזדקן, להתחתן כמו שחלמת, להביא ילדים לעולם, להפוך לגננת הגדולה שיכולת להיות. מגיע לך לראות את הים, לטייל, לשיר את שיריך. אני מצטער. אני כל כך, כל כך מצטער שלא יכולתי להגן עלייך. הבטחתי שתמיד אדאג לך אחרי שההורים שלנו ימותו, ונכשלתי. אנא סלחי לי.

הם כיסו את הקבר באדמה באיטיות. לאחר מכן הניחו עליו אבנים שטוחות כדי לסמן ולהגן עליו. זה לא היה הרבה - לא מצבה חרוטה באותיות אלגנטיות, לא טקס בודהיסטי מפואר עם נזירים ששרים סוטרות, לא לוח אבות במקדש - אבל זה היה מקום מנוחה מוכר. מקום שאליו צ'ין יואה יכלה לחזור כדי לכבד את אחותה, לדבר איתה, לשמור על הקשר.

אן דהאי הוציא את הנייר והמכחול היקרים שלו. הוא כתב בקפידה רבה: "צ'ין מיי, גננת עוזרת, בת חמש עשרה, אחותה של צ'ין יואה, מטיינג'ין. עבדה בגני ארמון הקיץ מגיל ארבע עשרה. התמחתה בפרחי נוי. שרה יפה - קולה היה צלול וטהור. ציירה פרחים בכישרון יוצא דופן. חלמה להתחתן, להביא ילדים לעולם ולראות את הים. תמיד ענדה סיכת פפרים מכסף שניתנה לה

מאחותה. נפטרה ליד גשר הירקן במהלך הפלישה, כנראה ב-18 או 19 באוקטובר 1860, נשרפה בשריפות שהציתו כוחות הפולשים. נקברה בגן השזיפים, המקום האהוב עליה, על ידי אחותה צ'ין יואה ושלושה עדים: אן דהאי, לי ליאנינג וקוי יוגוי. מי ייתן והאדמה תנוח עליה בקלילות. מי ייתן ונשמתה תמצא שלווה. מי ייתן והפרפרים שאהבה כל כך ינחו את רוחה לקיום טוב יותר. "

צ'ין יואה צפתה בו כותב בהבעת הכרת תודה עמוקה שהתעלה על מילים.

— מה בדיוק אתה עושה?

— אני מנהל תיעוד מפורט. של כל אלה שמתו בטבח הזה. כדי ששמותיהם לעולם לא יישכחו, כדי שבעוד מאה שנה, בעוד אלף שנה, אנשים ידעו שצ'ין מיי הייתה קיימת, שהיא חיה, שהיו לה חלומות וכישרונות, שהיא חשובה.

דמעות חדשות זלגו על לחייה של צ'ין יו, אבל הפעם הן היו שונות. לא רק צער טהור, אלא גם הכרת תודה, אולי אפילו מעט הקלה.

— תודה. תודה. תודה שזכרת אותה. שזכרת את כולנו. לפעמים אני מרגישה שאנחנו כל כך חסרי משמעות שאף אחד לעולם לא יזכור שהיינו קיימים.

— כל חיים חשובים. כל מוות חשוב. בעלי הכוח יכתבו את ההיסטוריה הרשמית עם האירועים הגדולים והברירות שלהם. אבל הסיפורים הקטנים, החיים הרגילים - זה מה שבאמת חושף ציוויליזציה. זה מה שמראה מי היינו באמת. ואני מסרב לתת לסיפורים האלה להיעלם.

— תבוא איתנו עכשיו? מצאנו מקלט במערות בגבעות ממערב. זה לא הרבה - קר, לח, לא נוח - אבל זה בטוח, רחוק מהחיילים. יש שם ניצולים אחרים, אוכל משותף, מראית עין של קהילה. אסור לך להישאר כאן לבד. זה לא בטוח, וזה כבר לא מקום לחיים.

צ'ין יואה העיפה מבט ארוך אחרון בקבר שזה עתה יצרו, משננת את המיקום המדויק ואת סידור האבנים.

— כן. אני בא איתך. אני לא רוצה להישאר כאן יותר. זה כבר לא הארמון שהכרתי ואהבתי. הוא הפך לקבר ענק.

הם החלו ללכת משם, צ'ין יואה הציצה לאחור עד שגן השזיפים נעלם מהעין. הם שמעו רעש חדש - רעם קבוע וקצבי. הם התחבאו מאחורי קיר קרס וצפו בזהירות.

טור של עגלות בריטיות נכנס לפארק, רתומות לסוסים עייפים. היו שם בוודאי כחמישים עגלות. העגלות הגיעו ריקות. אבל אן דהאי חשד שהן יהיו מלאות באצרות שנגנבו בדרך החוצה.

— זהו הפינוי הסופי. הם לוקחים כל דבר בעל ערך. בקרוב, באמת לא יישאר כלום.

הם חזכו שהמרכבות יעברו, ואז רצו לעבר הגבעות, כשהם לוקחים איתם את צ'ין יואה. מאחוריהם, דמדומים ירד על ארמון הקיץ הגווע.

22 באוקטובר 1860, פרידה מהארמון

עם שקעת השמש, הם התאספו בפעם האחרונה על שפת אגם פוהאי.

— ארמון הקיץ כבר לא קיים. אבל עבודתנו מתחילה. אנחנו שומרי זכרו.

באותו לילה האחרון הם קיימו טקס. אן דהאי קרא את כל שמות ההרוגים - תשעים ושלושה נפשות שאבדו.

כשהוא סיים, השמש זרחה. יום חדש. היום הראשון לחייהם החדשים.

— בואו נלך. לעבר עתידנו. אנו נושאים את הזיכרונות. יום אחד, קולותינו יישמעו.

הם פנו מערבה, לכיוון הגבעות. מאחוריהם, ההריסות עדיין עלו עשן.

אבל בליבם, הארמון יחיה לנצח. העדים הדוממים הפכו לשומרים הנצחיים.

פרק 4 - המסע

נמל דאגו, שפך נהר פיי-הו, 4 בנובמבר 1860

התיבות נערמו גבוה על הרציף בדגו. המפקד אוגוסט מוראנד הביט בהן במבט עגמומי בעוד ה"אוולאנש" מתנדנדת מאחוריו, מוכנה לטעון את מטענתה. קצין הארטילריה אנרי רו, שהוקצה ללוות את השיירה לצרפת, התקרב, וסידר את הקיפי שלו.

— קפטן, כמה בסך הכל?

מוראנד עיין בפנקס שלו.

— שישים ושבעה ארגזים.

— מלא באוצרות קיסריים. נועד להוד מלכותה הקיסרית.

— גנוב, אתה מתכוון.

רו התקשח והביט סביב כדי לוודא שאף אחד לא מקשיב. הקולים הסינים היו עסוקים בטעינת הארגזים תחת עיניהם הפקוחות של מלחים צרפתים.

— החלוקה נעשתה לפי התקנה מ-3 במאי 1832. סעיף 119 ברור מאוד...

— חסכו ממני את הז'רגון הצבאי! קראתי את התקנה. אולי הכל חוקי, אבל האם זה מוסרי? בזזנו ארמון קיסרי, רוקנו מוזיאונים, שרפנו ספריות. ועכשיו אנחנו אוספים את שלל השלל הזה כדי להציע אותו כמתנה זולה.

רו קפץ את לסתו.

— הגנרל דה מונטובן עצמו פיקח על הדיוויזיה...

— במסגרת הכללים? היית שם. ראית את החיילים נכנסים לארמונות, קורעים את שטיחי הקיר, שוברים את הרהיטים כדי להוציא את האבנים היקרות.

רו השפיל את עיניו. הוא לא יכול היה להכחיש זאת.

— הצבא החליט להציע את הפריטים הללו לקיסרית...

— החליטו? הגנרל הוא זה שהחליט. לאנשים לא הייתה ברירה אלא להסכים. קול צעדים קטע אותם. סגן פאלו ניגש אליהם, מלווה במנהל עבודה סיני שהצביע על אחד הארגזים.

— יש לנו בעיה. הארגז הזה כבד מדי. אנחנו צריכים לחלק אותו לשניים.

מוראנד התקרב. על הארגז נכתבה הכתובת "ברונזה ואבני ירקן - אולם בית המשפט".

— מה זה מכיל?

רו עיין במלאי שלו.

— פסלי ברונזה פולחניים משושלת שאנג, אגרטי קלואיזון, כס מלכותי עשוי אפריון... ומטה הפיקוד הירוק של הקיסר, עשוי ירקן.

— מטה הירקן? קרא פאלו. זה שלורד אלגין רצה עבור המלכה ויקטוריה?

— לא, זה הלך עם האנגלים. הגנרל דה מונטובן שמר את העותק השני הזה לקיסר.

מוראנד הניד בראשו לשלילה.

— ברור. הכל צריך לבוא בזוגות. כאילו אנחנו מחלקים שלל פיראטים...

—קפטן! מחה פאלו.

— אוי, תפסיקו להיראות כל כך המומים! אנחנו פיראטים במדים.

מנהל העבודה הסיני המתין בסבלנות.

— בסדר. חלק את הארגז הזה. אבל אם אפילו פריט אחד ניזוק, תסביר את זה לגנרל.

מוראנד הביט צפונה, שם עמודי עשן עדיין עלו.

— אתם יודעים מה הכי דוחה אותי? צביעות. אנחנו קוראים לעצמנו מתורבתים. אנחנו באים לכאן כדי "לפתוח" את סין לסחר, להביא לה את הארת הציוויליזציה האירופית. ומה אנחנו עושים? אנחנו בוזזים, אנחנו שורפים, אנחנו הורגים. ואז, אנחנו אורזים בזהירות את השלל שלנו כדי לשלוח אותו לפריז שם הוא יוצג כגביע לגדולתנו.

רו נותר דומם. בלב ליבו, הוא שיתף את אי הנוחות של מוראנד. הוא ראה את הארמון לפני חורבנו: את חדרי הקהל עם תקרותיהם המעוטרות במשי, את הגנים עם ביתניהם העדינים, את הספריות עם כתבי היד בני אלפי השנים.

מלח צעד לעברם והצדיע להם.

— הטעינה כמעט הושלמה. נוכל להפליג תוך שעותיים.

— ודא שכל הארגזים מחוברים היטב. אני לא רוצה שהם יזוזו אפילו סנטימטר במהלך המעבר.

מוראנד פנה לעבר רו.

- האם תלווה את השיירה הזו עד צרפת?
 — צו למסור באופן אישי את הארגזים הללו להוד מלכותו.
 — התכוננו למסע ארוך. והתפללו שלא נפגוש סערה.

על סיפון האוולאנש, 8 בנובמבר 1860

- הארגזים הועמסו ונעוצמו היטב בבטן ובסיפון האחורי. ה"אוולאנש" עזבה את דאגו והפליגה במעלה החוף הסיני לכיוון שנגחאי.
 רו בדק את המשלוח. הוא ערך רשימת מלאי מדויקת, סימן כל ארגז במספר וציין בקפידה את תכולתו. זה היה מייגע, אך הכרחי.
 מוראנד הצטרף אליו על הגשר.
 — האם הכל מסודר?
 — כן. שישים ושבעה ארגזים, כולם ממוספרים וממוספרים. כתבתי גם דו"ח על תנאי החלוקה.
 — דוח מדולל, אני מתאר לעצמי.
 רו לא הזכיר זאת כלל. הדו"ח שלו לא הזכיר את הסצנות שראה, וגם לא את הסכסוכים בין קצינים צרפתים ואנגלים.
 — מילאתי את חובתי.
 — חובתך...
 מוראנד נשען על המעקה ובהה בים. השמיים היו צלולים, הים שקט.
 — אני תוהה אם נכדינו ישפטו אותנו בחומרה.
 — צייתנו לפקודות.
 — פקודות... תמיד פקודות. זה תירוץ נוח, לא?
 רו קימט את מצחו.
 — נראה שאתה מאוד מושפע מהעניין הזה. האם אוכל לשאול מדוע?
 מוראנד היסס, ואז נאנח.
 — למדתי היסטוריה. היוונים, הרומאים, הערבים... כל הציוויליזציות המבריקות הללו. ואתם יודעים מה משותף לכולן? האמונה בהיותן עליונות על אחרים. האמונה שעליונותן העניקה להן את הזכות לכבוש, לבוז, להרוס.
 — אנחנו עדיפים. יש לנו מדע, טכנולוגיה, תעשייה...

— ויש להם ציוויליזציה בת אלפי שנים. פילוסופים, אמנים, מלומדים. מה אנחנו באמת יודעים על סין? אנחנו שופטים אותה ברברית משום שהיא מסרבת להיענות לדרישות המסחריות שלנו. אבל מי אנחנו שנשפוט אותה? שאלות אלה היו מעבר להבנתו של רו.

שנגחאי, 24 בנובמבר 1860

עצירת הביניים בשנגחאי אפשרה חידוש אספקה ובדיקת מצב הכספות. רו ניצל את ההזדמנות להיפגש עם הקונסול הצרפתי, מר דה מונטיני. הקונסול קיבל את פניו במשרדו, חדר עצום מעוטר ברהיטים סיניים ובמגילות קליגרפיה.

— אז, אתה אחראי על הובלת השלל... סליחה, ה"מתנות" שנועדו להוד מלכותו?

למונטיני היה חיוך לועג.

— פריטים אלה חולקו בהתאם לתקנות, אדוני הקונסול.

— כן, כן. הכל חוקי לחלוטין. אבל תגיד לי, מה חושבים הסינים על זה? רו התקשח.

— הסינים הפסידו במלחמה. השלל הולך למנצחים.

— איזו ביטוי אלגנטי.

הקונסול קם וניגש לחלון. ממשרדו הוא ראה את הנמל שוקק פעילות.

— גרתי בסין כבר חמש עשרה שנה. למדתי את שפתם, למדתי את תרבותם. מה שעשינו בארמון הוא בלתי נסלח.

— לורד אלגין הורה על האש, לא אנחנו. הברון גרוס והגנרל דה מונטובן התנגדו לכך...

— הו, אכן! מחינו. איזו גישה אצילית! אבל בינתיים, דאגנו לקחת את חלקנו איתנו. שישים ושבעה ארגזים.

— זה היה לפני השריפה. חלוקת הרכוש התרחשה ב-7 באוקטובר. צו השריפה לא ניתן עד ה-18...

— ואתה חושב שזה משנה משהו? עבור הסינים, כולנו שוודים. צרפתים או אנגלים, מה ההבדל?

הקונסול חזר למושב.

— אני לא מאשים אותך באופן אישי. אבל למה שקרה יהיו השלכות. הסינים לא ישכחו. הם לא יסלחו. ויום אחד הם ידרשו פיצויים.

— פיצויים? הם חתמו על האמנה.

— אתה די נאיבי. אמנות נחתמות, אבל ההיסטוריה לא נמחקת. מה שעשינו יישאר חקוק בזיכרון הסיני הקולקטיבי. ופצעים תמיד בסופו של דבר מתפתחים.

הוא רכן קדימה.

— יום אחד, סין תקום שוב. היא תחזיר לעצמה את כוחה. והיא תזכור. היא תדרוש צדק.

— מה אתה מיעץ לי לעשות?

— אתה? כלום. יש לך את הפקודות שלך. אבל שמור רישום כתוב של הכל. את רשימת המלאי המלאה, את תנאי החלוקה. כי יום אחד, אתה תהיה אחראי. אולי לא בפניך, אלא בפני צרפת.

רו הנהן.

— אכין יומן מפורט.

— תעשו את זה. ותהיו כנים. לדורות הבאים יש את הזכות לדעת מה באמת קרה.

הקונסול קם, וסימן שהראיון הסתיים.

— שתהיה לך נסיעה טובה.

בדרכו חזרה לנמל, חלף רו על פני סוחרים סינים שצפו בו חולף על פניו בעיניים מלאות שנאה. מונטיני צדק. הסינים לעולם לא ישכחו.

ביום, בין שנגחאי לסינגפור, 2 בדצמבר 1860

המעבר נמשך ללא תקריות. האולאנש הייתה בדרכה לכיוון סינגפור. מזג האוויר היה נאה, הים שקט.

רו עשה לעצמו הרגל לרדת כל יום לבדיקה. הוא בדק את העגינה, ווידאה שאף ארגז לא מראה סימני רטיבות או בלאי.

ערב אחד, הוא שם לב שארגז 23, המסומן "קרמיקה וחרסינה - ביתן הטווסים". הוא קרא מיד לספן.

— ארגז זה זו. אבטח אותו מחדש מיד.

רב הסירות, כלב ים זקן בשם ברתלמי, בדק את החזה.
 — זה בטח התרופף בגלל תנועת הגלגול. נחזיר את זה למקומו.
 — היזהר. זה מכיל חרסינה מינג. שביר ביותר.
 ברתלמי חייך חיוך אירוני.
 — פורצלן מינג! ולחשוב שאנחנו חוצים את האוקיינוס עם אוצרות שווים
 הון עתק, בעוד שהבחורים שלנו תקועים עם שכרם הזעום.
 — הם קיבלו את חלקם. מאה ושמונים פרנק לכל אדם.
 — מאה ושמונים פרנק! האם אתה יודע כמה שווה רק אחד מכלי החרסינה
 האלה? אלפי פרנקים. אולי עשרות אלפים. כמה נדיב!
 החלוקה הייתה בלתי שוויונית בתכלית. קצינים בכירים קיבלו עשרות אלפי
 פרנקים, קצינים זוטרים כמה אלפים, וחיילים מן השורה בקושי הספיקו כדי
 לשלם שכר דירה של כמה חודשי שכר דירה.
 — אבטחו מחדש את הארגז הזה. ובדקו את כל האחרים.
 — טוב מאוד, סגן.
 ברתלמי סימן לשני מלחים. רו צפה בהם לרגעים ספורים, ואז חזר לסיפון.
 השמש שקעה באופק.
 מוראנד חיכה לו על גשר ההולכי רגל.
 — בעיה?
 — ארגז רופף. שום דבר רציני.
 מוראנד הנהן בראשו והביט בים.
 הלילה ירד. רו קד קידה וירד לתא שלו. הוא הוציא מחברת ריקה מתא המטען
 שלו, טבל את עטו בדיו והחל לכתוב.
 "2 בדצמבר 1860. בים, בין שנגחאי לסינגפור. אנו מעבירים שישים ושבעה
 ארגזים של סחורות שנבזזו מהיואנמינגיואן. נבזזו. עלינו לקרוא לדבר
 בשמו."
 הוא עצר, קרא שוב את מה שזה עתה כתב. זו הייתה הפעם הראשונה שהוא
 תיאר על הכתב את מה שהוא באמת מרגיש.
 הוא המשיך.
 "קפטן מוראנד אמר לי שההיסטוריה תשפוט אותנו. אני מאמין שהוא צודק.
 השתתפנו במשהו נורא. עלינו לקחת על זה אחריות."

הוא כתב כך במשך שעה, רוקן את ליבו, משחרר את ספקותיו. כשסיים, סגר את המחברת והניח אותה בצד. אחר כך הלך לישון, באופן מוזר בשלווה. בפעם הראשונה, הוא אמר את האמת.

סינגפור, 12 בדצמבר 1860

האוואלאנץ' עגנה בנמל סינגפור מוקדם בבוקר. היה צורך לתדלק פחם, לתקן דליפה קלה, ומעל הכל, לבדוק את מצב הארגזים לאחר שבועיים בים.

רו ירד לחוף עם מוראנד. הם היו אמורים לפגוש את המושל הבריטי, סר ויליאם אורפור קאבנה. סינגפור הייתה בבעלות בריטית, והיחסים בין הצרפתים לאנגלים היו מתוחים.

המושל קיבל את פניהם במעון הקולוניאלי שלו בעל המרפסות הגדולות. משרת הודי הגיש להם תה.

— רבותי, קיבלתי הוראות מלונדון בנוגע למטען שלכם...

מוראנד ורו החליפו מבטים מודאגים.

— הוראות, הוד מעלתך?

— לורד אלגין כתב באופן אישי לממשלתי. נראה שפריטים מסוימים חולקו ב... נניח, בצורה לא הוגנת.

רו הרגיש את כעסו גובר.

— החלוקה בוצעה לפי הכללים שנקבעו על ידי שתי המצוות...

— אה, אני לא מטיל בכך ספק. אבל לורד אלגין טוען שכמה חלקים יקרי ערך מאוד הוסרו לפני החלוקה הרשמית.

מוראנד קם בפתאומיות.

— זה שקר! הגנרל דה מונטובן אפילו התעקש שלמלכה יש את הבחירה הראשונה!

— בבקשה שב. אני לא מאשים אותך בכלום. אני פשוט מעביר את חששות הממשלה שלי.

מוראנד חזר לשבת. רו דיבר בקול רגוע.

— הוד מעלתך, ברשותי רשימת מלאי מלאה של המטען שלנו, כמו גם דוח מפורט. אוכל להראות לך אותם.

קאבנה נופף בידו.

— זה לא יהיה הכרחי. אני מאמין לך. אבל תבין שזה עניין עדין. לורד אלגין זועם.

— הוא היה שם! הוא השתתף בהחלטה!

— אני יודע. אבל זו פוליטיקה. לורד אלגין צריך שער לעזאזל שיסביר למלכה מדוע חלקה של בריטניה קטן מהצפוי. והצרפתים הם שער לעזאזל מצוין.

קאבנה לגם לגימה מהתה.

— אתן לך רשות להישאר בנמל לצורך תיקוניך. עם זאת, אני ממליץ לך לעזוב בהקדם האפשרי. המתרחות בין שתי האומות שלנו גוברת, ואני לא יכול להבטיח את שלום המטען שלך.

— האם אתה חושב שהאנגלים ינסו לתפוס את הארגזים שלנו?

— אני לא חושב על זה כלום. אני פשוט שם לב שלחלק מהקצינים הבריטים יש דעות נחרצות מאוד לגבי החלוקה. ושיש כאן עורכי דין שישמחו לטעון בתיק פיצויים בפני בתי המשפט הקולוניאליים. מוראנד קם.

— אנחנו מבינים. נהיה פה עוד שלושה ימים לכל היותר.

— החלטה נבונה. עצה אישית כלשהי? אל תתעכבו בנמלים בריטיים במסלולכם. עדן, קייפטאון... תעברו דרכן במהירות. ללורד אלגין יש בעלי ברית ברחבי האימפריה.

שני הצרפתים קדו קדה ועזבו את הבית. ברחוב, מוראנד נתן דרור לכעסו.

— האנגלים הארוורים האלה! אחרי ששרפו את הארמון, אחרי שאילצו אותנו להיות עדים לוונדליזם שלהם, עכשיו הם מאשימים אותנו בגניבה! — תירגעו. אנחנו בשטח בריטי.

— אתה צודק. בואו נחזור לספינה. ונכפיל את השמירה סביב הארגזים.

בחזרה על הסיפון, רו זימן את ברתלמי.

— אני רוצה ארבעה אנשים על המשמר בתא המטען יומם ולילה. ושני אנשים על הסיפון, ליד הארגזים החיצוניים. חמושים.

עיניו של ברתלמי התרחבו.

— חמוש? האם אתה מצפה להתקפה?

— האנגלים אינם מרוצים מהמטען שלנו.

— אה. הם היו רוצים לשמור הכל לעצמם, נכון?

— פשוט צייתו לפקודות. ובחרו אנשים אמינים.

באותו לילה, רו לא הצליח לישון. הוא נשאר על הסיפון, צופה ברציפים המוארים באור עמום. כמה פעמים, הוא חשב שהוא רואה צללים משוטטים ליד הספינה.

מוראנד הצטרף אליו בסביבות השעה שתיים לפנות בוקר.

— אתה לא ישן?

— אני חושב על מה שאמר המושל. מה אם האנגלים ינסו לתפוס את הארגזים?

— הם לא יעזו. זו תהיה עילה למלחמה.

— באופן רשמי. אבל באופן לא רשמי?

מוראנד נאנח.

— באופן לא רשמי, האנגלים שונאים אותנו. ווטרלו עדיין טרי בזיכרונם. הברית הזו תלויה על חוט השערה.

— אנחנו צריכים לעזוב מחר.

— בלתי אפשרי. הדליפה לא תוקנה. אם נצא לים עכשיו, אנו מסתכנים בטביעה. עלינו להישאר עוד יומיים. אבל היזהרו.

היומיים הבאים היו מבחן עצבים. רו בדק את הכספות כל שעותיים, בדק את השומרים וסרק את הרציף. מספר פעמים, קצינים בריטים התקרבו לספינה ושאלו שאלות תמימות לכאורה. מוראנד דחה אותם בנימוס אך בתקיפות.

לבסוף, בבוקר ה-15 בדצמבר, הצליחה ה"אוולאנש" להפליג. רו נשם לרווחה כשצפה בסינגפור נסוגה למרחק.

האוקיינוס ההודי, 3 בינואר 1861

הסערה הכתה בחצות. תוך שעותיים, הים הסוער שטף את סיפון ה"אוולאנש". מוראנד הורה להוריד את המפרשים ולקפל כל מה שניתן היה לאבטח.

בבטן הספינה, רו וברתלמי בדקו נואשות את עגינות הארגזים. מים החלו לחלחל פנימה, והספינה התנדנדה בעוצמה כה רבה עד שכמה ארגזים איימו להשתחרר.

— זה זו! צעק ברתלמי. שבע עשרה!

רו מיהר אליה. זה היה אחד הארגזים הגדולים ביותר, זה שהכיל את פסלי הברונזה של שושלת שאנג. אם הוא ישתחרר, משקלו עלול לערער את יציבות הספינה.

— צריך לאבטח אותו מחדש! תתקשרו לכמה אנשים! ארבעה מלחים ירדו לבטן הספינה, נאבקים כנגד התנוודות. הם ניסו להעביר חבלים חדשים, אך הספינה התנדנדה כל כך עד שכמעט בלתי אפשרי היה לעבוד.

— סגן! צעק מלח. מספר 23! הוא התהפך! רו הרגיש את ליבו צונח. תיבה עשרים ושלוש הכילה את כלי החרסינה של מינג, השבריריים ביותר מכל המטען. הוא פילס את דרכו דרך תא המטען המוצף. הארגז שכב על צידו, אחד הקרשים שלו נפתח. מבעד לסדק הוא ראה רסיסי חרסינה.

— לא...

ברתלמי הצטרף אליו.

— צריך ליישר את זה. אם זה יישאר ככה, הכל ייטב. שמונתם הצליחו ליישר את החזה, אך הנזק נגרם. נשמע קול פיצוץ איום ונורא. ארגז שלוש ושתיים זה עתה התנתק והחליק אל גוף הספינה.

— אלוהים אדירים! אנחנו לא נצליח! רו הביט סביבו. כעשרה ארגזים היו בסכנה. מוראנד ירד לתא המטען, ספוג מים עד העצם.

— אנחנו צריכים להקל על הספינה! אנחנו סופגים יותר מדי מים! — להקל על הספינה? — זרקו נטל מעבר לסיפון. אין לנו ברירה.

— אבל הארגזים...

— אם נטבע, הארגזים יטבעו איתנו! מוראנד נתן פקודות מהירות. הגברים עלו חזרה והחלו להשליך לים כל מה שלא היה חיוני: חביות, ארגזי אספקה, ציוד. הסופה נמשכה כל הלילה וחלק מהיום שאחריו. כשהיא שככה, האולאנש שרדה, אך כולם היו מותשים.

רו ירד מיד לתא המטען. המראה היה מייאש. חמש תיבות ניזוקו קשות. תיבה עשרים ושלוש, שהכילה חרסינה מינג, נפגעה הכי הרבה. הוא פתח אותה בזהירות.

מתוך עשרים ושמונה כלי החרסינה שהיו באריזה, שנים עשר היו שבורים לחתיכות. האחרים היו סדוקים או שבורים.

ברתלמי לחש מבין שיניו.

— אלפי פרנקים עלו בעשן.

רו לא הגיב. הוא חשב על כלי החרסינה בני מאות השנים, ששרדו כל כך הרבה מלחמות, כל כך הרבה שושלות, רק כדי להישבר בבטן של ספינה צרפתית.

הוא בחן את התיבות הפגועות האחרות. בתיבה שבע עשרה איבד קרש, אך אביזרי הברונזה נראו שלמים. בתיבה שלושים ושתיים ניכרה גלילי משי רטוב. בתיבות ארבעים וחמש וחמישים ואחת ניזוק קל.

הוא חזר למקום שבו מוראנד חיכה לו.

— אז?

— חמש ארגזים ניזוקו. שנים עשר פריטי חרסינה מתקופת מינג הרוסים. חלק מהמשי רטוב. השאר נראה שלם.

מוראנד העביר יד על פניו.

— שנים עשר כלי חרסינה... תצטרכו לציין זאת בדוח שלכם.

כן.

— הקיסרית תזעם. וגם הגנרל.

— זו לא אשמתנו. זו הייתה הסערה...

— אתה חושב שיהיה להם אכפת? היינו אחראים. נכשלנו.

רו הרגיש את כובד האחריות נופל עליו.

— מה עלינו לעשות עם החרסינה השבורה?

— שמור את החלקים. אולי משחזר יוכל לעשות משהו. רשום הערות מפורטות.

באותו לילה, לבדו בבקתו, כתב רו ביומנו.

"4 בינואר 1861. האוקיינוס ההודי. הסופה פגעה בחמישה ארגזים. שנים עשר כלי חרסינה מתקופת מינג נהרסו. ראיתי אותם, שבורים לחתיכות.

החפצים האלה שרדו את המאות. הם עיטרו את אולמות הארמון, נערצו על ידי קיסרים. והשמדנו אותם תוך מספר שעות."

מוראנד טוען שנכשלנו. הוא צודק. אבל האם לא נכשלנו עוד לפני שעזבנו את סין? שנים עשר כלי החרסינה הללו הם רק עוד אובדן אחד ברשימה ארוכה של הרס.

אני תוהה אם המסע הזה מקולל. אם החפצים האלה נושאים בתוכם קללה. כאילו הם לא רוצים לעזוב את סין. כאילו הם מתנגדים.

אבל אלו הן רק מחשבות אמונות תפלות. האמת פשוטה יותר: אנחנו נושאים סחורה גנובה. וסחורה גנובה לעולם לא מביאה מזל טוב.

מרסיי, 22 בפברואר 1861

לאחר מספר חודשים בים, סוף סוף נכנסה ה"אוולאנש" לנמל מרסיי. זה היה יום פברואר קר, רוח מיסטרל נשבה חזק, אך עבור רו ומורנד, הם סוף סוף הגיעו לצרפת.

יחידה צבאית, בפיקודו של קולונל ארטילריה, חיכתה להם על הרציף. רו ירד לחוף עם דו"ח.

— סגן רו? אני קולונל דיומא. קיבלתי פקודות לקחת אחריות על המטען שלך ולהעבירו לפריז.

— בפריז, קולונל? לא בפונטנבלו?

— הקיסרית מבקשת לראות את החפצים תחילה בארמון טילרי. תתקיים תערוכה פרטית לפני התקנתם הסופית.

רו הגיש את הדו"ח שלו.

— הנה רשימת המלאי המלאה. אני חייב להודיע לכם שחמישה ארגזים ניזוקו בסערה באוקיינוס ההודי. שנים עשר כלי חרסינה מתקופת מינג נהרסו.

פניו של הקולונל התקשחו.

— הרוס? איך?

— סערה. כמעט טבענו.

— אני מבין. הקיסרית לא תהיה מרוצה. כלי החרסינה האלה היו שווים הון תועפות.

— שמרתי את כל החלקים. אולי משחזר...

— אתה חושב שאנחנו יכולים להדביק מחדש חרסינה מינג בת חמש מאות שנים כמו כלי חרס רגילים? בסדר. מה שנגמר, זה שנגמר. בואו נתחיל לפרוק. אני רוצה שהכל יהיה בפריוז תוך שבוע.

הפריקה ארכה כל היום. הארגזים הועברו לעגלות צבאיות, תחת ליווי כבד. קולונל דיומא התעקש לפתוח כל ארגז ולבדוק את תכולתו.

כשהם פתחו את מספר עשרים ושלוש, זה עם החרסינה השבורה, דיומא נותר דומם, מביט בשברים.

— איזה הפסד, הוא מלמל.

הוא פנה לעבר רו.

— תצטרך להסביר את עצמך לגנרל. וכנראה גם לקיסרית עצמה.

— אני מוכן לקחת על עצמי את האחריות שלי.

— האחריות שלך... זה נוגע לפוליטיקה. ליוקרה אימפריאלית. החפצים האלה נועדו להדגים את גדולתה של צרפת. ואתה אפשרת שחלק מהם ייהרסו.

מוראנד, שהיה עד לזירה, התערב.

— הסגן עשה כל שביכולתו. הסופה הייתה כה עזה עד שחששנו לחיינו. שימור הציוד היה משני להישרדות הצוות.

דיומא בהה בו במבט קר.

— הישרדות הצוות חשובה. אבל לא במחיר של המשימה. הפריטים האלה הופקדו בידך. היית צריך להגן עליהם בכל מחיר.

— אפילו בסכנת טביעה?

— אפילו בסכנת טביעה.

רו ומורננד החליפו מבטים. כעת הם הבינו עד כמה המשלוח הזה חשוב לאימפריה. חשוב יותר מחייהם.

למחרת, העגלות יצאו לפריוז, מלוות על ידי יחידת פרשים. רו ליווה אותן. מוראנד היה אמור להישאר במרסיי כדי לפקח על התיקונים באוולאנש.

כשנפרדו, שני הגברים לחצו ידיים.

— בהצלחה בפריוז. תצטרכו את זה.

— תודה על תמיכתך במהלך הטיול הזה.

— ביליתי את זמני בביקורת ובספקות. כנראה שלא הייתי בן לוויה נעים במיוחד.

— פקחת את עיניי. גרמת לי להבין מה באמת עשינו בסין. אני אסיר תודה לך.

— היו עדים. כששואלים אתכם, היו עדים. אמרו את האמת. אל תתנו להיסטוריה הזו להיכתב מחדש על ידי המנצחים.

— אני מבטיח לך.

השיירה הגיעה לפריוז במשך שישה ימים. שישה ימי נסיעה בכבישים מכוסי שלג, בקור החורף הקשה. רו ישן מעט, מעונה מהמחשבה על הצורך להתמודד עם הקיסרית.

לבסוף, בערב ה-28 בפברואר, הם נכנסו לפריוז. הארגזים נלקחו ישירות לארמון טווילרי, לאגף שהוכן במיוחד.

ארמון טילרי, פריז, 2 במרץ 1861

פתיחת הארגזים החלה תחת פיקוחו של הגנרל קוזין דה מונטובן, רוזן פאליקאו, שזה עתה חזר מסין. הגנרל היה במצב רוח רע מאוד.

— שתיים עשרה חתיכות חרסינה נהרסו! הוא רעם, תוך כדי שהוא בוחן את תיבה מספר עשרים ושלוש. שתיים עשרה! אתה יכול להאמין?

— כן, גנרל, השיב רו, עומד דום. הסופה...

— הסערה! תמיד אותו תירון! אוצרות קיסריים הופקדו בידך! ונתת להם להתנפץ כמו כלי חרס פשוטים!

— גנרל, קטע אותו קולונל דיומא, רו עשה כל שביכולתו. קראתי את הדוח של קפטן מוראנד. הם כמעט טבעו.

הגנרל פנה אליו, זועם.

— בין אם הם טבעו ובין אם לאו, החפצים האלה היו חייבים להגיע שלמים!

— גנרל, העז רו, הצלנו שישים ושניים ארגזים מתוך שישים ושבע. השאר שלם.

הגנרל בהה בו בעיניים נוצצות.

— שישים ושניים מתוך שישים ושבע? אתה חושב שהקיסרית תהיה מרוצה מזה? היא מצפה לאוסף שלם! מושלם! ואתה מביא לה חלקים שבורים!

הוא הפנה את גבו וצעד כמה צעדים, מנסה להירגע.

— איפה שאר הארגזים הפגועים?

רו הראה לו אותם. ה-17 עם פסלי הברונזה שלמים למרות קרש שבור. ה-32 עם בדי המשי הרטובים. ה-45 וה-51 עם הנזק הקל שלהם.

מונטובן בחן כל תיבה בדממה. לבסוף, הוא נאנח.

— אפשר לנקות ארד. אולי גם משי. אבל חרסינה... זהו אובדן שאין לו תחליף.

הוא פנה לעבר רו.

— שמרת את החלקים?

— כן, גנרל. כולם.

— בסדר. אני אקרא למשחזר שיבוא. נראה מה הוא יכול לעשות.

קצין נכנס והצדיע.

— הגנרל שלי, הוד מלכותה הקיסרית, מבקשת לראות את החפצים. היא תהיה כאן בעוד שעה.

מונטובן התאושש מיד.

— שעה אחת! מהר! אנחנו חייבים להציג את הפריטים הטובים ביותר! קולונל, תביא שולחנות ודוכני תצוגה!

טירוף אחזה בחדר. ארונות נפתחו אחד אחד, והחפצים הוצאו בזהירות. אגרטי קלויסון, נוצצים באמייל רב-צבעוני. אבני ירקן ירוקות ולבנות, שקופות כמים. אבני ברונזה פולחניות מכוסות בפטינה עתיקה. משי רקום בדקונים ועוף החול.

רו טיפל בכל פריט בתערובת של יראת כבוד ואשמה. פלאים אלה נקרעו מארמון. הם היו צריכים להיות שם, בסין, לא כאן בחדר בארמון טילרי.

הצלם המפורסם אז'ן דיסדרי הגיע עם הציוד שלו.

— הניחו את כלי הקרמיקה כאן. את אבני הברונזה שם. ואת אבני הירקן במרכז.

בזמן שהציב את מצלמתו, רו צפה בו. תצלומים אלה ינציחו את הרגע הזה. הם ישמשו כהוכחה.

— הנה, אמר דיסדרי, מרוצה לאחר שצילם כמה תמונות. עכשיו, אם תוכל לסדר את האגרסלים בצורה שונה...

הגנרל התערב.

— אין לנו זמן. הקיסרית מגיעה. הניחו את הציוד שלכם בצד.
דיסדרי ציית בחוסר רצון. כעבור כמה דקות נשמעה מהומה במסדרון. צעדים,
קולות. ואז הדלת נפתחה.

— הוד מלכותה הקיסרית יוג'יני!

כולם עמדו דום. יוג'יני נכנסה, מלווה בכמה גבירות מלוות ופקידי כנסייה.
היא לבשה שמלת משי ירוקה בהירה שעמדה בניגוד לשערה האדום-חום.
היא עצרה על הסף, מהרהרת בחפצים המסודרים בחדר. פניה נותרו אדישים,
אך רו חשב שהוא רואה ניצוץ של פליאה בעיניה.

— גנרל, התקרב.

מונטובן צעד קדימה וקד קידה עמוקות.

— הוד מלכותך, יש לי הכבוד להציג בפניך את החפצים שצבא המזרח רצה
להציע לך כאות תודה.

יוג'יני התקדמה, בוחנת כל חפץ. היא עצרה מול אגרטל קלואונה המתאר
דרקונים.

— הם מרהיבים. מרהיבים לחלוטין.

— אגרטל זה מתוארך לתקופת קיסר צ'יאנלונג, במאה ה-18...

— אני יודעת מה הם, גנרל. למדתי אמנות סינית.

היא המשיכה בבדיקתה, עצרה מול כל חדר, ולפעמים שאלה שאלות טכניות
שהגנרל הגיב להן בכבוד.

לבסוף, היא הגיעה אל מול הארגז הפתוח שהכיל את פיסות החרסינה
השבורות.

— מה זה?

הגנרל נעץ בו מבט זועם.

— הוד מלכותך, אירעה תקרית במהלך ההובלה. סערה...

— חרסינה מינג שבורה. כמה?

— שתיים עשרה, הוד מלכותך.

— מי היה אחראי על ההובלה?

רו צעד קדימה וקד קידה.

— אני, הוד מלכותך. סגן אנרי רו, קצין ארטילריה.
 יוג'יני בהתה בו בעיניה הירוקות, חודרות כמו להבים.
 — הסבר את עצמך.

רו בלע רוק.

— הוד מלכותך, נתקלנו בסערה עזה במיוחד באוקיינוס ההודי. הספינה
 התגלגלה בעוצמה כה רבה עד שכמה ארגזים השתחררו למרות אמצעי
 הזהירות שלנו. עשינו כל שביכולתנו...

— כל מה שעשית בבירור לא היה מספיק.

— הוד מלכותך, התערב מונטובן, קפטן הספינה אישר שהסופה...

— לא אכפת לי מהסערה, גנרל! כלי החרסינה האלה היו בני חמש מאות
 שנים. הם שרדו מלחמות, מהפכות, שושלות שלמות. והאיש הזה נותן להם
 להתנפץ תוך כמה שעות!

רו הרגיש כעס גובר בתוכו.

— הוד מלכותך, כלי החרסינה האלה לא היו צריכים לעזוב את סין. הם היו
 שייכים לארמון. קרענו אותם. גנבנו אותם.

דממת מוות ירדה על החדר. כמה קצינים בהו בעיניים פעורות באימה. הגנרל
 האדים מזעם.

— סגן! איך אתה מעז...

אבל יוג'יני הרימה יד, משתיקה אותו. היא ניגשה אל רו, נועצת בו מבט
 ממוקד.

— גנוב, אתה אומר?

— כן, הוד מלכותך. גנבו. נשדדו. נקרעו מרשותם. חפצים אלה אינם שייכים
 לנו.

— הם שייכים כעת לצרפת. בזכות הכיבוש.

— האם זכות הכיבוש היא זכות אמיתית? או פשוט חוק החזק במסווה של
 חוקיות?

מונטובן התפוצץ.

— מספיק! אתם עצורים! שומרים!

— לא. תן לו לדבר. קדימה. תגיד לי מה אתה באמת חושב.

רו היסס. זה היה רגע מכריע. הוא יכול היה לשתוק, להתנצל, להציל את הקריירה שלו. או שהוא יכול היה לומר את האמת.

הוא חשב על קפטן מוראנד. על דבריו: "העיד. אמור את האמת."

— הוד מלכותך, הייתי שם. ראיתי את הארמון לפני שנהרס. זה היה... בלתי ניתן לתיאור. פלא. ובזזנו אותו. רוקנו את חדריו כמו גנבים. נלחמנו בינינו לבין עצמנו על הפריטים היקרים ביותר. ראיתי חיילים מנפצים רהיטים כדי להוציא את האבנים. ראיתי קולים סינים מסיימים את הביזה אחרי שעזבנו. ואז האנגלים שרפו הכל. הכל. הספריות, הארכיונים, הביתנים. אוצרות בני אלפי שנים הופכים לאפר.

הוא המשיך בקול נמוך יותר.

— החפצים האלה כאן הם כל מה שנותר. כל מה שנותר מארמון יוצא דופן. ואנחנו הרסנו אותו. בגאווה. בחמדנות. ברבריות.

דממה מוחלטת השתררה. יוג'יני המשיכה לבהות בו.

— אתם חושבים שאנחנו ברברים?

— אני חושב שהתנהגנו כמו ברברים. כן.

יוג'יני הסתובבה וצעדה כמה צעדים. כשהסתובבה חזרה, פניה התרככו.

— יש לך אומץ. או פזיזות. אולי שניהם.

היא ניגשה לשולחן עליו נח אבן ירקן לבנה מגולפת בצורת דרקון.

— אתה חושב שאני לא יודעת מאיפה החפצים האלה מגיעים? אתה חושב שאני לא יודעת מה קרה בסין?

— אני... אני לא יודע.

— אני יודעת מה עשה לורד אלגין. אני יודעת שהברון גרוס התנגד לכך. אני יודעת שהגנרל קאזאן דה מונטובן סירב להשתתף באש.

היא ליטפה את הירקן.

— אני גם יודעת שהחפצים האלה הם תוצאה של ביזה. אתה לא הראשון שאומר לי את זה. ויקטור הוגו ובעצמו כתב לי מכתב חריף.

— ויקטור הוגו?

— כן. מאז גלותו בגרנזי, הוא מעולם לא מהסס לגנות את מה שהוא מכנה ברבריות של כובשים מתורבתים. אני חושש שיום אחד הוא יכתוב לי באופן אישי כדי לומר לי זאת בפניי.

היא פנתה לעברו.

— אבל מה אתם רוצים שאעשה? אשלח את הפריטים האלה בחזרה לסין? הצבא נתן לי אותם. אם אסרב לקבל את המתנה הזו, אני מתנער מכל המשלחת. אני מבזה את כבוד החיילים שלנו.

— כבוד? איזה כבוד יש בביזת ארמון? יוג'יני נאנחה.

— אתה צעיר. אתה רואה את העולם בשחור ולבן. אבל פוליטיקה אימפריאלית עשויה מאפור. מפשרות. מצרכים. היא עשתה תנועה שהקיפה את כל החפצים.

— חפצים אלה יישארו בצרפת. הם יוצגו בפונטנבלו, במוזיאון שאני עומד להקים. מוזיאון סיני. שם אנשים יוכלו להעריץ אותם, ללמוד אותם. האם זה לא עדיף מלהשאיר אותם להירקב בהריסות של ארמון שנשרף? — האנגלים שרפו את הארמון. לא הסינים.

— אני יודעת. ואני מצטערת על כך. אבל הנזק נעשה. הארמון כבר לא קיים. כל החפצים האלה נותרו ממנו. והם יישארו כאן בצרפת, שם יישמרו. רו רצה למחות, אבל יוג'יני הרימה את ידה.

— אני מכירה בנקיפות המצפון שלך. אני אפילו מכבדת אותם. אבל תבין את עמדתי. אני קיסרית צרפת. חובתי היא לצרפת, לא לסין. היא התמודדה מול מונטובן.

— גנרל, כמה זמן ייקח להעביר את כל זה לפונטנבלו? — שבוע. הגיע הזמן לארוז הכל ולהכין את החדרים.

— תעשה את זה. ותשכור את המשקם הטוב ביותר שתוכל למצוא עבור הפורצלן השבור. אני רוצה שזה יתוקן, אפילו בצורה לא מושלמת. היא העיפה מבט אחרון ברו.

— באשר לך, אתה לא עצור. להיפך. אני רוצה שתפקח על התקנת החפצים בפונטנבלו. ליווית אותם מסין, אתה תלווה אותם ליעדם הסופי. — אבל...

— זוהי פקודה. ואולי עונש. או פרס. אני לא יודעת. יהיה לך הרבה זמן לחשוב על זה בזמן שאתה מארגן את המוזיאון הסיני שלי. עם זאת, היא יצאה מהחדר. ברגע שעזבה, הגנרל פנה אל רו, זועם.

— אתה אידיוט! יש לך מזל שהקיסרית סלחנית!
 — רק אמרתי את האמת.
 — האמת! מה הקשר בין האמת לבין כל זה? אנחנו בתחום הפוליטיקה!
 האמת היא מה שהקיסר מחליט שהיא!
 — האמת קיימת ללא קשר למה שהקיסר מחליט.
 מונטובן בהה בו, ואז הניד בראשו לשלילה.
 — אתה בלתי אפשרי. קדימה. תתכוון לפונטנבלו. והפעם, נסה לא לשבור כלום.

שאו דה פונטנבלו, 12 במרץ 1861

טירת פונטנבלו ניצבה במלכותיות בקור של חודש מרץ. רו הגיע שלושה ימים קודם לכן כדי לפקח על הכנת החדרים שיאכלסו את המוזיאון הסיני.
 הקיסרית בחרה את קומת הקרקע של גרוס פביליון. ארבעה חדרים מרווחים יהפכו למוזיאון: חדר כניסה, סלון גדול המכונה לעיתים "סלון האגם", גלריה-סלון וארון לכה.
 רו עמד בסלון הגדול בחברת האדריכל הקיסרי, מר לפואל, והמעצב, מר רוסו.
 — הקיסרית רצתה עיצוב שיציג את החפצים לראווה מבלי להעמיס עליהם את הרף, הסביר לפואל. וילונות ארגמניים, עבודות עץ מוזהבות, אך בסגנון מאופק.
 — ארונות תצוגה לפריטים השבירים ביותר, הוסיף רוסו. ומדפים בפינה לפורצלן.
 רו הקשיב להם בחצי אוזן. הוא חשב על החפצים שימלאו בקרוב את החדרים האלה.
 — סגן? אתה מקשיב לי?
 רו קפץ.
 — סלח לי. הייתי... במקום אחר.
 — אמרתי שהאולם הראשי יציג את הפריטים העיקריים: אגרטי הקלויסון, הסטופה הטיבטית הגדולה, פסלי הברונזה הפולחניים.
 — הסטופה. אתה מתכוון לסטופה מפליז מוזהבת עם הטורקיז?

— בדיוק. זה יצירה מרשימה. זה יהיה מרכז הסלון.
 רו זכר את הסטופה הזו. הוא ראה אותה בארמון, במקדש. נזירים התפללו
 לפניה. זה היה חפץ קדוש. ועכשיו, הוא עמד להפוך לפריט דקורטיבי.
 — וארון הלכה?
 — החדר יוקדש לפריטים היקרים ביותר: אבני ירקן, גבישי סלע ותכשיטים.
 כמו כן, נתקין על הקירות פאנלים לכה סיניים מהמאה ה-18.
 — פאנלים מלכה? מאיפה הם הגיעו?
 — מהאוסף האישי של הקיסרית. הם מגיעים ממסכים עתיקים.
 — אז, גם חפצים נגנבו מסין.
 לפואל קימט את מצחו.
 — סליחה?
 — כלום. תמשיך.
 בימים שלאחר מכן, פיקח רו על התקנת הרהיטים וארונות התצוגה. בעלי
 מלאכה עבדו יומם ולילה כדי לוודא שהכל מוכן לפני הגעת החפצים.

סדנת שיקום, 15 במרץ, 1861

אחר צהריים אחד, בעודו בודק את העבודה, נכנס אדם מבוגר, נושא תיק.
 — סגן רו? אני מאסטר דובואה, משחזר. הקיסרית הזמינה אותי לבחון את
 החרסינה השבורה.
 רו הוביל אותו לחדר סמוך שבו אוחסנו הארגזים. הוא פתח את הארגז עשרים
 ושלוש.
 המאסטר דובואה בחן את החלקים, הפך אותם בידיו, מקרב אותם אל האור.
 הוא היה אדם שפניו נשאו את סימני עשרות שנים של כפוף מעל חפצים
 שבירים. אצבעותיו המסוקסות אך המדויקות טיפלו בשברים בעדינות
 אינסופית.
 — הממ. חרסינה מינג, תקופת שואנדה אם אני לא טועה. המאה ה-15.
 — האם תוכל לשחזר אותם?
 דובואה הניד בראשו לאט.
 — לשחזר אותם, לא. אולי לחבר אותם מחדש. אבל הם לעולם לא ישובו
 למצבם המקורי. וערכם יפחת באופן משמעותי.

— הקיסרית רוצה שיתקנו אותם.

— אעשה כמיטב יכולתי. אבל זה יהיה גלוי. השברים יישארו גלויים. וכמה חלקים חסרים.

— האם חסרים חלקים?

— כן. תראו את הפורצלן הזה.

דובואה הרים בעדינות את שברי קערה גדולה בצבע כחול ולבן. הוא סידר אותם על השולחן כמו פאזל לא שלם.

— לפחות שלושה שברים חסרים. כנראה אבדו במהלך הסערה, נזרקו מהארגז.

רו רכן קדימה. דובואה צדק. החלקים לא התאימו זה לזה לחלוטין. הופיעו פערים בדוגמה.

— מה אפשר לעשות בלי השברים האלה?

— בנה מחדש את הצורה הכללית. אבל החלקים החסרים יישארו ריקים. אלא אם כן אתה רוצה שאמלא אותם בתערובת ואצבע. אני יכול לשחזר את הדוגמה, לחקות את הזיגוג. מרחוק, אף אחד לא יראה את ההבדל.

רו הביט בפריסות שהונחו על השולחן. המחשבה על זיופן, על יצירת אשליה של שלמות, דחתה אותו לפתע.

— לא. בלי זיופים. אם הם חייבים להישאר שבורים, שיישארו שבורים. לפחות זה יהיה כנה.

דובואה הרים את מבטו, מופתע.

— זה יוצא דופן. רוב האספנים מעדיפים מראה יפה על פני אותנטיות. הם רוצים שהפריטים שלהם ייראו מושלמים, גם אם השלמות הזו מלאכותית.

— אני לא אספן. אני סתם אדם שמנסה לא להוסיף שקרים לגניבה.

המשחזר הביט בו זמן רב, ואז הנהן בראשו בהבעת פנים שדמתה לכבוד.

— אתם יודעים, במסורת היפנית, הם מתרגלים קינצוגי. זוהי טכניקה לתיקון כלי קרמיקה שבורים.

— אני לא יודע.

— כאשר פריט קרמי נשבר, הם מדביקים את החלקים בחזרה יחד בעזרת לכה מעורבבת עם אבקת זהב. הסדקים הופכים מוזהבים, גלויים, מחובקים. הם אינם מוסתרים, אלא מוגדלים.

דובואה העביר את אצבעו לאורך אחד הסדקים.

— למה הם עושים את זה? כי השבר הוא חלק מההיסטוריה של החפץ. הסתרתו תהיה הכחשת עברו. על ידי הזהבתו, הם הופכים אותו למשהו יפהפה. צלקת שהופכת לקישוט.

רו ניגש לשולחן שבו היו מסודרים בשורה שברי שנים עשר כלי החרסינה הנבדקים.

— הקיסרית רצתה שתתקן אותם. אבל אולי היא טועה. אולי כדאי שנשאיר אותם שבורים.

— כדי להוכיח את כישלונך?

— כדי להראות את האמת. חפצים אלה נקרעו מארמון, הובלו אלפי קילומטרים, הוטלו בסערה. הם נושאים את סימני המסע הזה. למחוק אותם יהיה כמו למחוק את ההיסטוריה.

דובואה החל למיין את השברים, והפריד את אלה שהשתייכים לכל פיסת חרסינה.

— אתה מעמיד אותי במצב קשה, סגן. קיבלתי פקודה להחזיר אותם כמיטב יכולתי. הקיסרית מצפה לתוצאות.

— לשקם אותם. אבל כמו שאמרת: קבלו את הסדקים. שיישארו גלויים. שאנשים יראו מה קרה להם.

המשחזר חייך, חיוך עייף אך יודע דבר.

— אתה יודע שיש אספנים שישלמו לי הון כדי להסתיר בצורה מושלמת את הסדקים האלה? הם רוצים אשליה של שלמות. חתיכת חרסינה מתקופת מינג "ששוקמה על ידי דובואה" שבה אי אפשר לראות היכן היו הסדקים, שווה כפליים בשוק.

— הקיסרית אינה אספנית רגילה.

— לא, בהחלט. היא תרבותית, רגישה. אולי היא תבין מה אתה מנסה לעשות. דובואה לקח אחד השברים והרים אותו אל עבר האור שנכנס דרך החלון. הכחול קובלט זרח, עמוק וטהור.

— תראו את הכחול הזה. אתם רואים איך הוא רוטט? זה כחול סמרקנד, שיובא דרך דרך המשי. אומני מינג ערבבו את הקובלט הזה עם מינרלים מקומיים אחרים כדי לקבל את הגוון המדויק הזה. זהו כחול שכבר אי אפשר לייצר אותו כיום. הנוסחה אבדה.

הוא הניח בעדינות את השבר בחזרה למטה.

— כלי החרסינה הללו בני למעלה מארבע מאות שנה. הם נוצרו בתקופת שלטונו של הקיסר שוואנדה, אחד מפטרוני האמנויות הגדולים ביותר בהיסטוריה הסינית. הם שרדו את נפילת שושלת מינג, עליית שושלת צ'ינג ומאות שנים של מלחמות וטלטלות. ועכשיו...

— ועכשיו הם שבורים בטירה צרפתית, סיים רו במרירות.

— כן. אבל לפחות הם עדיין קיימים.

דובואה החל לצייר סקיצות, תוך שהוא מציין כיצד השברים משתלבים זה בזה, היכן היו הפערים.

— זה ייקח לי בערך שלושה שבועות. אני אעבוד כאן, בסדנה הזאת. אתם יכולים לבוא ולצפות אם תרצו.

— אני אבוא. אשמח לראות איך תמשיך.

— טוב. אבל אני חייב להזהיר אותך: זה יהיה קשה לצפייה. לחבר מחדש חרסינה שבורה זה כמו... זה כמו לנסות לתקן משהו שבור מיסודו. אפשר לשפר את המראה, אבל השלמות המקורית אובדת לנצח.

רו הנהן. הוא הבין את מה שדובואה לא אמר במפורש: חתיכות החרסינה הללו היו מטאפורה. הן ייצגו את היחסים בין צרפת לסין, שנשברו על ידי אלימות וביזה. ניתן היה לחבר את החלקים בחזרה יחד, ליצור אשליה של תיקון, אך השבר המקורי תמיד יישאר גלוי.

— מר דובואה, האם אוכל לשאול אותך שאלה אישית?

— בוודאי.

— מה דעתך על כל זה? על הביזה, על החפצים האלה, על המוזיאון הזה שאנחנו יוצרים?

המשקם הניח את כליו והביט לרו בעיניים.

— אתה באמת רוצה לדעת?

— כן.

— אני חושב שזו טרגדיה. טרגדיה מורכבת, ללא אשמים ברורים או חפים מפשע. החיילים שבזזו את הארמון צייתו לפקודות. הקצינים שארגנו את הדיוויזיה פעלו לפי תקנות צבאיות. הקיסרית, על ידי קבלת חפצים אלה, ממלאת את הציפיות מתפקידה. ובכל זאת, התוצאה זהה: מורשת תרבותית שאין לה תחליף נקרעה מהקשרה המקורי.

הוא הצביע לעבר שברי החרסינה.

— אבל העניין הוא כזה: החפצים האלה קיימים עכשיו. הם כאן, בצרפת. איננו יכולים לשכתב את ההיסטוריה. השאלה היחידה שנותרה היא: מה אנחנו עושים עכשיו? האם אנחנו מסתירים אותם מתוך בושה? האם אנחנו משמידים אותם מתוך חרטה? או שאנחנו משמרים אותם כמיטב יכולתנו, תוך התחשבות בטרגדיה של רכישתם?

— ואתה, מה היית עושה?

— מה שאני תמיד עושה: עבודתי כמשקם. אני מתקן את מה שניתן לתקן, אני משמר את מה שנשאר. אבל אני אף פעם לא שוכח מאיפה החפצים מגיעים. וכשאני יכול, כמו היום, אני משאיר את הצלקות גלויות. כדי שאף אחד לא יוכל לטעון שמעולם לא היה בזק.

בימים שלאחר מכן, רו הגיע באופן קבוע לצפות בדובואה עובד. המשקם הוצב בסדנה שטופה באור טבעי, מוקף בכליו: דבקים של בעלי חיים, מברשות בכל הגדלים, זכוכיות מגדלת, פינצטה קטנה, נייר זכוכית דק במיוחד.

התהליך היה מרתק וכואב כאחד. דובואה התחיל בניקוי כל רסיס, תוך הסרת אבק, לכלוך ושאריות מי ים שחלחלו לארגז במהלך הסערה. לאחר מכן הוא הרכיב את החלקים כמו פאזל, בדק כל שילוב, וניסה להבין כיצד החלקים משתלבים יחד.

— הדבר הקשה ביותר, הוא הסביר לרו, הוא לעמוד בפיתוי לכפות אותו. כאשר רסיס לא מתאים בצורה מושלמת, האינסטינקט הוא לדחוף אותו, ללחוץ עליו. אבל זה יכול ליצור סדקים חדשים. צריך להיות סבלניים, לתת לרסיסים לחשוף את עצמם.

עבור פיסת החרסינה הראשונה, קערה גדולה בכחול ולבן מעוטרת בדרקונים ובעננים, דובואה בילה ארבעה ימים פשוט בהרכבת כל השברים הזמינים. כשהוא סיים, הקערה הושלמה, אך שלושה אזורים גדולים נותרו ריקים. החלקים החסרים יצרו פערים בעיצוב, כמו חלונות הנפתחים אל ריקנות.

— הנה, אמר דובואה, וצעד לאחור. זה הכי טוב שאני יכול לעשות בלי לזייף שום דבר.

רו הביט בחרסינה המשוחררת. קווי הדבק נראו לעין, ויצרו רשת של סדקים כסופים. האזורים החסרים קטעו בפתאומיות את הדרקונים, והותירו אותם חסרים. זה היה יפה ועצוב בו זמנית.

- זה נראה כמו מפה, הוא מלמל.
- מפה של חורבנו, כן. כל שורה מספרת על פגיעה, נפילה, מעשה אלימות. זהו סיפור מסעו, החקוק בקרמיקה עצמה.
- האם הקיסרית תקבל זאת?
- אני לא יודע. אבל זה כן. ולפעמים, כנות חשובה יותר מיופי.
- שבועות חלפו. דובואה סיים לשחזר את שנים עשר כלי החרסינה. חלקם היו כמעט שלמים, עם רק כמה סדקים גלויים. אחרים, כמו קערת הדרקון הגדולה, היו בבריור עדיין לא שלמים, עם אזורים ריקים גדולים.
- ביום האחרון, כשסיימו את כל החפצים, דובואה סידר אותם בשורה על שולחן ארוך. רו התבונן בהם זמן רב.
- הם שונים עכשיו.
- כן. הם רכשו היסטוריה חדשה. ההיסטוריה של שבירתם ותיקונם. הם כבר אינם אותם חפצים שהיו בארמון הקיסר.
- האם זה מפחית מערכם?
- זה תלוי למה אנחנו מתכוונים בערך. שווי השוק שלהם? בוודאי. אספן ישלם הרבה פחות עבור חתיכת חרסינה שבורה ומשוחזרת מאשר עבור חתיכה שלמה. אבל הערך ההיסטורי שלהם? הערך שלהם כעדות? אולי זה גדל.
- דובואה הניח את כליו בצד.
- אתה יודע, סגן, בכל הקריירה שלי, זו הפעם הראשונה שביקשו ממני להשאיר את הצלקות גלויות. בדרך כלל, אנשים רוצים שאמחק את כל עקבות הנזק. אבל אני חושב שאתה צודק. חתיכות החרסינה האלה חייבות לשאת את הסימן של מה שקרה להן. הן חייבות לשאת עדות.
- להעיד על מה?
- של שבריריות. של אלימות. של טרגדיית הביזה. ואולי גם של אפשרות הפיצוי, גם אם לא יהיה מושלם.

פריז, גלריית למרסייר, רו דה פרובנס, 20 במרץ 1861

רו השיג כמה שעות חופשה. במקום להישאר בפונטנבלו, הוא נסע ברכבת לפריז. משהו אילץ אותו להבין מה קרה לשאר החפצים שנבזזו מהארמון, אלה שלא הגיעו לארגזים שנועדו לקיסרית.

הוא שמע על זיגפריד למרסייה, סוחר אמנות המתמחה בחפצים אסייתיים. הגלריה שלו, ברחוב פרובאנס, נודעה באיכות יצירותיה.

כשרו נכנס, צלצל פעמון קטן. פנים הגלריה היה מערת אלאדין: חרסינה סינית תלויה לצד הדפסים יפניים, ברונזה תאילנדית לצד אבני ירקן בורמזיות. הכל היה מסודר בטעם מעולה, מואר באור טבעי שזורם מבעד לחלונות גדולים.

זיגפריד למרסייה היה גבר רזה ואלגנטי, בעל משקפיים במסגרת פלדה וזקן זקן גזוז בקפידה. הוא בחן פיסת ירקן קטנה דרך זכוכית מגדלת, אותה הציג לו לקוח דיסקרטי. האיש היה לבוש בבגדים אזרחיים אך בעל אופי אופייני לאיש צבא.

— שושלת צ'ינג, אישר למרסייר. עבודה יוצאת דופן. מקור?

— ארמון הקיץ. הייתי שם.

— כמו רבים אחרים.

למרסייה הניח את הירקן וכתב מספר על פיסת נייר, אותה החליק לעבר בן שיחו. האיש החוויר.

— האם זה הכל?

— השוק רווי, ידידי היקר. כל פריז מוכרת "אוצרות אותנטיים מארמון הקיץ". מחציתם מזויפים, ולמחציתם האחרים אין מקור שניתן לאמת.

— אבל זה אותנטי! הייתי שם! ראיתי את זה בעצמי...

— אני לא מפקפק בסיפור שלך. אבל תוכיח אותו. האם יש לך תעודה? מסמך המעיד שאכן היית חלק מהמשלחת לסין? הצהרה מקצין בכיר? האיש היסס.

— לא, אבל...

— מבחינתי, ומבחינת הלקוחות שלי, אבן הירקן הזו יכולה להגיע מכל מקום. אולי מארמון הקיץ, אולי מסדנה בבייג'ינג שמייצרת עותקים עבור תיירים אירופאים. ללא מקור מתועד, איני יכול להבטיח את האותנטיות שלה. וכלי ערובה, המחיר יורד.

האיש הרים את הירקן שלו, מאוכזב ומתוסכל באופן גלוי.

— זאת גניבה! סיכנתי את חיי שם!

— לא, אדוני. גניבה היא מה שעשית בארמון הקיץ. מה שאני עושה זה סחר.

האיש יצא, טורק את הדלת. למרסייה נאנח ופנה אל רו, אותו הבחין לראשונה.

— סליחה. היה יום ארוך. אפשר לעזור לך?

— אני לא בטוח. האם אתה קונה פריטים מארמון הקיץ?

למרסייה בחן אותו מקרוב. ההתנהגות הצבאית, המדים מתחת למעיל האזורחי הסגור בצורה גרועה, המבט שהיה גם מוזר וגם לא נוח.

— האם אתה קונה או מוכר?

— לא זה ולא זה. רציתי לראות.

— רואים מה?

— מה קורה לחפצים שלא הגיעו לפונטנבלו.

למרסייה חייך, חיוך שהיה גם משועשע וגם עייף.

— אה. אתה אחד מאותם קצינים שיש להם חרטות. יש עוד ועוד כאלה. שב. אני אראה לך.

רו התיישב. למרסייה ניגש לקחת ספר חשבונות גדול בכריכת עור ופתח אותו על הדלפק.

— תראו. מאז אוקטובר 1860, קניתי שבעים ושלושה חפצים כביכול מארמון הקיץ. שבעים ושלושה. ואני רק סוחר אחד מבין עשרות בפריז. אתם יכולים לדמיין את המספר הכולל?

רו סרק את הפנקס. כל רישום פירט פריט: תיאור, מקור משוער, שם המוכר, מחיר הרכישה.

— יש לך את שמות המוכרים...

— כן. רובם חיילים או קצינים של המשלחת. חלקם מלחים, מעטים הם קולים סינים שעקבו אחר החיילים. לכולם יש את אותו סיפור: הם "מצאו" את החפצים האלה, הם "הצילו" את האוצרות האלה מהרס.

— ואתם קונים אותם?

— זו העבודה שלי. אני לא שופט. אני לא שואל איך הם השיגו את החפצים האלה. מה שמעניין אותי הוא האותנטיות והאיכות שלהם.

למרסיר סגר את הפנקס.

— אבל בואו נהיה כנים, סגן... זה סגן, נכון?

— סגן אנרי רו.

— סגן רו. בואו נהיה כנים. רוב הפריטים האלה נגנבו. לא "נתפסו לפי כללי המלחמה" או "ניצלו מהרס". נגנבו. פשוטו כמשמעו. חיילים נכנסו לארמון, לקחו את מה שרצו, ועכשיו הם מוכרים אותו מחדש תמורת כמה מאות פרנקים.

— זה לא מפריע לך?

— ברור שזה מפריע לי! אני לא מפלצת. אבל מה אתם מצפים ממני לעשות? אם אני לא אקנה אותם, מישהו אחר יקנה. לפחות אני יכול להיות בטוח שהם יגיעו בסופו של דבר לאספנים רציניים שישמרו אותם. למרסייה קם וצעד כמה צעדים בגלריה.

— בוא, אני אראה לך משהו.

הוא הוביל את רו אל ויטרינה בחלק האחורי של הגלריה. בפנים היו שלושה כלי חרסינה כחולים ולבנים, ישנים בבירור ובאיכות גבוהה מאוד.

— תראו את הפריטים האלה. שושלת מינג, המאה ה-15. הם מגיעים מארמון הקיץ לפי המוכר שלי, סמל חיל רגלים. הוא לקח אותם מאחד מחזרי הארמון, עטף אותם בשמיכה שלו, והביא אותם בחזרה לצרפת בתיקו.

— וקנית אותם.

— קניתי אותם. חמש מאות פרנק עבור השלושה. סכום זעום. הסמל לא ידע דבר על אמנות סינית. הוא חשב שהם שווים חמישים פרנק לכל היותר. יכולתי לקבל אותם תמורת מאה פרנק, אבל רציתי להיות הוגן.

— הוגן, חזר רו.

— כן, הוגן. ועכשיו, פריטי החרסינה האלה נמצאים כאן בגלריה שלי. אני הולך למכור אותם לאספן, כנראה תמורת שלושת אלפים או ארבעה אלפים פרנק. האספן הזה ישמור אותם בקפידה, ילמד אותם, אולי ילווה אותם לתערוכות. הם יישמרו, יוערכו ויועברו לדורות הבאים.

— הם היו צריכים להישאר בסין.

— ברור שהם היו צריכים להישאר בסין! אבל הם כבר לא בסין. הארמון נהרס. כלי החרסינה האלה לא יכולים לחזור לשם. מה אנחנו עושים? האם אנחנו משמידים אותם מתוך חרטה? האם אנחנו מחביאים אותם במרתף? או שאנחנו מקבלים את המציאות ולפחות מוודאים שהם יטופלו בזהירות?

רו לא ענה. הוא הביט בחרסינה, כה דמוית לאלה שהעביר.

— כמה חפצים מארמון הקיץ לדעתך יש עכשיו בפריז? הוא שאל לבסוף.

— אלפים. אולי עשרות אלפים. בגלריות, באוספים פרטיים, בעליות גג של חיילים שלא יודעים מה שייך להם. שלא לדבר על מה שיש באנגליה, רוסיה, גרמניה. הביזה לא הייתה רק מעשה צרפתי, אתם יודעים.

למרסיה חזר אל מאחורי הדלפק שלו.

— אתה רוצה לדעת מה באמת מעציב אותי? זה לא כל כך שהחפצים האלה נגנבו. זה שהם פוזרו. אוסף אימפריאלי שלקח מאות שנים להרכיב, שהיה בעל קוהרנטיות, היגיון, התפזר לכל עבר. החפצים איבדו את ההקשר שלהם. אגרטל שהיה בחדר מסוים, לצד פריטים ספציפיים אחרים, ויצר מכלול הרמוני, מוצא את עצמו כעת מבודד בוויטרנה פריזאית. משמעותו אבדה.

— מוזיאון פונטנבלו מנסה לשחזר משהו...

— תחליף. סימולציה. זה לעולם לא יהיה מה שהיה ארמון הקיץ. איך זה יכול להיות?

רו פנה לעבר היציאה, ואז הסתובב.

— אמרת שקצינים רבים באו לראותך, מלאי חרטה. מה אתה אומר להם?

— האמת. מה שנעשה, נעשה. הם לא יכולים לשנות את העבר. אבל הם לפחות יכולים להבטיח שהחפצים שלקחו יטופלו היטב. זו נחמה קטנה, אני יודע. אבל זה עדיף מכלום.

— זה לא מספיק.

— לא, זה לא מספיק. אבל זה כל מה שיש לנו.

ארמון טילרי, חדר העבודה הפרטי של הקיסרית, 25 בנובמבר 1861

יוג'ני קראה שוב ושוב את המכתב שמזכירתה הגישה לה. כתב היד היה של ויקטור הוגו, חד משמעי. גדול, נחרץ, כמעט תיאטרלי. המכתב נכתב מבית הוטוויל בגרנזי, שם חי המשורר בגלות מאז התנגדותו להפיכה של נפוליאון השלישי.

היא הכירה את הוגו. היא אפילו העריצה אותו, לפני הגלות, לפני שהפוליטיקה הפרידה ביניהם. ועכשיו, מסלעו בגרנזי, הוא המשיך לבקר אותה ואת בעלה בעקביות בלתי פוסקת.

מכתב זה היה שונה מהאחרים. יותר אישי. יותר פוגע.

"גברתי,

נאמר לי שיצרת "מוזיאון סיני" בפונטנבלו כדי להציג את החפצים שהובאו מהמשלחת לסין. נאמר לי שאתה רואה בחפצים אלה מתנות מהצבא, עדויות לגדולתה של צרפת.

הרשה לי לומר לך, בכבוד הראוי לדרגתך, אך גם בגילוי לב שאני חב למצפוני, מה אני חושב על "המתנות" הללו.

בפינה אחת של העולם, ניצב פלא עולם; פלא זה נקרא ארמון הקיץ. לאמנות שני עקרונות: האידאיה, המייצרת אמנות אירופאית, והכימרה, המייצרת אמנות מזרחית. ארמון הקיץ היה לאמנות פנטסטית מה שהפרתנו היה לאמנות אידיאלית.

בנה חלום משיש, ירקון, ברונזה, חרסינה, מסגר אותו בעץ ארז, כסה אותו באבנים יקרות, עטוף אותו במשי, הפוך אותו למקדש כאן, הרמון שם, מצודה שם, הכנס בו אלים, הכנס בו מפלצות, לכה אותו, נצמד אותו לאמייל, הזהב אותו, צבע אותו, תן לאדריכלים שהם משוררים לבנות את אלף ואחד חלומות אלף ואחד לילה, הוסף גנים, בריכות, מזרקות מים וקצף, ברבורים, איביסים, טווסים, בקיצור דמיין מעין מערה מסנוורת של פנטזיה אנושית בצורת מקדש וארמון, זו הייתה האנדרטה הזו.

יום אחד, שני שודדים נכנסו לארמון הקיץ. אחד בזז, השני הצית אש. ניצחון יכול להיות גנב, כך נראה. הרס בקנה מידה גדול הושג בארמון הקיץ, כאשר שני המנצחים חלקו את השלל. שמו של אלגין, שיש לו את האכזות הקטלנית של עורר את הפרתנון, קשור לכל זה.

מה שהפרתנון עשה, עשה ארמון הקיץ. כל מה שדמיונו של עם כמעט על-אנושי יכול היה לייצר היה שם. זה לא היה, כמו הפרתנון, יצירה נדירה וייחודית; זה היה מעין דגם עצום של הכימרה, אם לכימרה יכול להיות דגם. דמיינו מבנה כלשהו שאי אפשר לתאר, משהו כמו מבנה ירחי, ותקבלו את ארמון הקיץ. וכל זה כבר לא קיים.

אנחנו האירופאים הם המתורבתים, ועבורנו הסינים הם הברברים. זה מה שהציוויליזציה עשתה לברבריות.

ההיסטוריה תזכור את שמותיהם של שני השודדים הללו. האחד נקרא צרפת, השני נקרא אנגליה.

אבל אני מקווה שיבוא יום שבו צרפת, משוחררת ונקייה, תחזיר את השלל הזה לסין השדודה.

זוהי הגניבה שאחד משני המנצחים ביצע, והשני אישר אותה. היום אנו מעריצים את ה"אוצרות" הללו במוזיאון שלכם. אבל האם אתם יודעים מאיפה הם הגיעו? מגניבה. האם אתם יודעים איפה הם צריכים להיות? בסין. יש לי הכבוד להיות, גברתי, משרתך הנכבד, ויקטור הוגו

יוג'יני הניחה את המכתב. ידיה רעדו קלות. היא קמה והלכה לעבר החלון, מביטה מבלי לראות את גני טווילרי, שם עגלות ילדים שוטטו באור נובמבר הדועך.

הגברת המלוכה שלה, הדוכסית ממלאקוף, חיכתה בפינת החדר, רקמה בשקט. היא חשה בחוסר הנוחות של הקיסרית.

— האם הוד מלכותך נסער?

יוג'יני הסתובבה.

— מאדאם דה מלאקוף, קראי את זה.

היא הגישה לו את המכתב. הדוכסית סרקה את השורות, פניה הלכו והפכו רציניים יותר. כשסיימה, הניחה את המכתב מידה בפתאומיות.

— זאת... זאת האשמה שעורריית! האיש הזה מעז לקרוא להוד מלכותך גנב! הוא שחי בגלות, הורק את ארסו מסלעו, שמעולם לא הרים אצבע למען צרפת!

— האיש הזה הוא ויקטור הוגו. אחד המשוררים הגדולים ביותר של זמננו.

— הוא בכל זאת נשאר בוגד! יריב! א...

— אדם שאומר את האמת.

עיניה של הדוכסית התרחבו.

— הוד מלכותך לא יכולה לחשוב כך!

יוג'יני חזרה לשבת ליד שולחנה. היא הרימה את המכתב וקראה אותו שוב, תוך שהיא עוצרת על קטעים מסוימים.

— "אחד בזו, השני שרף." זה נכון. הצרפתים בזזו, האנגלים שרפו. הוגו צודק.

— אבל זו הייתה מלחמה! חוקי המלחמה...

— האם חוקי המלחמה מצדיקים הכל? ביזת ארמון? הרס ספרייה בת אלף שנים? שריפת מקדשים?

— לורד אלגין אחראי לשריפה, לא אנחנו!

— ומה לגבי הביזה? מי אחראי לביזה?

יוג'ני קמה שוב והחלה להסתובב בחדר, המכתב בידה.

— אתם יודעים מה הכי כואב לי במכתב הזה? זו לא ההאשמה. זו לא הטון. זה שהוא צודק. הוגו צודק. באנו לסין והעמדנו פנים שאנחנו מתורבתים, עליונים, נאורים. והתנהגנו כמו ברברים.

— הוד מלכותך...

— לא, תן לי לדבר. אתה חושב שאני לא יודעת מאיפה הגיעו החפצים האלה? אתה חושב שאני לא יודעת מה קרה בארמון? קראתי את כל הדוחות. שמעתי את עדויותיהם של הקצינים, אלה שיש להם את האומץ לומר את האמת. ראיתי את הציורים של צ'ארלס וירגמן. קראתי את המאמרים של תומאס בולבי לפני שמת בשבי. אני יודעת.

היא עצרה מול דיוקן של נפוליאון השלישי שתלוי על הקיר.

— אני יודעת מה עשינו. ואני נושאת את הידיעה הזו כמו נטל.

— מדוע התקבלו חפצים אלה? מדוע ליצור את המוזיאון הזה?

— כי אני קיסרית צרפת. כי סירוב לפריטים אלה היה כמו התנערות מהמשלחת, העלבת הצבא והשפלת בעלי. כי המדיניות האימפריאלית אינה מאפשרת לי את הפריבילגיה של ללכת בעקבות מצפוני.

היא חזרה לשולחן שלה וצנחה בכורסה.

— הוגו מבקש ממני לשלוח את החפצים האלה בחזרה לסין. אתה יכול לתאר לעצמך? השערורייה? ההשפלה? הקיסר לעולם לא יסלח לי. הצבא ישנא אותי. העיתונים יגנו עליי. ועל מה? הסינים עצמם לא יוכלו להחזיר אותם. הארמון נהרס. איפה הם ישימו אותם?

— אין להוד מלכותך על מה להאשים את עצמך.

— כן! יש לי על מה לנזוף את עצמי! קיבלתי את החפצים האלה. יצרתי את המוזיאון הזה. הצגתי אותם כמו גביעים. הפכתי את עצמי לשותפה.

— שותף למה? בשימור יצירות אמנות? ללא הוד מלכותך, חפצים אלה היו מתפזרים, נמכרים, אולי אפילו מושמדים!

יוג'ני הנידה בראשה.

— זה מה שאני אומר לעצמי כדי לישון בלילה. ששמרתי את החפצים האלה. שנתתי להם בית ראוי. אבל עמוק בפנים, אני יודעת שזה שקר. שקר מנחם, אבל בכל זאת שקר.

היא לקחה דף נייר ריק וטבלה את קולמוס שלה בדיו.

— אתה מתכוון לענות לוויקטור הוגו? שאלה הדוכסית.

— איך אני יכולה להגיב לזה? להכחיש את העובדות? אני לא יכולה. להצדיק אותן? אני לא רוצה.

— אל תענה. התעלם מהמכתב הזה. הוגו הוא מנוודה; איש אינו מקשיב לקינוניו.

— אתה טועה. אנשים רבים מקשיבים להוגו. בצרפת, באירופה. הוא אחד הקולות המוסריים של זמננו.

יוג'יני התחילה לכתוב, ואז הפסיקה. היא קימטה את הנייר וזרקה אותו.

— לא. אני לא אענה. מה אני יכולה לומר? שהוא טועה? הוא צודק. שפעלנו בכבוד? לא עשינו זאת. שאני אחזיר את הפריטים? אני לא יכולה.

היא קמה והלכה לעבר ויטרינה קטנה בחדר העבודה שלה, שם שמרה כמה חפצים אישיים. ביניהם היה אבן ירקן לבנה קטנה, אחד החפצים הראשונים שהובאו מסין, עוד לפני הביזה השיטתית של הארמון.

— תראו את הירקן הזה. הוא יפהפה, נכון? טהור. מושלם. כשאני מסתכל עליו, אני רואה אמנות, אני רואה יופי. אבל הוגו רואה גניבה. ואתם יודעים מה? הוא צודק כשהוא רואה גניבה. כי זה מה שזה.

— הוד מלכותך קשה מדי עם עצמה.

— לא. אני לא קשוחה מספיק. אם הייתי באמת כנה, אם באמת היה לי אומץ, הייתי מחזירה את הפריטים האלה. לא משנה מה השערורייה, לא משנה מה ההשלכות. אבל אני לא אחזיר. כי אני חלשה. כי אני מעדיפה לחיות עם האשמה מאשר להתמודד עם השפלה פומבית.

הדוכסית לא ידעה מה לומר. היא מעולם לא ראתה את הקיסרית במצבה, כה פגיעה, כה מיוסרת.

— מה עליי לעשות עם המכתב של הוגו? היא שאלה לבסוף.

— שמור את זה. יחד עם שאר המסמכים על המוזיאון הסיני. שיישאר בארכיון. שימצאו את זה היסטוריונים עתידיים. שידעו שלפחות למישהו היה

האומץ לומר את האמת. ושידעו גם ששמעתי את האמת הזו, ושלא עשיתי כלום.

— זה מאוד קשה, הוד מלכותך.

— ההיסטוריה תהיה אפילו קשה יותר. הוגו צודק בנקודה אחת: ההיסטוריה תזכור את שמותינו. והיא לא תהיה אדיבה.

הלילה ירד על פריז. איפשהו בעיר הזאת, בגלריות, באחוזות פרטיות, בעליות גג, היו אלפי חפצים שנגנבו מסין. ובפונטנבלו, המוזיאון הסיני שלה זרח בבהירות, אנדרטה לאמנות ולפשע כאחד.

— אתה יודע מה הכי כואב לי? היא מלמלה. זה לא שהוגו מגנה אותי. זה שהוא צודק לגנות אותי. ושאין לי מה לעשות בנידון.

הדוכסית ממלאקוף התקרבה.

— הוד מלכותך עושה כמיטב יכולתה במצב בלתי אפשרי.

— לא. אני עושה מה שמתאים מבחינה פוליטית. מה שמקובל על בית המשפט. מה ששומר על יוקרה אימפריאלית. אבל זה לא אותו דבר כמו לעשות את מה שנכון.

היא פנתה חזרה אל הדוכסית.

— אתם יודעים מה אני אעשה עכשיו? אני אשים את המכתב הזה בצד. אני אחזור לתפקידי. אני אחייך בפתיחת המוזיאון. אני אקבל את המחמאות על האוסף שלי. ואני אמשיך לחיות עם הסתירה הזו.

— ריבונים רבים חיים עם דברים גרועים בהרבה.

— זו לא נחמה. זוהי פשוט התצפית שכולנו מושחתים על ידי כוח, בצורה כזו או אחרת.

הלילה היה חשוך לחלוטין. הדוכסית הדליקה את המנורות בחדר העבודה. באור הזהוב שלהם, יוג'יני נראתה לפתע מבוגרת יותר, עייפה יותר.

— תעזבו אותי בשקט עכשיו. אני צריכה לחשוב.

— יפה מאוד, הוד מלכותך.

הדוכסית עזבה, ולקחה עמה את מכתבו של ויקטור הוגו. יוג'יני נותרה לבדה בחדר העבודה שלה, מוקפת ברהיטיה היקרים, בציוריה ובספריה. ובמקום כלשהו, בפונטנבלו, חיכה לה המוזיאון הסיני שלה, מלא באוצרות גנובים.

היא הוציאה את היום שלה וכתבה:

"25 בנובמבר 1861. ויקטור הוגו כתב לי מגרנזי. הוא קורא לי גנב. הוא צודק. אני גנב. או לפחות, אני שותף לגניבה. אני מקבל חפצים שנבזזו. אני מציג אותם לראווה. אני מעריץ אותם. מה זה הופך אותי?"

אני אומר לעצמי שאני משמר אותם. שבלעדי הם היו מתפזרים, אבודים. אבל האם באמת כדי לשמר אותם יצרתי את המוזיאון הזה? או שמא למען יוקרה? כדי להראות את כוחה של צרפת? כדי שיהיה לי משהו יפה ששייך לי? אני לא יודעת את התשובה. או ליתר דיוק, אני יודעת את זה, אבל אני לא רוצה להודות בזה.

ההיסטוריה תשפוט אותנו. הוגו אמר זאת, והוא צודק. ההיסטוריה תזכור את שמותינו. וכאשר היא תבטא אותם, זה יהיה בגינאי.

היא סגרה את היוםן וכיבתה את המנורות בנשיפה, והותירה את החדר בחושך.

פריז, הרובע הלטיני, 10 בינואר 1862

רו טייל לאורך הסיין. זה היה יום חופש, נדיר ויקר. העבודה בפונטנבלו התקדמה יפה; המוזיאון כמעט הסתיים. הוא החליט לבוא לפריז, בלי שום סיבה מיוחדת, רק כדי לטייל ולחשוב.

כשחלף על פני ספסל ליד גשר פונט-נף, הוא הבחין בגבר יושב, נועץ מבטים בלובר שמעבר לנהר. משהו ביציבה שלו, בדממתו, משך את תשומת ליבו של רו.

האיש היה לבוש בסגנון אירופאי - מכנסיים כהים, ז'קט צמר, כובע באולר - אך עדיין חבש את הזנב הסיני המסורתי התלוי על גבו. הוא נראה כבן חמישים בערך, פניו חרוטות בסימני הזמן והצער.

מבלי לדעת בדיוק מדוע, רו התקרב. אולי בדידותו הברורה של האיש. אולי אשמתו שלו היא שהניעה אותו לחפש צורה כלשהי של כפרה.

— האם אתה מעריץ את הלובר?

האיש פנה אליו. עיניו הביעו עצב עמוק, אך גם ניצוץ של חוסר אמון.

— אני מעריץ ואני בז, הוא ענה בצרפתית מהוססת אך נכונה.

— איך כך?

— זה יפה. אבל זה אנדרטה לגניבה. כל הפסלים היווניים האלה, הציורים האיטלקיים האלה, האוצרות האלה מכל מקום. נגנבו. נלקחו. נקרעו.

רו הרגיש את ליבו מתהדק. הוא התיישב על הספסל, במרחק מכובד.

— אתה סיני.

— הייתי גנן בארמון הקיץ. עכשיו אני... כלום. גולה. אדם בלי מדינה, בלי עבודה, בלי עתיד.

— איך הגעת לצרפת?

— עם מיסיונר צרפתי. האב דוראן. הוא החביא אותי אחרי... אחרי ההרס. הוא לקח אותי איתו כשחזר לצרפת. הוא חשב שהוא מציל אותי. אולי הוא גינה אותי.

האיש הוציא מטפחת וניגב את עיניו.

— סלח לי. אני לא אמור לבכות מול זר. אבל לפעמים, צער הוא יותר מדי.

— שמי אנרי רו.

— צ'ן ווי. נעים להכיר אותך, מר רו.

הם שתקו לרגע, מביטים בלובר. שחפים קראו מעל הסייף.

— אתה אומר שהיית גנן בארמון הקיץ?

— כן. הייתי אחראי על הגנים בפביליון דה פאון. אתה יודע את זה?

רו הניד בראשו לשלילה.

— לא. אני... הייתי שם, אבל ראיתי רק חלק קטן מהארמון.

צ'ן ווי הביט בו במבט קפדני.

— היית שם? היית חייל?

— קצין ארטילריה.

האיש התקשח, ידו נאחזה בממחטה שלו. רו ראה פחד וכעס מנצנצים על פניו.

— היית אחד מהם. אחד מהבוזזים.

— כן.

הוא היה יכול לשקר, להכחיש, להמציא סיפור אחר. אבל משהו בתוכו סירב. האמת הייתה כל מה שייכל להציע עכשיו.

צ'ן ווי קם, כאילו הולך לעזוב. אחר כך הוא התיישב בעדינות.

— למה אתה מספר לי את זה? אתה לא מפחד שאני אכה אותך? שאני אתקשר למשטרה?

— מה היית אומר למשטרה? שהשתתפתי במבצע צבאי שאושר על ידי שתי הממשלות? זו לא עבירה על פי החוק הצרפתי.

— אבל זה פשע בעיני האנושות.

— כן. זה אחד.

צ'ן ווי הביט בו זמן רב, מנסה להבין את הצרפתי המוזר הזה שהודה באשמתו.
— ספר לי על הארמון שלך, אמר רו פתאום. ספר לי על הגנים שטיפלת בהם.

— למה? כדי לצחוק עליך?

— לא. לזכור. להיות עד. כי הייתי שם כשהוא נהרס, ואני רוצה לפחות לדעת מה הרסנו.

צ'ן ווי היסס, ואז החל לדבר. תחילה חיפש את מילותיו בצרפתית, אחר כך מהר יותר ויותר, כאילו סכר נפרץ.

— ביתן הטווס היה אחד היפים ביותר בארמון. הוא נבנה בתקופת שלטונו של קיסר צ'יאנלונג במאה ה-18. הגנים המקיפים את הביתן השתרעו על פני כמה דונם. עצים בני מאות שנים, בריכות עם דגי זהב, ושבילי אבן לבנים מתפתלים בין ערוגות אדמוניות.

הוא דיבר בידיו, מצייר באוויר את צורות הגן שנעלם.

— ביליתי שנים בטיפוח הגנים האלה. כל בוקר הייתי קם לפני עלות השחר. הייתי בודק את הצמחים, גוזם את הענפים, מנקה את הבריכות. זה היה העולם שלי. החיים שלי.

— האם זה היה יפה?

— יפה? המילה הזאת חלשה מדי. זה היה... זה היה כמו להיות בחלום. אתם יודעים, גנים סיניים אינם כמו הגנים הצרפתיים שלכם. במדינה שלכם, הכל סימטרי, גיאומטרי, מבוקר. הגנים שלנו מנסים לחקות את הטבע, אבל טבע אידיאלי ומושלם.

צ'ן ווי עצם את עיניו, נזכר.

— גשר קטן של עצי גיבנון חצה את הנחל הראשי. מראש הגשר הזה אפשר היה לראות את כל הגן. באביב, עצי הדובדבן פרחו. עלי כותרת ורודים נפלו על המים כמו שלג. בקיץ, עצי הלוטוס פתחו את פרחיהם הלבנים-וורודים בבריכות. בסתיו, עצי האדר הפכו לאדומים לוהטים. בחורף, השלג כיסה הכל בשמיכה לבנה, וענפי האורן התכופפו תחת משקלו.

— מי הגיע לגנים האלה?

— הקיסר, לפעמים. הפילגשים הקיסריות, לעתים קרובות. מלומדים, אמנים, נזירים. זה היה מקום של מדיטציה, שירה והרהורים. ראיתי ציירים מבילים ימים שלמים בניסיון ללכוד את האור על הבריכות. שמעתי מוזיקאים מנגנים בגוצ'ין מתחת לעצי הערבה הבוכייה. הגשתי תה לפילוסופים שדנו בקונפוציוס ובלאו דזה.

הוא פקח את עיניו שוב, ורו ראה שהן מלאות דמעות.

— ואז הגעת. החיילים הזרים. הייתי בגינה באותו בוקר. גזמתי את החרציות. שמעתי צעקות, יריות. ראיתי עשן.

קולו נשבר.

— רצתי לכיוון הביתן. החיילים כבר היו שם. צרפתים. אנגלים. אני לא יודע. בעיניי, כולם נראו אותו דבר. הם ניפצו הכל. הם קרעו את וילונות המשי. הם שברו את הרהיטים. הם רבו ביניהם על החפצים היקרים ביותר.

— ניסיתי להתערב. צעקתי, "עצור! זה ארמון הקיסר!" חייל הכה אותי בקת הרובה שלו. נפלתי. כשקמתי, ראיתי קצין צרפתי — אולי אתה, מי יודע? — מפקח על הביזה. הוא צעק פקודות. החיילים הוציאו את החפצים והעמיסו אותם על עגלות.

רו הקשיב, ליבו כבד. הוא נזכר ביום ההוא. הוא אכן פיקח על טעינת חלק מהארגזים. הוא צעק פקודות. הוא היה הקצין הזה.

— ביליתי שלושה ימים בהסתתרות בגנים, המשיך צ'ן ווי. צפיתי בביזה. ראיתי את עמיתי, את הגננים האחרים, את משרתי הארמון, בורחים או מסתתרים. חלקם נהרגו. ראיתי גופות.

— ביום השלישי, העשן התעבה. האנגלים שרפו הכל.

הוא פנה לעבר רו.

— אתה מבקש ממני לספר לך על הארמון שלי? הוא כבר לא קיים. כל מה שנשאר זה הזיכרונות שלי. ובקרוב, כשאמות, אפילו הזיכרונות האלה ייעלמו.

— לא. הם לא ייעלמו. אני אשמור אותם. אני ארשום אותם.

— מה הטעם? זה לא יחזיר את הארמון.

— לא. אבל לפחות מישוהו ידע. מישוהו יעיד שארמון הקיץ לא היה סתם אוסף של מבנים מלאים בחפצים יקרי ערך. זה היה מקום מגורים. מקום שבו אנשים כמוך עבדו, יצרו וטיפחו יופי.

— למה אתה עושה את זה? למה אכפת לך?

— כי הייתי שם. כי השתתפתי. וכי אני חייב לשאת באחריות הזו.

הם ישבו בדממה, מביטים בלובר. אור ינואר היה חיוור וקר.

— אתה יודע מה הכי אכזרי? אמר צ'ן ווי לבסוף. זה לא שהרסת את הארמון. זה שאתה אפילו לא מבין מה הרסת. בשבילך, זה היה רק ארמון אויב. בשבילנו, זה היה לב הציוויליזציה שלנו. זה היה מאות שנים של אמנות, תרבות וידע. הכל נעלם.

— אני מבין עכשיו.

— לא. אתה לא מבין. אתה לא יכול להבין. הייתי צריך לקחת אותך לשם, להראות לך איך הארמון היה נראה פעם. אבל זה בלתי אפשרי. כי הוא כבר לא קיים.

צ'ן ווי קם.

— אמרת שתכתוב את זיכרונותיי. האם באמת תעשה זאת?

כן.

— כתבו זאת: היואן-מינג-יואן היה יותר מארמון. זה היה חלום שהתגשם. חלום של שלמות, יופי והרמוניה. ואתם הרגת אותו. הרגת את החלום שלנו. הוא התרחק כמה צעדים.

— יש דבר אחד שהייתי רוצה לראות לפני שאמות. החפצים. אלה שלקחת איתך. נאמר לי שהם בפונטנבלו. האם זה נכון?

כן. במוזיאון שהקיסרית הקימה.

— הייתי רוצה לראות אותם. רק פעם אחת. כדי לזכור.

— אני יכול לקחת אותך לשם. אני עובד שם. אני יכול לקבל אישור.

צ'ן ווי היסס, ואז הנהן.

— אוקיי. מתי?

— בעוד כמה ימים. אשלח לך הודעה. איפה אתה מתגורר?

— אצל האב דוראן. רחוב דו בק. כנסיית סן-תומאס-ד'אקין.

— אשלח לך הודעה משם.

צ'ן וויי הלך לאורך הסיין, זנבו הסיני מתנדנד מאחוריו, דמות בודדה בפריז החורפית.

רו נשאר על הדוכן, מזועזע. בפעם הראשונה שמע קול מהצד השני. לא קצין סיני, לא מנדרין, אלא גנן פשוט. אדם שהקדיש את חייו ליצירת יופי, וראה את היופי הזה נהרס תוך ימים ספורים.

הוא הוציא את יומנו וכתב:

"10 בינואר 1862. פריז. פגשתי את צ'ן ווי, הגנן לשעבר של ארמון הקיץ. הוא סיפר לי על עבודתו, על הגנים שטיפל בהם. כששמעתי אותו, הבנתי משהו שלא תפסתי עד עכשיו."

חשבנו שאנחנו בוזזים ארמון של אויב. חשבנו שאנחנו גונבים חפצי ערך. אבל עשינו הרבה יותר מזה. הרסנו עולם. עולם של יופי, תרבות וציוויליזציה.

צ'ן ווי בילה עשרים שנה בטיפוח גני ביתן הטווס. עשרים שנה של עבודה סבלנית, טיפול יומיומי ואהבה לאמנותו. והרסנו את הכל תוך שעות ספורות. הוא אומר שאני לא יכול להבין. הוא צודק. איך אוכל אי פעם להבין באמת? ראיתי את הארמון רק כמטרה צבאית. מעולם לא ראיתי את הגנים באביב, את עצי הדובדבן בפריחה, את הבריכות עם דגי הזהב שלהן. מעולם לא שמעתי את המוזיקה שמנוגנת שם, את השירים שמדוקלים שם.

אבל לפחות עכשיו אני יודע שכל זה היה קיים. ושנחנו השמדנו את זה. אקח אותו לפונטנבלו. הוא יראה את החפצים. אולי זה יביא לו מעט נחמה. או אולי זה יחריף את הכאב עוד יותר. אני לא יודע. כל מה שאני יודע זה שאני חייב לו את זה.

שאטו דה פונטנבלו, 15 בינואר 1862

רו קיבל אישור מיוחד. הוא חיכה לצ'ן ווי בכניסה לטירה. הסיני הגיע בשעות הבוקר המאוחרות, מלווה באב דוראנד, מיסיונר לזריסטי שבילה שלושים שנה בסין.

— סגן רו? אני האב דוראנד. צ'ן ווי סיפר לי על הפגישה שלכם.

הם לחצו ידיים. פניו של הכומר היו שחוקות מהשמש הסינית, עיניים כחולות חודרות מתחת לגבות עבותות.

— זה מאוד נדיב מצדך לארגן את הביקור הזה, המשיך האב דוראנד. צ'ן ווי זקוק לזה. הוא מתדרדר מאז שהגענו לצרפת. לראות את החפצים בארמון, אפילו בנסיבות אלה, יכול לעזור לו.

צ'ן ווי לא אמר דבר. הוא הביט בטירה בחשש.

— בואו, אמר רו. המוזיאון נמצא בכיוון הזה.

הם חצו את חצרות הטירה. צ'ן ווי צעד לאט, כאילו הוא מתקדם לקראת הוצאתו להורג. כשהגיעו אל מול הכניסה למוזיאון הסיני, הוא עצר בפתאומיות.

— אני לא יכול.

— כן, אתה יכול. בוא.

האב דוראנד אחז בעדינות בזרועו של צ'ן ווי.

— קדימה, ידידי. הגעת עד לכאן.

הם נכנסו לחדר ההמתנה. צ'ן ווי עצר מיד מול כס המלכות. ידיו החלו לרעוד. — זה של הקיסרית האלמנה, הוא מילמל. ראיתי את זה מאה פעמים. זה היה באולם הקהל הגדול.

הוא התקרב, ובעדינות אינסופית נגע בעץ המצופה לכה בקצות אצבעותיו. אחר כך משך את ידו כאילו כוה את עצמו.

— סליחה. אני לא אמור לגעת.

— זה בסדר, אמר רו. תיגע בהם. החפצים האלה היו בבית שלך לפני שהם היו כאן.

הם נכנסו לסלון הגדול. צ'ן ווי עצר מול כל חפץ, לפעמים ממלמל מילים בסינית, לפעמים נוגע בעדינות בארונות הזכוכית בקצות אצבעותיו.

מול הסטופה הטיבטית הגדולה, הוא עצם את עיניו.

— זה היה במקדש הבהירות האוניברסלית. הלכתי לשם לעשות מדיטציה. הנזירים...

— קח את הזמן שלך, צ'ן.

מול אגרטלי הקלויסון, צ'ן ווי התכופף כדי להיות באותה גובה עם החפצים.

— זה היה בביתן מאה הפרחים. אני זוכר את היום שבו הקיסר בא להתפעל ממנו. הוא אמר שהדרקונים נראו חיים, שכמעט אפשר היה לראות אותם זזים. הייתי שם. הגשתי תה.

הוא קם ועבר לאגרטל אחר.

— זה הגיע מסלון העתיקות. הקיסרית אהבה להסתכל עליו בבוקר, כשהשמש העולה גרמה לאמייל לזהור.

הם המשיכו בסיוור. בגלריה-סלון, צ'ן ווי זיהה משי, ברונזה ואבני ירקן. כל חפץ עורר זיכרון, אנקדוטה, פיסה מחיי היומיום בארמון.

אחר כך הם נכנסו לחדר הלכה. צ'ן ווי עצר, מתנשף. חמישה עשר לוחות המסך הסיניים המתקפלים שעיתרו את הקירות יצרו אווירה אינטימית, כמעט קדושה.

— הפאנלים האלה... הוא אמר בלחישת. הם מגיעים מביתן ההרמוניה הגדולה. ראיתי אותם שם.

הוא ניגש ובחן את הסצנות המצוירות על הפאנלים: נופי הרים, נהרות, ביתנים הניצבים על צוקים, חוקרים מהרהרים בטבע.

— זוהי עבודתו של המאסטר ליאנג. הוא עבד על הפאנלים האלה במשך שלוש שנים. הייתי עד להתקנתם. זה היה לפני חמש עשרה שנה.

צ'ן ווי התעכב זמן רב מול ארונות התצוגה שהכילו את אבני הירקן. הוא זיהה כמה פריטים, וסיפר על ההיסטוריה שלהם, מקורם וכיצד נעשה בהם שימוש. ואז הוא הגיע אל מול ויטרינת הפורצלן המשוחררת. הוא מיד שם לב לסדקים, לאזורים החסרים.

— נשבר במהלך הנסיעה?

— סערה. באוקיינוס ההודי.

צ'ן ווי הנהן לאט, ללא כעס, רק בעצב עצום.

— הם שרדו במשך חמש מאות שנים בסין. כמה חודשים איתך הספיקו.

הוא בחן כל פיסת חרסינה משוחררת, ועוקב באצבעו אחר הסדקים הנראים מבעד לזכוכית ויטרינת התצוגה.

— מי ביצע את השיפוץ הזה?

— מאסטר דובואה. אחד המשחזרים הטובים ביותר בצרפת.

— הוא עשה עבודה טובה. הוא השאיר את הצלקות גלויות. זה נכון.

צ'ן ווי הזדקף וצעד כמה צעדים לתוך המשרד.

— אתם יודעים מה מוזר? החפצים האלה מוצגים כאן בצורה יפהפייה. ארונות התצוגה מקסימים, התאורה מושלמת, הסידור הרמוני. ובכל זאת, הם לא שייכים לכאן.

הוא עשה תנועה שהקיפה את כל החדר.

— בארמון, לכל חפץ היה מקום מדויק. הפורצלן הזה היה ליד הירקן הזה, שהיה ליד הברונזה הזו. יחד, הם יצרו משמעות, איזון. כאן, הם פשוט... מוצגים. כמו בחנות. בלי הקשר. בלי נשמה.

האב דוראנד התערב בעדינות.

— אבל לפחות הם נשמרו. לפחות אנשים יכולים לראות אותם, להעריץ אותם.

— אנשים יכולים לראות את החפצים. אבל הם לא רואים את מה שהם ייצגו. הם לא רואים את הארמון. הם לא רואים את החיים שהתרחשו שם.

צ'ן ווי פנה לעבר רו.

— תודה שהבאת אותי לכאן. זה היה חשוב לי. אבל זה גם כואב. לראות את החפצים האלה מחוץ להקשר זה כמו... זה כמו לראות חלקי גוף חתוכים ומוצגים בנפרד. אתה מזהה שהם שייכים לגוף, אבל הגוף עצמו מת.

הם הקיפו את כל המוזיאון בפעם השנייה. צ'ן ווי עצר עכשיו לפרקי זמן קצרים יותר, כאילו הכאב הפך חזק מדי.

כשעמד לעזוב, הוא הסתובב פעם אחרונה בסלון הגדול.

— חפצים אלה אינם שייכים לכם. אך כעת אתם שומריהם. היו שומרים טובים.

— אני מבטיח.

— הבטחות החיילים...

הוא לא סיים את דבריו. האב דוראנד אחז בזרועו והם פנו לעבר היציאה. רו ליווה אותם לשערי הטירה.

— צ'ן ווי, אמר רו לפני שעזבו, הייתי רוצה לכתוב את הסיפור שלך. מה שסיפרת לי על הגנים, על עבודתך, על הארמון. כדי שאנשים ידעו. כדי שעדותך תישמר.

צ'ן ווי הביט בו זמן רב.

— מה הטעם? מי יתעניין בסיפור של גנן סיני פשוט?

— היסטוריונים של העתיד. אנשים שירצו להבין מה באמת קרה.

— עשה כרצונך. אם זה יכול לשרת איזושהי מטרה...

הוא הוציא חפץ קטן מכיסו. זה היה חלוק אבן ירקן מלוטש, בגודל של ביצה, בצבע ירוק עמוק.

— קח את זה. זה כל מה שהצלחתי להציל מהארמון. מצאתי את זה בגנים יום אחרי השריפה. שמור את זה. לזכר הגנים שאבדו.

רו הרים בזהירות את אבן הירקן. היא הייתה חלקה, חמה למגע, ובעלת יופי פשוט וטהור.

— אני לא יכול לקבל...

— כן. קח את זה. אתה עכשיו השומר שלה. בדיוק כפי שאתה השומר של כל דבר במוזיאון הזה.

צ'ן ווי והאב דוראנד הלכו משם. רו צפה בהם עוזבים, ואז הביט באבן הירקן שבידו.

הוא חזר לטירה ועלה לחדר ששימש כמשרדו הזמני. הוא הוציא את יומנו וכתב באריכות על כל מה שצ'ן ווי סיפר לו: גני ביתן הטווס, פריחת הדובדבן, הבריכות עם דגי הזהב, גשר הגיבן הקטן, החוקרים שבאו לעשות מדיטציה, המוזיקאים שניגנו תחת עצי הערבה והציירים שבילו ימים בלכידת האור.

הוא כתב עד שידו הייתה ארגמן, עד שהנרות בערו עד הסוף. וכשסיים, הוא הניח את הירקן ליד יומנו.

"15 בינואר 1862. פונטנבלו. צ'ן ווי בא לראות את החפצים היום. הוא זיהה כל אחד ואחד מהם. הוא סיפר את סיפורם, את מיקומם בארמון, כיצד הם שימשו."

כשהקשבתי לו, הבנתי משהו בסיסי. החפצים האלה אינם רק יצירות אמנות. הם שברים של עולם שנעלם. עולם שהרסנו.

צ'ן ווי אמר שהם לא שייכים לכאן. הוא צודק. הם לעולם לא יהיו. לא משנה כמה יפה המוזיאון, לא משנה כמה טובה התערוכה, החפצים האלה תמיד יישארו גולים.

הוא נתן לי אבן ירקן. חלוק נחל פשוט ומלוטש. הוא אמר שזה כל מה שהוא יכול להציל מהגנים. אבן הירקן הקטנה וחסרת הערך הזו היא אולי החפץ היקר מכולם. משום שהיא נושאת בתוכה את זיכרונותיו של אדם, את זיכרונותיהם של חיים שהוקדשו ליצירת יופי.

תמיד אשמור את זה. כדי לזכור. כדי לעולם לא לשכוח מה הרסנו.

ב-18 במרץ 1862, הכל נגמר

יוג'ני ביצעה בדיקה סופית בחברת רו.

הם עברו בין ארבעת החדרים, מתפעלים מהתוצאה. היא הייתה מרהיבה. המוזיאון הסיני היה פנינה, תפאורה הולמת לאוצרות שהכיל.

בחדר הלכה, יוג'ני עצרה מול תיבת התצוגה שהכילה את הפורצלן המשוחרר. השברים היו גלויים לעין, כמו צלקות. החלקים החסרים נותרו ריקים.

— צדקת כשסירבת לזיזיפם. הצלקות האלה חשובות. הן מזכירות לנו את שבריריותנו. ואולי גם את אחריותנו.

היא פנתה לעברו.

— משימתך הושלמה. ליווית את החפצים האלה לכאן. שמרת עליהם, הגנת על מה שניתן היה להגן עליו. תודה.

— זו הייתה רק חובתי.

— חובתך הייתה אך ורק להעביר אותם. עשית יותר. העדת. אמרת את האמת, גם כשהיא הייתה לא נוחה. שמור את היומן שלך. שמור אותו במקום בטוח. יום אחד, אולי עוד הרבה זמן מהיום, מישוהו ירצה לדעת מה באמת קרה.

— אני אשמור את זה.

— יופי. אתה חופשי עכשיו. חזור לגדוד שלך. המשך את חיך.

רו קד קידה ופנה לעבר היציאה. על סף הדלת, הוא הסתובב בפעם האחרונה.

יוג'ני נשארה מול ויטרינת החרסינה השבורה, דוממת, מהורהרת.

הוא עזב את הטירה והלך דרך הגנים. זה היה יום חורף יפהפה בסוף. הניצנים הראשונים הופיעו על העצים. הוא חשב על צ'ן ווי, על גני ביתן הטווס שלעולם לא יהפכו שוב לירוקים.

הוא חשב על המסע שעשה. מבייג'ינג לפונטנבלו. מסין לצרפת. מסע של מספר חודשים, חציית אוקיינוסים, התמודדות עם סערות.

הוא חשב על קפטן מוראנד, עם ספקותיו ושאלותיו. על הקונסול דה מונטיני, עם אזהרותיו הנבואיות. על הקיסרית יוג'ני, קרועה בין מצפון לבין חובותיה. על צ'ן ווי, הגנן ללא גינה.

והוא חשב על הסינים. על השפלתם. על כעסם. על רצונם לצדק שיגיע יום אחד, כפי שחזה מונטיניי.

הוא הוציא את יומנו והתיישב על ספסל. אבן הירקן שצ'ן ווי נתן לו הייתה בכיסו. הוא הוציא אותה, אוחזת בה בכף ידו, מרגישה את פני השטח החלקים והחמים שלה. אחר כך כתב ערך אחרון.

"18 במרץ, 1862. פונטנבלו. המוזיאון הסיני הושלם. החפצים שנבזזו מהארמון מצאו את ביתם החדש. הם נשגבים. אבל הם לא בבית." הקיסרית חושבת שהיא משמרת אותם. אבל היא לא יכולה למחוק את העובדה שהם נגנבו. שקרענו אותם.

אני לא יודע מה ההיסטוריה תגיד עלינו. אולי היא תגנה אותנו. אולי היא תבין אותנו. או אולי היא פשוט תשכח אותנו.

אבל החפצים האלה יישארו. במוזיאון הזה. עדים שקטים לפשע. עדים שקטים לתקופה שבה חשבנו שעליונותנו מעניקה לנו את כל הזכויות.

הוא סגר את יומנו והניח אותו בצד. אחר כך קם ועזב את פונטנבלו. מאחוריו, בטירה, חשפו שישים ושבעה הארגזים את סודותיהם. החפצים נצצו בארונות התצוגה שלהם, נערצו, מוגנים. והם חיכו.

הם חיכו ליום שבו יוכלו לחזור הביתה.

שאטו דה פונטנבלו, 3 בינואר 1863

הסיור המודרך לציבור הראשון במוזיאון הסיני משך אליו קהל רב. אריסטוקרטים, אמנים, חוקרים וסקרנים גדשו את החדרים והתפעלו מהאוצרות שהוצגו.

ביניהם היה צייר צעיר בשם ז'ול ארמנד. הוא שוטט, מחברת סקיצות בידו, ועצר מול כל חפץ. חברו ומורו, מבקר האמנות המפורסם תאופיל גוטייה, ליווה אותו.

— הצבעים האלה, מילמל ארמנד, כשהוא משרטט אגרטל קלואיזונה. תראה את הכחולים האלה, תאופיל. אלו כחולים שאנחנו לא יודעים איך לשחזר בצרפת.

גוטייה התבונן באגרטל.

— זה אמיל. טכניקה סינית בת אלפי שנים.

- יוצא דופן. והדרקון הזה... הדיוק של הציור...
- הם נכנסו לחדר הלכה שבו הוצגו אבני הירקן. גוטייה עצר מול פסל המייצג דרקון בירקן ירוק.
- זה מעניין. הירקן הזה כנראה מגיע משינג'יאנג. האם אתה רואה את השקיפות הזו? זהו הסימן של הירקן האיכותי ביותר.
- מבקר נוסף, גבר בגיל העמידה ממושקף, ניגש אליהם. זה היה ארנסט רנאן, הפילוסוף וההיסטוריון.
- רבותי, הרשו לי להציג את עצמי. ארנסט רנן. שמעתי אתכם מדברים על עניינים אלה בידע רב.
- תאופיל גוטייה, מבקר אמנות. והנה ידידי ז'ול ארמנד, צייר.
- נעים להכיר אותך. מה דעתך על הקולקציה הזו?
- גוטייה היסס.
- היא מעולה. אין ספק. אבל אני לא יכול שלא לחשוב על נסיבות רכישתה.
- אה. גם אתה מוטרד ממקורם של אוצרות אלה.
- אינך מוטרד, אדוני?
- כן, כמובן. אבל אני היסטוריון. חקרתי כיבושים, ביזות והפקעות לאורך הדורות. ואני יכול לומר לכם דבר אחד: מה שעשינו בסין אינו שונה ממה שהרומאים עשו ליוונים, או ממה שהצלבנים עשו לכיזנטים.
- האם זה הופך את זה למקובל יותר?
- לא. אבל זו המציאות. הציוויליזציה תמיד נבנתה על ביזה. כל אומה גדולה בנתה את המוזיאונים שלה משלל האומות הכבושות.
- זוהי השקפה צינית מאוד, מר רנן.
- אולי. או אולי רק מציאותי.
- הם המשיכו את ביקורם בדממה. בסלון הגדול, גברת אלגנטית התפעלה מהסטופה הטיבטית הגדולה.
- זאת הרוזנת ממונטיג'ו, לחש ארמנד. אמה של הקיסרית.
- הרוזנת דיברה בהתלהבות אל אישה צעירה שליוותה אותה.
- בתי יצרה כאן משהו נפלא. מוזיאון אמיתי הראוי לאוספים האירופיים הגדולים ביותר.
- אכן, רוזנת. אבל האם לא נכון שחפצים אלה מגיעים מהארמון ש... נהרס?

פניה של הרוזנת הזעיפו את מצחה.

— נשרפו על ידי האנגלים, יקירתי. לא על ידינו. הצלנו את החפצים האלה מהרס. בלי יוזמתה של בתי, הם היו אובדים לנצח.

— אני מבין, גברתי.

— חפצים אלה בטוחים כעת. הם יילמדו, ייהנו וישמרו לדורות הבאים. האם זה לא הדבר החשוב ביותר?

ארמנד וחבריו התרחקו בדיסקרטיות. בחדר ההמתנה הם נתקלו בקבוצת קצינים במדים שבוחנים את כס המלכות.

— הייתי שם, אמר אחד מהם, קולונל ארטילריה. השתתפתי בקרב פאליקאן. ריסקנו את הסינים באותו יום. ניצחון מפואר.

— והארמון?

— מפואר. אבל גם מנוון. עושר שנאגר בעוד עמם גווע ברעב. עשינו להם טובה בכך שלקחנו את הכל מהם.

— האם עזרת? חזר קול נשי.

הם הסתובבו. אישה, לבושה בצבע שחור בפשטות, צפתה בהם. פניה היו קשוחות.

— ומי את, גברתי, שתערער על דבריי?

— אני מאדאם פאולין ז'ריקו, מייסדת החברה להפצת האמונה. הקדשתי את חיי למשימות במזרח. ואני יכולה להבטיח לך, קולונל, שביזת ארמון אינה עשיית טובה.

— גברתי, היינו במלחמה...

— מלחמה לא מצדיקה הכל. קראתי את הדיווחים של המיסיונרים שלנו בסין. הם מתארים סצנות מחרידות.

— האנגלים שרפו את הארמון, לא אנחנו!

— אבל בזזתם אותה. רוקנתם את אוצרותיה. אתם שותפים לעבירה. פניו של הקולונל הפכו אדומים.

— גברתי, אני ממליץ לך להיזהר בדברייך.

— אני פשוט מציין את העובדות. החפצים האלה נבזזו.

המבקרים האחרים עצרו להקשיב לחילופי הדברים. גוטייה התערב.

— גב' ז'ריקוט צודקת כשהיא מעלה את השאלות הללו. הן לגיטימיות. ואני חושב שכולנו צריכים לשאול את עצמנו את השאלות הללו. אמנות היא יקרה, בוודאי. אבל באיזה מחיר אנחנו רוכשים אותה?

— במחיר הניצחון, אדוני. זהו חוק המלחמה.

— אולי הגיע הזמן לשנות את החוק הזה.

הקולונל הסתובב על עקביו ויצא מהחדר עם קציניו. מאדאם ז'ריקו נאנחה. — הם לא רוצים להבין. הם מעדיפים להסתתר מאחורי תהילה צבאית מאשר להתמודד עם האמת המוסרית.

— רבים עושים את אותו הדבר, גברתי.

— מה אתה מציע? שנחזיר הכל לסין?

— זה יהיה הדבר הנכון לעשות, כן. אבל אני יודע שזה בלתי אפשרי. הקיסרית לעולם לא תוותר על המוזיאון שלה. לכל הפחות, עלינו לומר מאיפה החפצים האלה מגיעים. לא לייפות את ההיסטוריה.

— הקרטלים דיסקרטיים מאוד בנקודה זו, ציין גוטייה.

הם עזבו את המוזיאון. על מדרגות הטירה, הם החליפו את רשמיהם האחרונים.

— זה מטריד, אמר ארמנד. מצד אחד, החפצים האלה יוצאי דופן. הייתי רוצה לבלות שעות בלימוד שלהם. אבל מצד שני, אני לא יכול לשכוח שהם נגנבו. — זוהי הדילמה של זמננו, השיב רנן. אנחנו רוצים ליהנות מפירות הכיבוש מבלי לשאת בתוצאות המוסריות.

— ואתה, מר גוטייה? מה אתה מתכוון לכתוב?

גוטייה חשב.

— אכתוב שהאוסף הזה הוא מפואר. שהפריטים הם באיכות שאין שני לה. שהמוזיאון מאורגן להפליא. אבל אזכיר גם את מקורם. אזכיר לקוראים שהם מגיעים מהארמון. ואשאיר לקוראיי להסיק את מסקנותיהם בעצמם.

— זוהי פשרה.

— כן. אבל זה הכי טוב שאני יכול לעשות.

משרד החוץ, פריז, 10 בפברואר 1863

שר החוץ אדואר דרוין דה לואיס קיבל מבקר בלתי צפוי במשרדו. ג'ואו ריילין, דיפלומט סיני במשימה סודית באירופה, הגיע לפריז ביום הקודם. ג'ואו ריילין היה אדם בעל פנים רציניות. הוא לבש גלימת משי ארוכה וכהה וכובע מגדרינית. הצרפתית שלו הייתה מושלמת.

— אדוני השר, תודה על קבלת פניי.

— מר ג'ואו, ביקורך מפתיע אותי. ממשלת סין לא הודיעה לנו על שליחותך.

— המשימה שלי אינה רשמית. אני כאן בתפקיד אישי. בעניין עדין.

דרוין דה להויס קימט את מצחו.

— מאיזה אופי?

ג'ואו ריילין נשם נשימה עמוקה.

— הארמון. והחפצים ש... הוסרו ממנו.

— מר ג'ואו, פריטים אלה נרכשו כחוק על פי חוקי המלחמה. אמנת פקינג...

— אמנת פקינג אינה מזכירה את הפריטים הללו. הוא מדבר על פיצויים, נמלים וזכויות סחר. אך לא על אוצרות אימפריאליים.

דרוין דה לויס שמר על שתיקה. ג'ואו ריילין צדק מבחינה טכנית.

— חפצים אלה היו בארמון כאשר חיילינו כבשו אותו. על פי מנהגי המלחמה, הם היו שייכים למנצחים.

— האם זהו שימוש במלחמה כדי לבזוז מוזיאונים? כדי לשרוף ספריות?

— מה אתה רוצה, מר ג'ואו?

— החזרת החפצים. כולם. אלה שנמצאים בפונטנבלו, אלה שנמצאים באוספים פרטיים. כולם.

— זה בלתי אפשרי.

— למה? כי הקיסרית שלך לא רוצה לוותר על המוזיאון שלה?

— משום שהחפצים הללו שייכים כעת לצרפת. הם חלק מהמורשת הלאומית.

ג'ואו ריילין קם, רועד מכעס מודחק.

— מורשת לאומית? החפצים האלה הם מורשת סין! איך אתם מעזים לטעון שהם שייכים לכם?

— מר ג'ואו, אני מבין את רגשותיך...

— לא! אתה לא מבין!

ג'ואו רוילין לקח כמה רגעים כדי להירגע.

— דמיינו שצבאות סיניים הגיעו לפריז. שהם כבשו את הלובר. שהם לקחו את ונוס ממילו, הניצחון המכונף של סמותרקי. שהם שרפו את הארמון. ואז, שהם הציגו את האוצרות האלה בבייג'ינג. איך הייתם מרגישים? האנלוגיה הייתה מטרידה.

— היית מתבייש. היית דורש פיצוי. נכון?

— המצב שונה...

— באיזה מובן? בגלל שאנחנו סינים? בגלל שאתם מחשיבים אותנו לנחותים?

— לא! זו לא שאלה של גזע...

— האם זו שאלה של כוח? אתה חזק יותר, אז אתה יכול לקחת את מה ששייך לנו?

דרוין דה לואיס חזר למקומו.

— בואו נהיה מציאותיים. ממשלת צרפת לא תחזיר את החפצים האלה. הקיסרית לעולם לא תוותר.

— היא תישאר גנבת. וצרפת תישאר שותפה לפשע.

— שמור על דבריך. אתה מעליב את הקיסרית.

— אני לא מעליב אותה. אני מציין עובדה.

דרוין דה לואיס תופף בעצבנות באצבעותיו.

— אפילו אם הייתי רוצה לעזור לך, לא הייתי יכול. זה ידרוש את אישור הקיסר. וגם את אישור הקיסרית.

— אז תשאל אותם. בשם הצדק.

— אתה לא מבין. פוליטיקה לא עובדת ככה...

— אני מבין לחלוטין. פוליטיקה חשובה יותר ממוסר.

הוא צעד לעבר הדלת, ואז הסתובב.

— אני אגיד לך משהו, אדוני השר. סין לעולם לא תשכח. אולי אנחנו חלשים עכשיו. אבל ההיסטוריה ארוכה. יום אחד נהיה חזקים שוב. וביום הזה נדרוש פיצויים.

— האם זה איום?

— לא. זו הבטחה. החפצים האלה יחזרו לסינ. אולי לא בימי חי. אבל הם יחזרו. כי הצדק תמיד מנצח בסופו של דבר.
הוא פתח את הדלת.

— להתראות, אדוני השר. אני מקווה שתחשוב על דבריי.
לאחר שעזב, דרוין דה לויס נשאר יושב, מודאג. ג'ואו רויילין צדק בדבר אחד:
החפצים הללו נגנבו. חוקיות רכישתם לא שינתה עובדה זו.

שאטו דה פונטנבלו, 1 באפריל, 1863

אנרי רו לא חזר לפונטנבלו במשך יותר משנה. הוא קיבל מכתב מהקיסרית
שהזמין אותו לבוא ולראות את התוויות החדשות במוזיאון.

הוא נכנס לחדרים שהכיר כל כך טוב. מה שמשך מיד את תשומת ליבו היו
התוויות החדשות, המפורטות הרבה יותר.

"אגרטל קלויסון, שושלת צ'ינג, תקופת צ'יאנלונג (המאה ה-18). מארמון
הקיץ (יואן-מינג-יואן), בייג'ינג. ארמון הקיץ, מעון הקיץ של קיסרי סין,
נהרס במהלך מלחמת האופיום השנייה בשנת 1860. פריט זה הוא חלק
מהאוספים שניצלו מהרס והוענקו להוד מלכותה הקיסרית יוג'יני על ידי צבא
המזרח."

רו קרא שוב את הקרטל. "ניצל מהרס." דרך חכמה לנסח זאת. לא בדיוק
שקר, אבל גם לא בדיוק האמת.

— סגן רו?

הוא הסתובב. הקיסרית עמדה מאחוריו, לבדה. היא לבשה שמלת קטיפה
פשוטה בצבע בורדו.

— הוד מלכותך. לא ראיתי אותך.

— אני אוהבת לבוא לכאן לפעמים, לבד. מה דעתך על הקרטלים החדשים?
— הם... מפורטים יותר מבעבר.

— אבל הם לא מספיק ישרים, נכון?

— לא אמרתי את זה.

— לא, אבל אתה חושב כך. אני יכולה לראות את זה.

יוג'יני ניגשה אל הפורצלן המשוחר.

— הצלקות האלה. ביקשת מהמשחזר לא להסתיר אותן. למה?

- כי הם חלק מההיסטוריה של החפצים האלה. הסתרתם הייתה שקר.
- ומה לגבי קרטלים? האם הם לא סוג של שקר בהשמטה?
- אני חושב שהם אומרים חלק מהאמת. לא את כל האמת, אבל חלק ממנה. זו פשרה.
- פשרה. כן. זה בדיוק מה שזה.
- היא פנתה לעברו.
- ניהלת יומן, נכון?
- כן.
- ומה כתבת עליי?
- רו הרגיש צמרמורת עוברת בו.
- כתבתי שהוד מלכותך לכוד בין חובותיך למצפונך. שאתה מבקש לעשות את הנכון, גם אם מה שנכון לא תמיד היה ברור.
- יוג'ני חייכה חיוך עצוב.
- זה נדיב. אני חושש שויקטור הוגו התייחס פחות נדיבה.
- ויקטור הוגו לא היה שם. הוא שפט מרחוק.
- אבל האם הוא לא צודק? האם זו לא גניבה?
- כן.
- ובכל זאת, עזרת לי ליצור את המוזיאון הזה. למה?
- כי החפצים היו קיימים. כי לא ניתן היה להחזיר אותם לסיין. כי עדיף היה לשמר אותם כאן מאשר לתת להם ללכת לאיבוד. אבל זה לא הופך את המעשה הראשוני לפחות מגונה.
- יוג'ני הנהנה.
- אתה יודע מה אמר הדיפלומט הסיני, ג'ואו רווילין?
- לא.
- שסיין לעולם לא תשכח. שגם אם זה ייקח מאה שנה, מאתיים שנה, היא תדרוש צדק.
- האם לדעתך הוא צודק?
- כן. ההיסטוריה ארוכה. ארוכה מחיינו. ארוכה יותר מהאימפריות שלנו. ויש לה זיכרון בלתי מתפשר.

— שמור את היומן שלך.

— אני אעשה זאת.

— וסגן? תודה. על הכנות שלך. זה נדיר.

היא יצאה מהחדר, והשאירה את רו לבדה.

הוא הוציא את יומנו וכתב הערה אחרונה.

"1 באפריל, 1863. פונטנבלו. חזרתי היום למוזיאון הסיני. התוויות החדשות טובות יותר, אך עדיין לא שלמות. הן מספרות חלק מהאמת, לא את כולה." דיברתי עם הקיסרית. היא יודעת שהחפצים האלה נגנבו. היא יודעת זאת והיא נושאת בנטל. אבל היא לא יכולה להחזיר אותם. פוליטיקה, יוקרה, גאווה אימפריאלית... הכל מונע ממנה.

אז היא מתפשרת. היא יוצרת מוזיאון. היא משנה את התוויות. האם זה מספיק? לא. אבל זה הכי טוב שהיא יכולה לעשות.

הוא סגר את יומנו.

בתצוגות הראווה שלהם, החפצים המשיכו לזרוח. יפים. יקרים. גנובים.

אפילוג

מחברותיו של אן דהאי שרדו. תחילה הוחבאו במגזר וופו, לאחר מכן פוזרו בין ספריות שונות במהלך הטלטלה של המאה ה-20, ולבסוף אוחדו ופורסמו בשנת 1985. ערכן ההיסטורי היה לאין שיעור: הן סיפקו את אחד התיאורים המפורטים הנדירים של ארמון הקיץ לפני חורבנו, כפי שנראה מבפנים, על ידי מישהו שהכיר כל פינה וסדק לעומק.

יומנו של אנרי רו, שהוריש לצאצאיו, לא פורסם עד 1932. פרסומו עורר ויכוח לאומי בצרפת על קולוניאליזם והשבת יצירות אמנות. היו ששיבחו את רו על כנותו; אחרים האשימו אותו בבגידה בצבא הצרפתי. אבן הירקן שצ'ן ווי נתן לו הורשתה למוזיאון גימה עם הערת הסבר. היא נשארת שם עד היום, בוויטרינה קטנה הנושאת את הכיתוב: "חלוקי נחל ירקן מארמון הקיץ, ניתנו על ידי צ'ן ווי, גנן, לאנרי רו, 1862".

אוגוסט מוראנד סיים את הקריירה שלו כסגן אדמירל. הוא תמיד סירב לדבר בפומבי על ארמון הקיץ, אך במכתב פרטי לבנו בשנת 1875, שנמצא בארכיון

המשפחה, כתב: "צייתתי לפקודות כל חי. רק פעם אחת הייתי צריך לסרב לציית. זה היה באוקטובר 1860."

קולונל דיומא, מצידו, ניהל קריירה מזהירה תחת הרפובליקה השלישית. כאשר נשאל בשנת 1890 על ידי עיתונאי על פרשת ארמון הקיץ, הוא ענה בפשטות: "זו הייתה מלחמה. במלחמה, לא מתמכרים לרגשות".

הוא נפטר בשנת 1895 מבלי להביע שמץ של חרטה.

צ'ן ווי חי עוד חמש עשרה שנים בפריז, ועבד כגנן בפארקים שונים ברחבי העיר. הוא נפטר בשנת 1877, לבדו בחדר קטן במונמארטר. האב דוראן, שטיפל בו עד הסוף, דיווח כי דבריו האחרונים היו: "הגנים... אני רוצה לראות את הגנים..."

הגנרל קאזאן דה מונטובן, שלימים הפך לרוזן פאליקאן, תמיד הגן על מעשיו בסין. הוא מונה לשר המלחמה בשנת 1870, הואשם בתבוסה בסדאן וסיים את חייו באלמוניות. בזיכרונותיו, שפורסמו לאחר מותו, הקדיש פחות משלושה עמודים למשלחת לסין, מבלי להזכיר כלל את השוד.

ויקטור הוגו המשיך בביקורתו. מכתבו הפתוח על ביזת ארמון הקיץ, שפורסם בכמה עיתונים אירופאים, הפך לאחד הטקסטים הבסיסיים להרהורים על ביזה תרבותית בזמן מלחמה. הוא עדיין מצוטט כיום בדיונים על השבת נכסים.

הקיסרית יוג'ני שמרה על המוזיאון הסיני שלה עד נפילת האימפריה השנייה בשנת 1870. לאחר התבוסה הצרפתית, היא הוגלה לאנגליה, וניסתה ללא הצלחה להעביר את החפצים למעונה בפארנבורו. הם נשארו בפונטנבלו. ביומנה, שהתגלה לאחר מותה בשנת 1920, היא חוזרת באובססיביות למוזיאון הסיני, ומביעה ספקות גוברים וחזקים יותר לגבי הלגיטימיות של האוסף שלה.

המוזיאון הסיני בפונטנבלו עדיין קיים. התוויות שונו מספר פעמים. בשנת 1920 נוסף אזכור של "הנסיבות הטרגיות" של הרכישה. בשנת 1960, במלאת מאה שנה, הוצב לוח זיכרון, שהכיר ב"ביזה" ומבטא "צער". משנת 2020 ואילך, התוויות מציינות במפורש: "חפצים אלה מגיעים מביזת ארמון הקיץ על ידי חיילים צרפתים-בריטיים באוקטובר 1860".

בשנת 1900, במהלך מרד הבוקסרים, נבזזה ונהרסה שוב יואן-מינג-יואן (או מה שנבנה מחדש חלקית). ההריסות הנראות כיום בבייג'ינג הן בעיקר אלו שנותרו בשריפה של 1860. ממשלת סין בחרה לשמר אותן כפי שהיו, כאנדרטה ל"מאה של השפלה".

בשנות ה-80, סין החלה רשמית לדרוש את השבת החפצים שנבזזו. בשנת 2009, במכירה פומבית בפריז, הוצעו למכירה שני ראשי ברונזה של גלגל המזלות הסיני מארמון הקיץ. סין מחתה בתוקף. איש עסקים סיני רכש אותם תמורת 28 מיליון אירו וסירב לשלם, מה שיצר תקרית דיפלומטית גדולה. הראשים הוחזרו לבסוף בשנת 2013.

מאז, מספר חפצים הוחזרו על ידי מוסדות או אספנים פרטיים. אך הרוב המכריע נותר בצרפת, אנגליה ומדינות אחרות. המוזיאון הבריטי לבדו מחזיק בכמעט 23,000 חפצים סיניים, שרבים מהם הגיעו מארמון הקיץ.

כלי החרסינה ששוחזרו על ידי המאסטר דובואה עדיין נמצאים בפונטנבלו. עם הזמן, הסדקים בהם הפכו לסמל של ההיסטוריה המרוסקת הזו. סטודנטים לאמנות מכמה אוניברסיטאות סיניות הגיעו ללמוד אותם, מרותקים מ"שחזור כנה" זה שמסרב להסתיר את הטראומה.

בשנת 2015, חוקרים סינים וצרפתים השיקו פרויקט שחזור דיגיטלי של ארמון הקיץ. באמצעות תיאוריו של אן דהאי, רשימותיו של רו, רישומיו של וירגמן ותצלומיו של דיסדרי, הם הצליחו לשחזר באופן וירטואלי חלק גדול מהארמון. התוצאה הוצגה בו זמנית בבייג'ינג ובפריז בשנת 2018. התגובה הייתה עצומה משני הצדדים. עבור סינים רבים, זו הייתה הפעם הראשונה שהם יכלו "לראות" את יואן-מינג-יואן לפני חורבנו.

בשנת 2023, משלחת של סטודנטים סינים ביקרה במוזיאון פונטנבלו כחלק מתוכנית חילופי תרבות. אחד מהם, כשהוא מביט בפריטי הפורצלן המשוחזרים עם הסדקים הנראים לעין, מלמל במנדרינית (שתורגמה מאוחר יותר על ידי המתורגמן): "לפחות הם לא שיקרו לגבי הסדקים".

אחר הוסיף: "הם שמרו את הצלקות".

אולי זו הייתה התחלה. לא פיוס - הטראומה הייתה עמוקה מדי בשביל זה. לא סליחה - איך אפשר לסלוח על חורבן אוצר תרבותי שאין לו תחליף? אלא הכרה הדדית במה שקרה. קבלה שאי אפשר לכתוב מחדש את ההיסטוריה, רק להבין אותה.

הוויכוח על השבת היצירות נמשך. בצרפת, הוא שנוי במחלוקת. יש הסבורים כי יש להשאיר את הפריטים בפונטנבלו, שם הם נשמרים ונגישים לציבור. אחרים סבורים כי המעשה המקובל מבחינה מוסרית היחיד הוא השבתם המלאה לסין. אחרים מציעים פשרות: הלוואות לטווח ארוך, בעלות משותפת על היצירות, מוזיאונים משותפים.

בסין, ארמון הקיץ הפך לסמל לאומי. בכל 18 באוקטובר, יום השנה לשריפה של 1860, נערכות טקסי זיכרון באתר ההריסות. תלמידי בית ספר מגיעים להניח פרחים. דוברים מזכירים את "מאה שנות ההשפלה" ואת תקומתה של סין.

"לעולם אל תשכח", כתב אן דהאי במחברתו האחרונה.

סין לא שכחה. החפצים במוזיאון פונטנבלו, אפילו משומרים, אפילו נערצים, נותרים סמלים של פצע שלא נרפא. הם מעלים שאלות שחורגות מהסוגיה הפשוטה של בעלות: מי מחליט מה שייך ל"מורשת האנושות"? האם למנצחים יש את הזכות להגדיר מחדש את תרבות המנוצחים? האם שימור יכול להצדיק את הגניבה הראשונית?

אנרי רו כתב ביומנו: "החפצים האלה אינם שייכים לנו. אבל אנחנו עכשיו שומריהם."

מאה ושישים שנה מאוחר יותר, ביטוי זה מהדהד אחרת. האם אפוטרופסים יכולים להפוך לבעלים לגיטימיים רק באמצעות חלוף הזמן? או שמא האחריות של האפוטרופסות כוללת בסופו של דבר גם את האחריות להשיב את הנכס?

ההיסטוריה טרם נתנה את גזר דינה. אולי לעולם לא תעשה זאת. אבל דבר אחד בטוח: החפצים במוזיאון הסיני בפונטנבלו אינם רק יצירות אמנות. הם עדים. עדים למה שקרה באוקטובר 1860. עדים ליהירות האימפריאלית. עדים ל אלימות תרבותית.

והם ממשיכים להמתין, בארונות התצוגה המוזהבים שלהם, תחת האורות העמומים של הטירה.

הם מחכים שייעשה צדק. כך או אחרת. מתישהו.
